

Äga och förvalta diken och andra vattenanläggningar i jordbrukslandskapet

**Typiska situationer ■ Dränering ■ Samarbete ■ Vattenlagstiftningen
Arkiv och verklighet ■ Förvaltning ■ Samfällighet ■ Förändringar**

Producerad av LRF 2014

Projektledare Markus Hoffmann, LRF

Författare, Jordbruksverkets vattenenhet

Anuschka Heeb (redaktör)

Tomas Johansson

Tilla Larsson

Marcus Lundmark

Bertil Svensson

Omslagsfoto Tilla Larsson (stor bild), Anuschka Heeb och Håkan Alfredsson

Layout Lena Granell, Colloco Grafisk Form

Tryck AM-Tryck & Reklam

LICENSNR.
341417,10

FIG.

Fler exemplar kan beställas på LRFs hemsida www.lrf.se eller på Distributionstjänst AB, tel 08-550 949 80. Ange best nr 43032.

PÅ SENARE ÅR HAR ALLT FLER LANTBRUKARE OCH MARKÄGARE vänt sig till LRF med frågor om vilka regler som finns kring dikningsföretag. En del markägare vill starta upp ett sedan länge slumrande företag, andra vill ombilda och en del vill upplösa. Generellt har kunskapen om vilka regler som gäller kring dessa frågor minskat hos både lantbrukare och myndigheter på senare år.

FOTO CARL-JOHAN RANGSJÖ

Den påbörjade diskussionen om hur diken och annat behöver skötas i ett blötare klimat har bidragit till ökat intresse. Likaså att dräneringen av åkermark påverkas av samhällets infrastruktur. Vid sidan av dessa båda saker finns inte minst ett spontant ökat intresse att bibehålla markens bördighet genom en fungerande markavvattning.

Med den bakgrunden har LRF vänt sig till Jordbruksverkets vattenenhet som i uppdragsform skrivit denna handbok med lantbrukare som målgrupp.

Markavvattning rymmer många frågor och alla går inte att besvara i en enda bok. Denna handbok handlar inte om *hur* man underhåller en vattenanläggning utan snarare om vem som har ansvar för anläggningen. Handboken tar upp jordbrukslandskapets vattenanläggningar – inte skogens.

Handboken ges ut av LRF och kan användas som uppslagbok eller läsas i studie-cirkelform genom samarbetet med Studieförbundet Vuxenskolan (SV).

Markus Hoffmann, LRF
Februari 2014

Innehåll

Förord _____	3
Sammanfattning _____	6
1. Typiska situationer kring vattenanläggningar i jordbrukslandskapet _____	7
Typfall 1-6 _____	8
2. Dränering – behov, åtgärder och anläggningar _____	14
2.1 Varför behöver jordbruksmarken vara dränerad? _____	15
2.2 Åtgärder för att förbättra dräneringen _____	17
2.3 Anläggningar för huvudavvattning _____	19
3. Samarbete behöver regler _____	22
3.1 Regler för dränering och översvämningsskydd _____	23
3.2 Samarbete över fastighetsgränser _____	26
3.3 Vem äger vattenanläggningen? _____	28
3.4 Vad är dikningsföretag och markavvattningssamfällighet? _____	30
3.5 Vem ansvarar för underhåll? _____	31
4. Vattenlagstiftningens utveckling _____	34
4.1 Dikning före dikningslagen 1879 _____	35
4.2 1879 Dikningslagen (DL) _____	36
4.3 1918 års vattenlag, kallad äldre vattenlagen (ÄVL) _____	37
4.4 1983 års vattenlag, kallad vattenlagen (VL) _____	37
4.5 Naturvårdslagens §§ 18 C och 18 D _____	38
4.6 1998: Miljöbalken (MB) och Lag (1998:812) med särskilda bestämmelser om vattenverksamhet (LSV) _____	39
5. Arkiv och verklighet _____	40
5.1 Information om vattenanläggningar finns i olika arkiv _____	41
5.2 Vad innehåller akterna? _____	45
5.3 Hur väl stämmer verkligheten överens med akten? _____	48
6. Förvaltning av en gemensam vattenanläggning _____	50
6.1 Förvaltning av företag tillkomna enligt 1879 års dikningslag _____	52
6.2 Förvaltning av samfälligheter enligt 1918 års vattenlag _____	53
6.3 Förvaltning av samfälligheter bildade enligt 1983 års vattenlag, miljöbalken eller efter omprövning _____	56
7. Att aktivera en samfällighet _____	58
7.1 Anledningar till att aktivera organisationen för att förvalta en vattenanläggning _____	59
7.2 Förberedelse inför första mötet _____	60
7.3 Genomförande av första mötet _____	62
8. Löpande förvaltning i en markavvattningssamfällighet _____	66
9. Ta hand om förändringar _____	72
9.1 Tillståndens giltighet _____	73
9.2 Att fastställa en överenskommelse _____	75
9.3 Omprövning av en markavvattningssamfällighet _____	75
9.4 Förändringar som påverkar vattenanläggningen _____	77
9.5 Ansökan om omprövning för att tillgodose allmänna intressen _____	81
9.6 Ansökan om utrivning _____	82
9.7 Tillstånd för markavvattning _____	82
10. Lösning av typfall från kapitel 1 _____	84
Sakregister _____	93
Läs mer _____	95
Bilaga _____	96

Sammanfattning

Jordbrukets vattenanläggningar behöver förvaltas för att säkerställa matproduktionen till en växande befolkning.

EN BRA BALANS MELLAN VATTEN, växtnäring och syre i marken behövs för att en gröda ska utvecklas så bra som möjligt. För att förbättra odlingsmarkens bördighet har därför lantbrukare under lång tid dränerat åkermark genom att gräva diken och bygga invallningar. Dessa anläggningar behöver skötas för att säkerställa matproduktionen till en växande befolkning.

Även skog, bebyggelse och vägar är beroende av dränering och skydd mot översvämning. Eftersom vattnet rör sig fritt över fastighetsgränser kräver systemet av ledningar, diken och vattendrag ofta samarbete.

Regler har kommit till för att underlätta samarbetet, säkerställa långsiktigt bestående anläggningar samt fördela kostnader och ansvar för underhåll och skador. Den som äger ett dike, en invallning eller annan vattenanläggning ansvarar för den. Gemensamma anläggningar ägs och förvaltas ofta av samfälligheter. De regler som gällde när anläggningen skapades gäller fortfarande om inga nya beslut eller överenskommelser finns.

I många fall stämmer inte längre beskrivningen av anläggningen överens med verkligheten då anläggningarna har förändrats sedan de skapades. Kanske har nya fastigheter kommit till eller så har vägar, bebyggelse eller återskapade våtmarker påverkat anläggningen. För att sköta anläggningen och bevaka samfällighetens intressen behövs en aktiv förvaltning.

Denna handbok är tänkt som en vägledning, en uppslagsbok eller ett underlag till en studiecirkel för dig som vill veta mer om jordbrukslandskapets vattenanläggningar.

Målet är att flera ägare till jordbrukets vattenanläggningar ska ha koll på sina anläggningar och – eventuellt en gemensam – förvaltning av dem. Handboken ska vara ett stöd för alla redan aktiva ägare till vattenanläggningar för att kunna möta förändringar och bibehålla anläggningarnas funktion.

FOTO ANUSCHKA HEEB

Typiska situationer kring vattenanläggningar i jordbrukslandskapet

1.

Denna handbok inleds med några "typfall". Typfallen är vanliga och beskriver situationer som kan uppstå kring jordbrukets diken och andra vattenanläggningar. Förhoppningen är att du känner igen dig och blir intresserad av att läsa mer i handbokens olika kapitel.

Till varje fall finns flera frågor. Beroende på svaren kan lösningen leda åt olika håll. Därför har typfallen oftast inte en entydig lösning, men ambitionen har varit att visa på ett möjligt lösningsschema. Vissa frågor är en del av lösningsförslaget, som du hittar i bokens sista kapitel.

?

Vägledande frågor

När du läser typfallen på kommande sidor, börja med att fundera på följande frågor:

- Vad är problemet?
- Vilka berörs?
- Var finns mer information?
- Vad ska du göra nu?

FOTO ANUSCHKA HEEB

Typfall 1.

En markägare anser att ett dike behöver underhållas. Vem ansvarar för det och vem ska betala?

En fastighetsägare har ett dike på sin fastighet. De senaste åren har han upptäckt att markerna närmast diket blivit blötare och att de tar längre tid på sig att torka upp. Han konstaterar att diket har slammat och växt igen. Det finns även ett nedfallet träd som lagt sig över diket en bit in på grannens fastighet.

Han tar kontakt med grannen. Det visar sig att grannen tror att diket ingår i ett dikningsföretag¹ och att det gjordes ett större underhåll för 20 år sedan. Grannen har sett gamla handlingar, men vet inte var de finns nu. En annan granne tycker inte att det gör något att det är blött, förstår inte vad ett dikningsföretag innebär och vill givetvis inte vara med och betala.

1. Dike som är gemensamt för flera fastigheter och förvaltas av en samfällighet, se kap 3.4.

?

- Vem ansvarar för att diket underhålls?
- Vem ska betala för underhållet?
- Vad är ett dikningsföretag?
- Var finns de gamla handlingarna?
- Hur ska markägaren göra för att komma vidare?

Exploatering av mark

Ett nytt köpcenter ska byggas på åkermark. Det består av flera stora byggnader och ska dessutom ha en stor asfalterad parkeringsyta. I fastighetsgränsen mellan köpcentrets fastighet och lantbrukare Olssons fastighet finns en rörledning. Till denna rörledning avvattnas förutom fastigheten med köpcentret och lantbrukare Olssons fastighet även ytterligare jordbruksfastigheter.

?

- Vad är problemet?
- Får exploitören leda dagvatten från köpcentret till rörledningen?
- Hur bör lantbrukaren agera?

Typfall 2.

FOTO ANUSCHKA HEEB

FOTO ANUSCHKA HEEB

Typfall 3.

En väg ska göras bredare och få nya avfarter

Trafikverket ska bredda en väg och samtidigt göra nya avfarter. Vägen ligger ute i jordbruksmark och genom det planerade vägområdet går ett öppet dike. Markägaren till det planerade vägområdet vet att diket ingår i ett dikningsföretag.

?

- Hur kan vägbygget komma att påverka diket och dräneringen av jordbruksmarken?
- Vilken betydelse har det att diket ingår i ett dikningsföretag?
- Hur bör markägaren agera?

Anläggning av våtmark

Fastighetsägare Persson vill anlägga en våtmark på en åker som inte längre brukas. Nedströms finns sedan tidigare ett viltvatten. Uppströms finns grannen Nilsson som brukar sin mark som betesmark. Mellan fastigheterna går ett dike som ska bli inlopp till våtmarken. Persson söker och får miljöinvesterstöd för anläggning av våtmarken eftersom den är bra för den biologiska mångfalden. Hon anlägger våtmarken på sin egen fastighet.

När länsstyrelsen slutbesiktigar anläggningen inför utbetalning av miljöinvesterstödet visar det sig att betesmarken påverkas av våtmarkens vattennivå. Nilsson är inte intresserad av att ha det blötare utan vill kunna fortsätta att använda sin mark som betesmark.

?

- Vem har ansvaret för skadan på Nilssons fastighet?
- Hur bör Nilsson agera?
- Hur bör Persson agera?
- Vad kunde de inblandade aktörerna ha gjort för att undvika den här situationen?

Typfall 4.

FOTO ANUSCHKA HEEB

Typfall 5.

FOTO ANUSCHKA HEEB

Översvämning av marker

En golfklubb har problem då det ibland blir höga och kraftiga flöden i vattendraget. Vattnet riskerar att spola bort delar av golfbanan och det kommer mycket skräp som de behöver hantera. För vattendraget nedströms golfbanan är det inte heller positivt med höga halter sediment från den översvämmade marken. Golfklubben har gjort provtagningar av vattnet både innan och efter golfbanan och de kan konstatera att vattnet som kommer till golfbanan är mycket näringsrikt.

Det finns ett diktningföretag för vattendraget som golfklubben är deltagare i. Golfklubben har haft uppe frågan med berörda lantbrukare uppströms och fått förståelse för problematiken. Ingen verkar dock känna ansvaret för vad som händer nere på golfbanan vid höga flöden.

?

- Vem ansvarar för översvämning, skräp och vattenkvalitén?
- Vad ska lantbrukarna göra?
- Vad ska golfklubben göra?

Typfall 6.

FOTO ANUSCHKA HEEB

Har du rätt att gå in på annans mark?

Fastighetsägare Pettersson avleder vatten från sin mark till ett dike som fortsätter in på fastigheten nedströms som ägs av Nilsson. Diket på Nilssons mark behöver underhållas för att vattnet från Petterssons mark ska kunna rinna vidare nedströms.

Diskutera

- Känner du igen problemen?
- Hur kan problemen lösas?
- Har du haft liknande problem på din fastighet?
- Hur har du löst dem?
- Vilka uppgifter behöver man?
- Vad ska man titta på i fält?

?

- Om Nilsson inte tycker att han behöver underhålla sitt dike, vad kan Pettersson göra?
- Vem betalar för underhåll och vem betalar för skador?

FOTO CARL-JOHAN RANGSJÖ

2.

Dränering – behov, åtgärder och anläggningar

2.1 Varför behöver jordbruksmarken vara dränerad?

För att en gröda ska utvecklas optimalt är en grundförutsättning att rötterna förutom tillgång till vatten och växtnäring även har tillgång till syre. Luft, vatten och växtnäring transporteras i markens hålrum, stora makroporer och små mikroporer. Rötterna utvecklas i utrymmet mellan grundvattenytan och markytan.

När det regnar och marken fylls med vatten får rötterna tillfälligt brist på syre. Vattnet i de större hålrummen rinner på grund av tyngdkraften ner till grundvattnet, man säger att vattnet är dränerbart. I de lite mindre hålrummen hålls vattnet kvar och finns tillgängligt för växternas rötter. I de allra minsta porerna är vattnet så hårt bundet att det inte är åtkomligt för växten.

För att få ett gynnsamt förhållande mellan syre och vatten är det viktigt att marken hinner dränera innan rötterna drabbas av syrebrist. Det är därför viktigt att jorden är genomsläpplig och att grundvattenytan ligger så djupt att rötterna får tillräckligt utrymme för att utvecklas. Om marken är genomsläpplig, terrängen har tillräckligt lutning och det inte finns några hinder nedströms som dämmer avrinningen så säger man att åkern är självdränerande.

De flesta jordar i det svenska jordbrukslandskapet är inte tillräckligt självdränerande för att balansen mellan fast jordmaterial, vatten och syre ska vara optimalt för en jordbruksgröda. Vad som är lämpligt dräneringsdjup varierar med jordart, markstruktur och vilken gröda som ska odlas. I Sverige finns sedan gammalt riktmärket att åkermark ska vara dränerad ner till 1,2 meters djup. Odlingsförsök under 1900-talet har bekräftat att avkastningen ökar med dräneringsdjup ner till 1,2 meter för de flesta jordar. Vissa grödor (t ex klövervall och höstspannmål) kan under gynnsamma förhållanden utveckla rötter som når ännu längre ner än så.

FOTO MIKEL FAST

Ett dräneringsdjup ner till 1,2 meter ökar avkastningen på de flesta jordar. Vissa grödor utvecklar rötter som når ännu djupare.

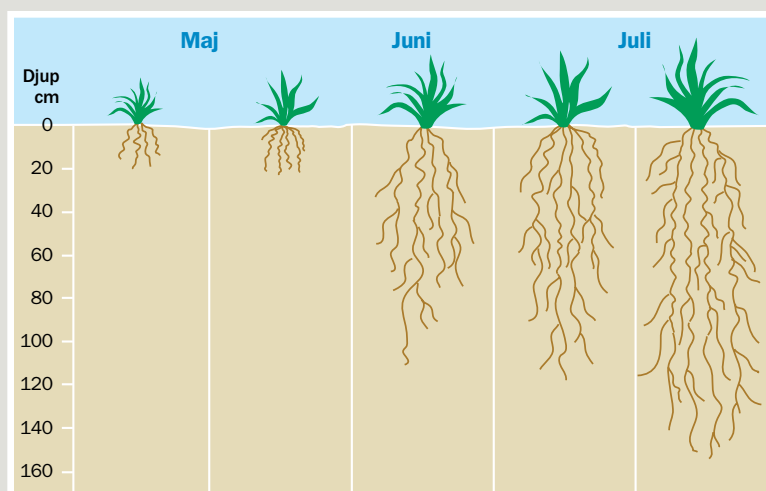

ILLUSTRATION LENA GRANELL

FOTO PERNILLA KVARMO

I en väl-dränerad jord kan växterna utveckla ett djupt rotsystem.

Växter klarar en torrperiod längre än syrebrist vid översvämning

Balansen mellan jordmaterial, vatten och luft varierar med jordart – i en mojord dränerad till 1 meters djup består markprofilen av ca:

- 55 procent jordmaterial,
- 10 procent dränerbara porer (100 mm som kan fyllas med luft),
- 20 procent vatten som är tillgänglig för växterna (200 mm vatten) och
- 15 procent vatten som är bundet till så små porer att rötterna inte förmår att ta upp det.

Under en växtsäsong behöver en typisk gröda ca 400 mm vatten (4 000 m³ per hektar) och 5000 mm luft (50 000 m³ per hektar). Det innebär att vattenförrådet omsätts två gånger (400 mm/200 mm = 2) under en säsong medan luftförrådet omsätts femtio gånger (5 000 mm/100 mm = 50). Växter klarar alltså en torrperiod på flera veckor, men drabbas av syrebrist redan efter några dagars översvämning. Därför är det viktigt att marken skyddas mot översvämning och överskottsvattnet vid nederbörd leds bort tillräckligt snabbt.

Bra dränering minskar växtnäringsförluster

Lantbrukarens mål är alltid att få så stort utbyte av växtnäringen som möjligt. Växter som utvecklar djupa rötter tar upp mer växtnäring, är mindre känsliga för torka och övervintrar bättre. Om dräneringen inte fungerar och vattnet står eller rinner på ytan medför det jorderosion och förlust av växtnäring. Då näringsämnet fosfor binds till lerpartiklar innebär erosionsförluster fosforläckage. Syrebrist i marken hämmar rottillväxten och kan dessutom leda till oönskade kemiska processer som gör att kväve går förlorat (genom så kallad denitrifikation). Under syrefria förhållanden kan även lustgas bildas. Lustgas är en stark växthusgas som bidrar negativt till klimatutvecklingen.

FOTO ANUSCHKA HEEB

Växter klarar en torrperiod på flera veckor men drabbas av syrebrist redan efter några dagars översvämning. När dräneringen inte fungerar utvecklas grödorna sämre och det blir mindre skörd.

2.2 Åtgärder för att förbättra dräneringen

Markstruktur, dränering och avvattning hänger ihop

På minst hälften av Sveriges åkerareal är dränering en förutsättning för att kunna odla. För att dräneringen ska fungera behöver jorden vara tillräckligt genomsläpplig. Markstrukturen är delvis beroende av jordart, men den påverkas till exempel också av hur mycket organiskt material lantbrukaren sparar eller tillför i form av växtrester eller stallgödsel, samt när och hur jordbearbetning utförs.

En väl fungerande dränering på åkern har många positiva effekter, såsom snabbare upptorkning på våren och efter regn och därmed bättre förmoda att bära tunga lantbruksmaskiner utan risk för markpackning. En väl-dränerad jord gör att jordbearbetning, sådd och skörd kan utföras i rätt tid utan risk för skadlig markpackning.

Avvattning av odlingslandskapet är ett sammansatt system av rör, öppna diken och vattendrag. Det startar genom dränering av det enskilda fältet, *detaljdränering*. Förr i tiden grävde man öppna diken, så kallade *tegdiken* mellan åkrarna med 10-20 meters mellanrum. För att slippa ofta återkommande underhåll och för att få större sammanhängande åkrar gick man så småningom över till att *täckdika* med tegelrör. På 1960-talet introducerades dräneringsrör av plast.

Med nedgrävda dräneringsledningar slipper man det ofta återkommande underhållet som öppna diken kräver.

Till höger i mitten ses exempel på en täckdikningsplan.

Bilden nederst till höger visar att täckdikningssystemet ibland kan bli synligt. Jorden torkar snabbare där ledningarna ligger.

FOTO ANUSCHKA HEEB

Ovan ses spår efter öppna diken, så kallade tegdiken, som man grävde förr i tiden.

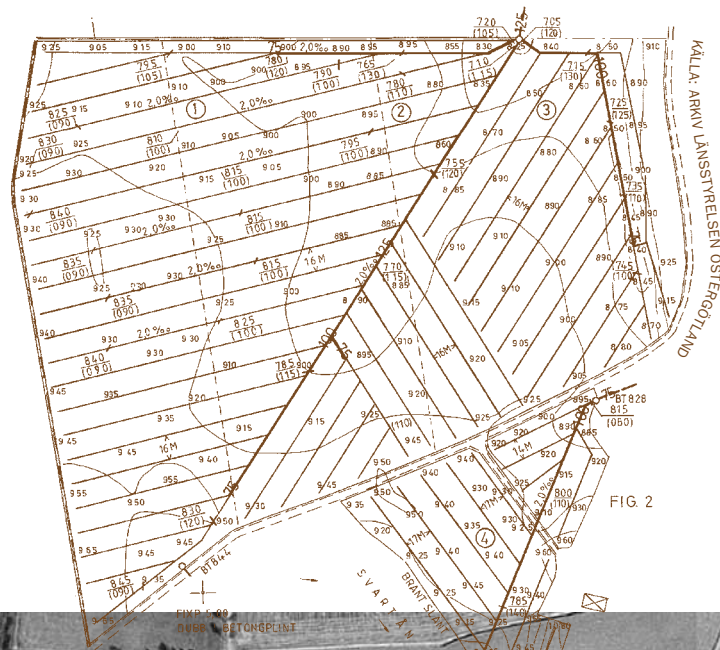

FOTO © LANTMÄTERIET, NR MS2007/0

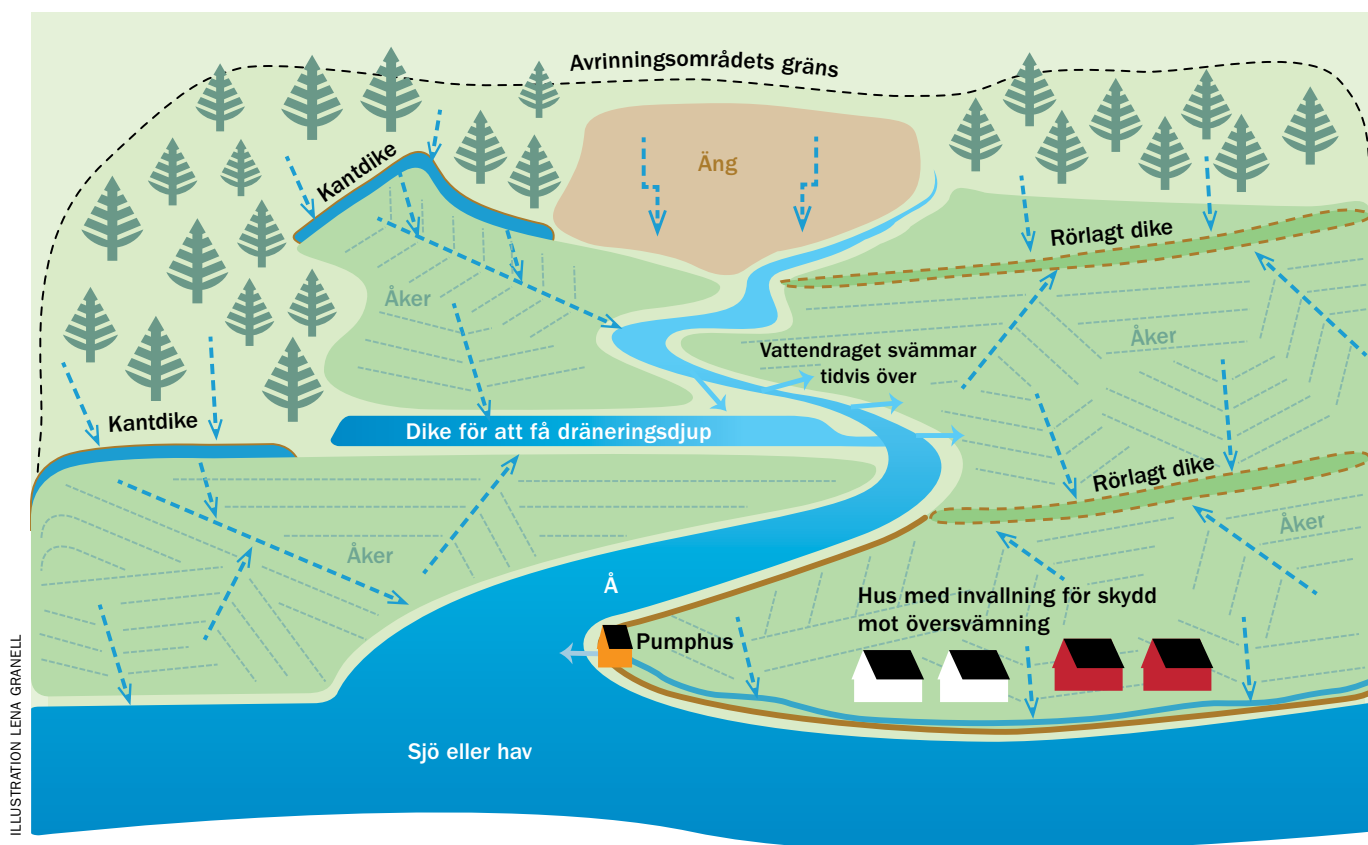

ILLUSTRATION LENA GRANELL

Detaljdränning och huvudavvattning hänger ihop. Vatten från skog och fält leds via kantdiken, nergrävda ledningar och öppna diken till nedströmliggande vattendrag, åar, sjöar eller havet. Vatten från lågt liggande invallade områden pumpas vidare.

Om markanvändning ändras kommer även vattenflödena att förändras. Om systemen inte anpassas finns det stor risk för översvämningar och skador på såväl jordbruksgrödor som skog, vägar och bebyggelse.

FOTO CARL-JOHAN RANGSJÖ

För att detaljdränningen av enskilda fält ska fungera, behöver vattnet ledas vidare. Möjligheten att åstadkomma tillräcklig dränning av det enskilda fältet styrs av vilka möjligheter det finns att åstadkomma fall *nedströms*. De områden där man i Sverige historiskt sett har vunnit stora arealer åkermark för produktion har ofta inte haft tillräckligt med naturligt fall. För att få en fungerande *huvudavvattning* har man grävt diken, fördjupat vattendrag, byggt upp översvämningsskydd med hjälp av invallningar och pumpar och sänkt vattennivån i sjöar.

Vilken kapacitet som avvattningssystemet behöver ha styrs av förhållandena *uppströms*, dvs hur stora arealer det är som behöver avvattnas, vilken typ av mark det handlar om (skog, åker eller bebyggelse), mängden nederbörd och dess fördelning över året.

Dränning behövs inte bara i jordbruket

Det är inte bara jordbruket som har behov av dränerad mark. Även mark för bebyggelse och vägar behöver vara dränerad och skyddas mot översvämning. Dräneringsförhållandena är också en viktig faktor för skogsproduktion.

I Sverige finns ca 90 000 mil diken som är grävda eller anlagda på något sätt. Ungefär 9 000 mil av dessa ligger i jordbrukslandskapet. Detta kan jämföras med ca 50 000 mil naturliga vattendrag och 40 000 kvadratkilometer sjöar. Det är till dessa diken och naturliga vattendrag som vattnet från åkermarken, men även från kringliggande skog eller infrastruktur, rinner för att sedan slutligen nå havet.

Vägar, industri- och bostadsområden är i många fall byggda på mark som en gång var åkermark för livsmedelsproduktion. Dagvatten- och dräneringsledningar är kopplade till de avvattningsystem som finns i jordbrukslandskapet och därmed beroende av att huvudavvattningen fungerar. Jordbrukets diken och rörledningar är ursprungligen oftast dimensionerade för åkermark. Om markanvändningen ändras kommer även vattenflödena att förändras. Nederbörd som faller på hårdgjorda ytor kan inte infiltrera genom markprofilen och rinner snabbt av på ytan. Om systemen inte anpassas för de nya förutsättningarna genom utjämningsmagasin eller ökad kapacitet, då finns det stor risk för översvämningar och skador på såväl jordbruksmark, grödor, fastigheter och infrastruktur.

2.3 Anläggningar för huvudavvattning

Det räcker inte alltid med åtgärder på den egna fastigheten för att få tillräcklig dränering. Vattnet måste ledas vidare till grannfastigheten och vidare därifrån tills marken faller undan tillräckligt för att få ett fritt utlopp. I flacka områden kan ett stort antal fastigheter beröras. I många fall, men inte alltid, har även nedströmsfastigheten nytta av diket för att avvattna sin mark. Det är därför vanligt att flera fastigheter behöver samarbeta om huvudavvattningen (se kap 3.2.).

Diken, rörledningar och fördjupade vattendrag

Större diken, så kallade *öppna diken*, är del i huvudavvattningen. På 1950- och 1960-talen rörlades många diken för att få sammanhängande odlingsytor och bättre arrondering². Rörläggning av diken med stora rör kallas för *kulvertering* och då får man *rörlagda diken*. Ibland dimensionerades kulverteringen av kostnadsskäl så att man lämnade en grund flödesrännna som ska avleda högvatten ovanför den täckta ledningen, så kallade *halvtäckta diken*. Om en ny markägare inte förstår funktionen av den vanligtvis torra flödesrännans funktion och exempelvis plöjer igen den, kan det bli översvämningar på marken vid höga flöden.

2. Arrondering anger fältens form, storlek och läge i förhållande till varandra och till byggnaderna vid ett jordbruksföretag.

Syftet med dränering är att...

- Förbättra odlingsbetingelserna, genom att ge grödorna gynnsamma förhållanden under så stor del av växtsäsongen som möjligt.
- Grödorna kan utveckla större rotsystem och ta upp mer växtnäring, vilket motverkar växtnäringsförluster.
- Begränsa varaktigheten av skadliga högvattenstånd så att rotsystemet inte slås ut. Allvarliga skador uppstår när vattennivån är högre än ca 30-40 cm under markytan under längre tid än enstaka dygn.
- Undvika ytavrinning som medför erosionsskador och växtnäringsförluster.
- Förbättra markens upptorkning så att sådd och skörd kan utföras vid rätt tidpunkt och att marken bär maskinerna utan risk för skadlig markpackning.

Öppet dike

Halvtäckt dike

Rörlagt dike

FOTO ANUSCHKA HEEB

FOTO ANUSCHKA HEEB

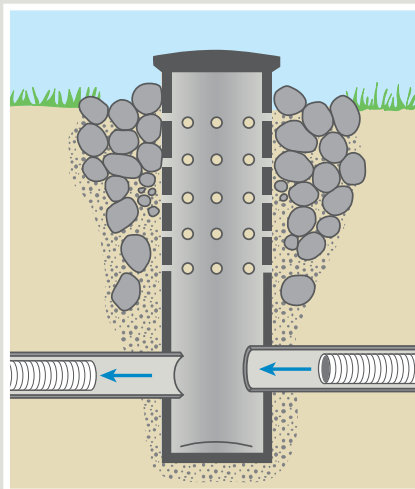

ILLUSTRATION LENA GRANELL

Brunn

Brunnar används för att inspektera om det nedgrävda ledningssystemet fungerar. Ett lock utgör en säkerhet för både människor och djur. Stenfilter runt brunnen förhindrar erosion och minskar inslamning. I brunnens sidor behövs ett antal hål som intagsöppningar för ytvatten. Dräneringsledningarna av tegel eller plast kopplas närmast brunnen med hårda plast- eller betongrör. Slamfickan i brunnens botten behöver tömmas från sediment innan det når upp till utgående ledningsnivå.

FOTO ANUSCHKA HEEB

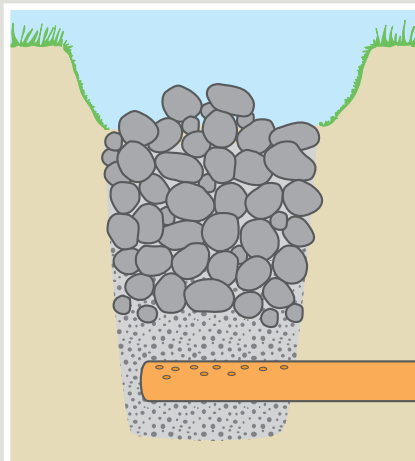

ILLUSTRATION LENA GRANELL

Stensil

Stensil eller kantbrunn placeras i fältkantens diken. Ytvatten från intilliggande skogsmark och vatten som samlas i diket leds genom ett stenfilter ner till rörledningarna och ansluter till täckdikningssystem och slutna diken. Stenfiltret är viktigt för att undvika att sediment eller skräp hamnar i ledningarna och täpper till dem.

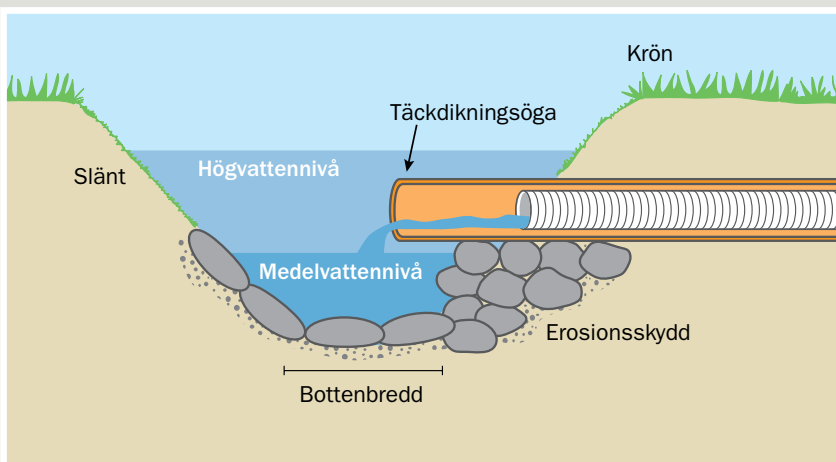

ILLUSTRATION LENA GRANELL

Utlopp och dike

De nedgrävda ledningarna mynnar så småningom ut i ett öppet dike. De sista ca 2 metrarna skyddas ledningarna i utloppet genom att de läggs i hårda plast- eller betongrör. För att undvika erosion och att utloppen knäcks eller rubbas förstärks utloppen med ett erosionsskydd. Medelvattennivån ligger normalt under täckdikningsögats utlopp. Högvattennivån kan kortvarigt ligga över utloppet och dämmer därmed avrinningen. Mycket växtlighet i diket eller sediment i dikesbotten kan också höja vattennivån och dämna utloppen.

FOTO STIG SVENMAR

Invallning

Låglänta markområden avvattnas eller skyddas mot vatten genom en dämmande vall. Vattnet pumpas från låg nivå upp genom eller över en vall till ett högre beläget vattendrag.

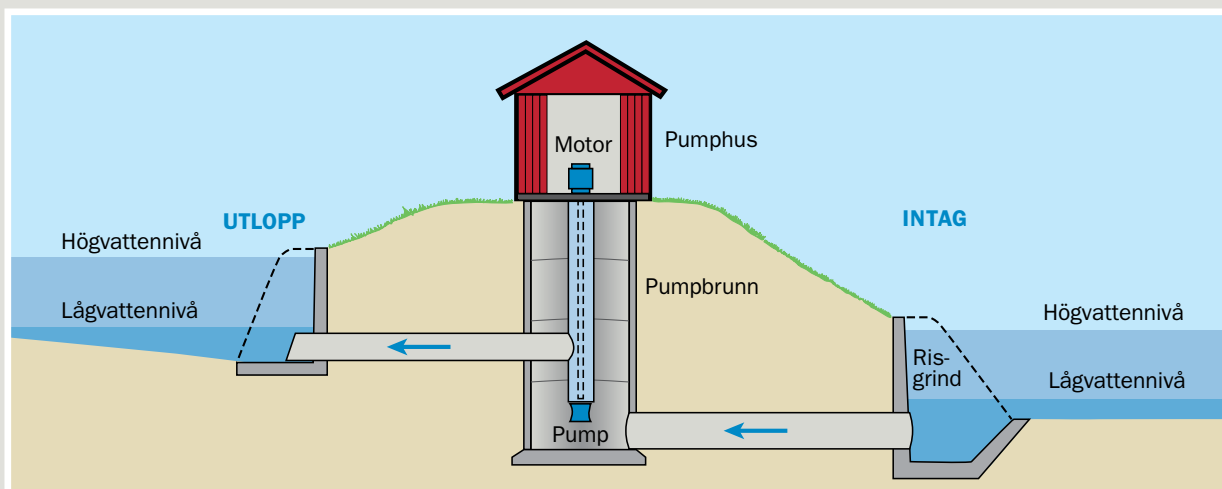

ILLUSTRATION LENA GRANELL

En väl utförd täckdikning har en funktionstid av kanske mer än etthundra år. De mest utsatta delarna är intagsöppningar i form av *stensilar* och *brunnar*, men även *utloppen* (täckdikningsögon) i de öppna dikena är känsliga. Brunnar och rörledningar kan vara del av den enskildes täckdikning men även tillhöra en gemensam huvudavvattning (se kap 3.3.).

Invallningar, vallar och pumpar

För att kunna få tillräcklig dränering av låglänt mark, exempelvis vid sjöar och vattendrag eller intill regleringsmagasin kan marken vallas in. I vissa fall utgörs hela eller delar av vallen av naturliga strandvallar, så kallade levéer.

Avrinningen inom det invallade avrinningsområdet och vatten som läcker in genom vallarna måste vanligtvis pumpas, även om det förekommer invallningar där vattnet kan avledas med självfall.

För att minska pumpkostnaderna kan vattnet ledas ut med självfall när vattenståndet utanför vallen är tillräckligt lågt. I vissa fall ligger marken så lågt att dräneringsvattnet behöver pumpas större delen av året. I andra fall kommer invallningen bara till nytta vid extrema högflöden. I Sverige har vallarna vanligtvis dimensionerats för att hålla ute högsta högwaterståndet, oftast den så kallade 50-årsnivån (dvs det vattenstånd som sett över en längre tidsperiod i genomsnitt överskrids vart femtionde år).

Diskutera

- Hur fungerar dräneringen på din fastighet?
- Finns det problem med sen upptorkning, surhål, översvämning?
- Vad kan vara orsaken?
- Är din dränering beroende av grannfastigheternas huvudavvattning?
- Varifrån kommer vattnet och vart tar det vägen?
- Är dikena öppna eller rörlagda?

FOTO ANUSCHKA HEEB

3.

Samarbete behöver regler

3.1 Regler för dränering och översvämningsskydd

Varför behövs det regler om diken?

De flesta tycker nog att det är rätt självklart att en fastighetsägare äger och ansvarar för täckdikningen av enskilda fält. En fastighetsägare ansvarar även för huvudavvattningen, diken, rörledningar, invallningar som ligger på den egna fastigheten, om det inte framgår något annat av avtal, överenskommelser eller tillstånd (se kap 4, 6 och 9). När det gäller huvudavvattningen så fortsätter diket eller rörledningen ofta in på nästa fastighet. När flera grannar behöver samarbeta kan det vara bra med regler.

Samhällets intresse att reglera åtgärder för dränering av mark har flera bakomliggande orsaker och syftena med lagstiftningen har växlat under tiden som anläggningarna har vuxit fram.

På 1800-talet handlade det om att stimulera och underlätta dräneringsåtgärder för att öka jordbruksproduktionen. Det utvecklades regler för att hantera avledning av vatten till grannens fastighet. För att möjliggöra samarbetet mellan grannar när åtgärderna berörde flera fastigheter och de berörda fastighetsägarna inte kom överens, utvecklades regler för att genom myndighetsbeslut bestämma hur samarbetet skulle gå till.

När de tekniska möjligheterna att förändra vattnets lopp ökade, började konkurrerande intressen att hotas av dräneringsåtgärderna. Sänkning av vattenståndet i större vattendrag och sjöar kunde påverka fiskeintresset, möjligheterna för sjöfart och flottning. För sådana åtgärder krävdes därför tillstånd av en myndighet innan de fick genomföras.

Under senare delen av 1900-talet har dräneringsåtgärdernas påverkan på miljön uppmärksammats allt mer vilket har inneburit att kraven på tillstånd har skärpts.

När flera grannar behöver samarbeta kring dränering och huvudavvattning kan det vara bra med regler.

Äldre samt nu gällande lagar

Följande lagar reglerar idag frågor om anläggningar av dränering och översvämningsskydd:

- Miljöbalken (MB) (1998:808)
- Lag med särskilda bestämmelser om vattenverksamhet (LSV), som ibland kallas restvattenlagen (1998:812)
- Lag om förvaltning av samfälligheter (SFL) (1973:1150)
- Förordning om vattenverksamhet (FOV) (1998:1388)

För att kunna förstå äldre tillståndsbeslut är följande lagar viktiga att känna till:

- 1879 års dikningslag (DL)
 - 1918 års vattenlag, som även kallas för äldre vattenlag (ÄVL)
 - 1983 års vattenlag (VL)
- (Se även kap 4, 6 och 9)

§

Vattenverksamhet kräver tillstånd enligt miljöbalken:

- **MB 11 kap 9 §** För vattenverksamhet krävs det tillstånd enligt denna balk, [...]. (se kap 5.3)

Grundläggande begrepp i lagstiftningen

Att gräva diken och bygga invallningar är exempel på det som i miljöbalken kallas för *vattenverksamhet*. Resultatet av en vattenverksamhet är en *vattenanläggning*. Diken och vallar för att skydda mark från översvämning är alltså exempel på vattenanläggningar. I äldre lagstiftning användes begreppen torrläggning av mark genom dikning, vattenavledning och invallning.

- *Dikning* omfattade åtgärder för att dränera redan odlad mark, men även för att odla upp ”kärr, mosse eller annan vattendränkt mark”.
- *Vattenavledning* avsåg åtgärder för att förbättra dräneringen genom att sänka eller tömma en sjö samt fördjupa, utvidga eller råta ett vattendrag.
- *Invallning* avsåg vallar mot vatten för att möjliggöra dränering och skydda mot översvämning.

Om berörda fastighetsägare var överens tillät den äldre vattenlagen (ÄVL) att dikning gjordes utan tillstånd. Undantag fanns för utdikning av kärr och mosar som under vissa omständigheter krävde tillstånd. Vattenavledning och invallning krävde tillstånd om det var sannolikt att allmänna eller enskilda intressen kom till skada, exempelvis om en allmän farled berördes.

§

Vad säger lagen?

I miljöbalkens 11:e kapitel finns följande definitioner av vattenanläggning, vattenverksamhet och markavvattning:

MB 11 kap 2 §

Med vattenverksamhet avses:

1. uppförande, ändring, lagning och utrivning av dammar eller andra anläggningar i vattenområden, fyllning och pålning i vattenområden, bortledande av vatten från eller grävning, sprängning och rensning i vattenområden samt andra åtgärder i vattenområden om åtgärden syftar till att förändra vattnets djup eller läge,
2. bortledande av grundvatten och utförande av anläggningar för detta,
3. tillförsel av vatten för att öka grundvattenmängden samt utförande av anläggningar och åtgärder för detta och

4. åtgärder som utförs för att avvattna mark, när det inte är fråga om avledande av avloppsvatten, eller som utförs för att sänka eller tappa ur ett vattenområde eller för att skydda mot vatten, när syftet med åtgärden är att varaktigt öka en fastighets lämplighet för något visst ändamål (markavvattning).

MB 11 kap 3 §

Med vattenanläggning avses en sådan anläggning som har tillkommit genom en vattenverksamhet, tillsammans med manöveranordningar som hör till anläggningen.

MB 11 kap 4 §

Med vattenområde avses ett område som täcks av vatten vid högsta förutsebara vattenstånd.

Kommentar till Vad säger lagen?

För att en åtgärd ska vara markavvattning krävs enligt lagens definition att syftet med åtgärden är att ”varaktigt öka en fastighets lämplighet” (se sista meningen i MB 11 kap 2 § 4 pkt). Det innebär att om ett dike fördjupas eller utvidgas med syfte att öka dräneringsdjupet och öka markens lämplighet för odling eller vägbyggnad så är det fråga om markavvattning.

Om diket däremot fördjupas lokalt, exempelvis för att anlägga en slamfälla, med bibehållen vattennivå så är det inte fråga om markavvattning. Åtgärden är dock en vattenverksamhet, som kan kräva tillstånd (se kap 5.3).

Provisoriska skyddsvallar för att skydda mot översvämning eller skyddsdikning i samband med skogsplantering är inte heller markavvattning eftersom de inte uppfyller kravet på varaktighet. Underhåll av ett dike för att återställa dess ursprungliga kapacitet är inte heller markavvattning eftersom syftet inte är att öka, utan behålla, fastighetens lämplighet.

FOTO TILLA LARSSON

I vattenlagen från 1983 (VL) och i miljöbalken 1998 (MB) används begreppet *markavvattning* som innefattar äldre vattenlagens dikning, vattenavledning och invallning.

Markavvattning är i lagens mening åtgärden när du gräver diket eller anlägger invallningen. Resultatet av markavvattningen är en *vattenanläggning*. Skälet till att det ofta uppstår diskussioner om betydelsen av begreppet markavvattning är att lagen idag är restriktiv mot markavvattning (se kap 4.5).

§

Markavvattning kräver tillstånd enligt miljöbalken:

- **MB 11 kap 13 §** Markavvattning får inte utföras utan tillstånd. [...]
- **MB 11 kap 14 §** Regeringen får förbjuda markavvattning [...] (se kap 4.5)

Diskutera

- Vilka åtgärder som har utförts på din fastighet är vattenverksamhet?
- Vilka av dem är markavvattning?
- Vilka vattenanläggningar finns på din fastighet?
- Vem har utfört åtgärderna?

3.2 Samarbete över fastighetsgränser

När vattnet passerar fastighetsgränsen

Följande principer ligger till grund för den lagstiftning som utvecklats för att reglera och underlätta samverkan om avvattnings mellan olika fastigheter:

- » All nederbörd som inte avdunstar rinner som ytvatten eller grundvatten ner mot havet. På vägen passerar vattnet ett antal fastigheter.
- » Vattnet hittar sin naturliga väg på marken, genom marken, i diken och vattendrag. Så länge pågående markanvändning består har fastighetsägaren rätt att släppa vatten till grannen nedströms och skyldighet att ta emot vatten från grannen uppströms.
- » Normal jordbruksdränering medför i vanliga fall inte så stora förändringar i avrinningen att det leder till skador.
- » Exploatering med omfattande andel hårdgjorda ytor orsakar snabbare avrinning. Dimensionerande flöden ökar med flera storleksordningar. Förändrad markanvändning kan påverka avrinningen till nedströms liggande fastighet väsentligt. Då förändringarna orsakar skada har fastighetsägarna rätt till ersättning för skadorna eller kompensationsåtgärder.
- » Genom att exempelvis anordna utjämningsmagasin kan flöden fördröjas. Det bästa för markägarna är att ställa krav på fördröjning eftersom det sällan finns utrymme till mer vatten i de befintliga vattenanläggningarna.
- » En fastighetsägare som vill förbättra sin avvattnings genom att sänka bottenivån i huvudavvattnings eller öka kapaciteten kan få rätt att gå in på nedströms liggande fastigheter för att utföra åtgärden, men ska själv bekosta åtgärderna liksom intrång och eventuella skador på berörda fastigheter.
- » Om fastigheterna nedströms eller uppströms har nytta av åtgärderna kan den som vill förbättra sin fastighet begära att de övriga fastighetsägarna bidrar. Kostnaderna ska då fördelas i förhållande till respektive fastighets nytta. För att hantera ett sådant samarbete utgör ägarna till de fastigheter som har nytta av diket en samfällighet (se kap 3.4).

De två sista punkterna ger stöd för den som vill förbättra avvattnings tillsammans med sina grannar.

Vattnet hittar sin naturliga väg på marken, genom marken, i diken och vattendrag.

Hur organiseras samarbetet kring en gemensam huvudavvattning?

Figur 3.2 visar exemplet "Kärråkra" med fyra fastigheter benämnda A-D. Det område som avgränsas av vattendelaren och som omfattar all mark som avvattnas till samma dike, vattendrag eller sjö kallas *avrinningsområde*³. Innan diket anlades var området närmast vattendraget för blött för att odla.

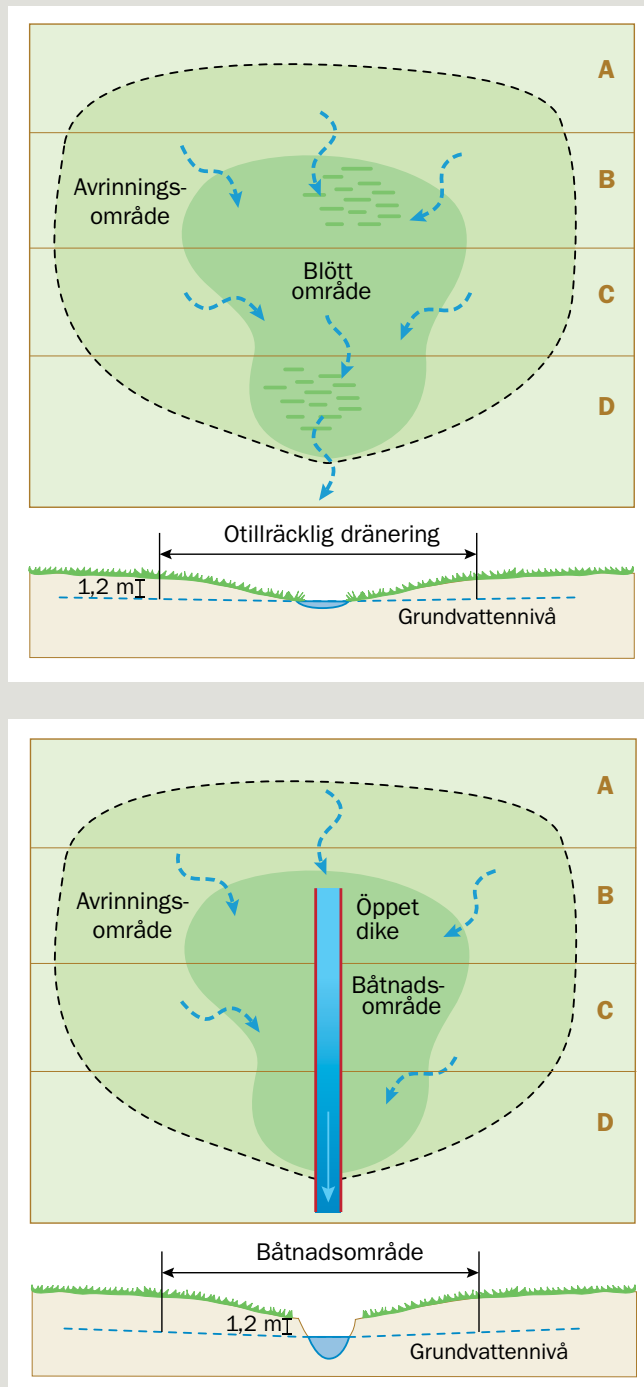
Exemplet utspelar sig på 1920-talet då äldre vattenlagen (ÄVL) gällde och inget tillstånd krävdes för att gräva ett dike. För att vinna mer odlingsmark väcktes hos fastighetsägare C idén om att gräva ett dike över fastigheten D. Med stöd av näst sista punkten i listan ovan så kunde C ta saken i egna händer om han bara kunde komma överens med D om ersättning för intrånget på dennes fastighet.

Men ännu hellre ville C att D skulle vara med och betala för diket eftersom han ju också vann ny odlingsmark. Om C och D kom överens så kunde de gräva ett gemensamt dike. D tyckte att förslaget var intressant men ville att de skulle tala med B också. Han hade ju också nytta av diket. Visst var B intresserad av ett dike, men bara om A också var med och bidrog till kostnaderna. Vattnet till diket kom ju även från hans mark. B, C och D tog kontakt med A, men han var inte alls intresserad. Han hade inte upplevt några problem med dräneringen av sin mark.

Ofta kom fastighetsägarna överens och hjälptes åt med dikningen. Om de, som i exemplet, inte gjorde det så fanns redan i dikningslagen från 1879 regler för att hantera detta. Den som var intresserad av att dika och behövde dika över annans mark kunde ansöka om det hos länsstyrelsen. Länsstyrelsen förordnade då en förrättningsman, vanligen en lantbruksingenjör som var anställd på Lantbruksstyrelsen. Förrättningsmannen genomförde då en så kallad *laga syneförrättning* (se kap 4.2).

3. Avrinningsområde är det område som avvattnas till en given punkt i ett vattendrag.

Kärråkra på 1920-talet

Figur 3.2 Kärråkra 1920-talet

Avrinningsområde med fastigheterna A, B, C och D. Det mörkgröna området på fastigheterna B, C och D har otillräcklig dränering. Det är detta område som har nytta av att diket anläggs. Efter anläggningen blir detta område *båtnadsområde*.

Förrättningsmannen kallade berörda fastighetsägare till ett möte, karterade och avvägde området och tog fram följande:

- Förslag till teknisk lösning: dimensioner och djup på diken och ledningar och en sträckning som gavs så stor nytta som möjligt i förhållande till kostnaden.
- Beräkning av kostnaden för att utföra anläggningen.
- Beräkning av den nytta som diket medförde genom förbättrade odlingsförutsättningar.
- Värdering av skador som åtgärderna kunde medföra, exempelvis markintrång för diken och uppläggning av jordmassor.
- Bedömning av *tillåtlighet*. Ett villkor för tillåtlighet var att nyttan var större än kostnaden och skadorna.
- Kostnaderna fördelades i förhållande till den nytta som varje fastighet fick av diket – ett andelstal i den gemensamma anläggningen.

Om diket visade sig vara tillåtligt så kallade förrättningsmannen till ett möte och fattade ett tillståndsbeslut. I exemplet kom förrättningsmannen fram till att A hade rätt i att A:s mark redan hade fullgod dränering och att det bara var B, C och D som hade nytta av diket. För att bygga och underhålla diket utgjorde B, C och D en *samfällighet* "Kärråkra dikningsföretag år 1925". (mer om samfälligheter se kap 3.3)

3.3 Vem äger vattenanläggningen?

Utgångspunkten är att den som utför vattenanläggningen äger den. Den som äger en anläggning är ansvarig för den. Eftersom avvattningsystemet på en fastighet ofta har växt fram efterhand så är det inte alltid helt självklart vem som är ansvarig för respektive anläggningsdel. De som har anlagt diken, rörläggningar eller invallningar finns ofta inte längre kvar (se exempel Sjöängs invallningsföretag i kap 7.2).

Det är inte alltid helt självklart vem som är ansvarig för en viss del av en anläggning.

FOTO ANUSCHKA HEEB

Exemplet Kärråkra

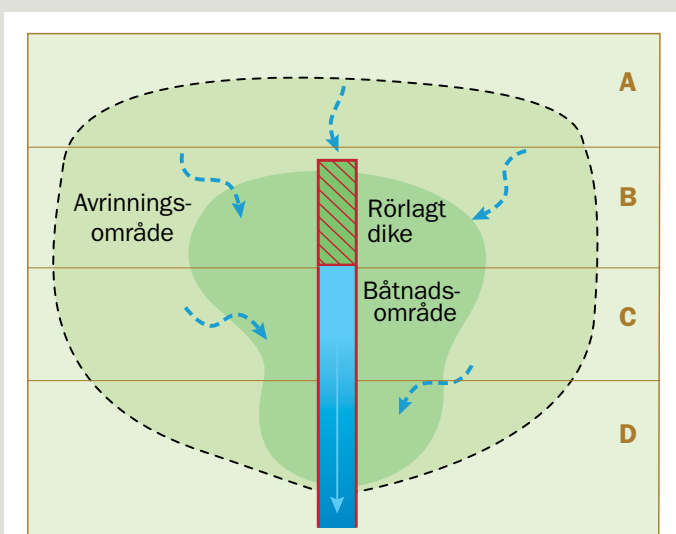
Fastighetsägare C:s ursprungliga idé var att gräva ett dike på sin egen mark ner över D:s fastighet. Om denna plan genomförts så hade C varit ansvarig för diket i sin helhet, både på den egna fastigheten och på den mark som D upplåtit för diket. Diket hade betraktats som ett tillbehör till fastigheten vilket medför att ansvaret följer fastigheten och gäller även för framtida ägare av fastigheten C (Jordabalken 2 kap 1 §). Hade C och D kommit överens om att gräva diket tillsammans utan att blanda in några myndigheter så kunde de i princip komma överens om vilken ansvarsfördelning som helst. När det gått ett antal år så är det stor risk att det här faller i glömska. Om berörda inte kommer överens eller kan visa upp ett skrivet avtal eller myndighetsbeslut som klargör äganderätt och underhållsansvar kan fastighetsägaren utgå från att vattenanläggningar på den egna fastigheten tillhör fastigheten.

C:s initiativ ledde till att det bildades ett dikningsföretag ”Kärråkra dikningsföretag år 1925”. Ansvaret för att underhålla diket som fastställdes i förrättningen 1925 ligger på den samfällighet som bildades.

Eftersom marken i båtadsområdet innehöll en hel del organiskt material så sjönk marknivån efterhand. I samband med ett underhåll på 1950-talet kom deltagarna i dikningsföretaget därför överens om att fördjupa diket. Enligt dåtidens lagstiftning krävdes inget tillstånd för detta (kap 4.3. och kap 4.5). Även om det i efterhand kan vara tveksamt om dikningssamfälligheten hade behörighet att utföra dikesfördjupningen så måste fördjupningen ändå anses vara samfällighetens ansvar om arbetena utförts med samfälligheten som beställare.

På 1960-talet bestämde sig B för att rörlägga diket på sin mark. Syftet var att få ett större och mera lättbrukat skifte. Rörläggning skedde oftast på initiativ av fastighetsägaren men med dikningsföretagets goda minne och ibland även med hjälp och stöd från dåvarande Lantbruksstyrelsen. Ansvaret för underhåll av den rörlagda sträckan ligger alltså på fastighetsägaren B. Inte heller rörläggning krävde tillstånd på 1960-talet under förutsättning att fastighetsägaren valde en tillräckligt stor kapacitet på ledningen.

Kärråkra på 1950- och 1960-talet

Figur 3.3

Kärråkra dikningsföretag 1925 på 1960-talet. Deltagarna i samfälligheten fördjupade diket på 1950-talet och fastighetsägare B rörlade diket på sin mark några år senare.

3.4 Vad är dikningsföretag och markavvattningssamfällighet?

Det som i nuvarande lagstiftning kallas vattenverksamhet, exempelvis att gräva ett dike, kallades i äldre lagstiftning för ett *dikningsföretag*. På motsvarande sätt finns begreppen *invallningsföretag*, *vattenavledningsföretag*, *torrlägningsföretag*, *vattenreglerings-* och *sjösänkingsföretag*. Ordet företag används i betydelsen större projekt. Tillståndet i exemplet ”Kärråkra” ovan gav alltså B, C och D rätt att genomföra ett dikningsföretag. Den samfällighet som bildades för att genomföra företaget kunde få heta ”X-byn dikningsföretag av år 19xx”. Den vattenanläggning som blev resultatet av företaget, själva diket, kom ofta också att kallas för dikningsföretag.

Oftast ger det sig av sammanhanget vad som avses, men för att undvika missförstånd så är det lämpligt att skilja på begreppen:

- *Vattenverksamhet* – exempelvis dikning, vattenavledning, markavvattning.
- *Vattenanläggning* – exempelvis ett dike, fördjupat vattendrag, pumpar, vallar och tekniska anordningar som behövs för funktionens skull.
- *Samfällighet* – exempelvis dikningssamfällighet, vattenavledningssamfällighet, markavvattningssamfällighet, alltså den organisationen som skapade anläggningen och sedan förvaltar den.

En *samfällighet* betyder att en tillgång är gemensam för flera fastigheter eller t ex för en hel by. Det kan gälla ett mark- eller vattenområde eller en enstaka anordning som en väg eller en panncentral. (Mer om förvaltning av samfälligheter i kap 6, förvaltningsformer).

Det är oklart hur många markavvattningssamfälligheter som finns i Sverige. Uppskattningar räknar med så många som 50 000⁴. I exemplet Kärråkra ovan kunde det också ha blivit så att B, C och D hade kommit överens och grävt diket utan att blanda in en förrättningsman. Hur många anläggningar som kommit till på det viset är ännu svårare att uppskatta.

Fördelen för fastighetsägarna med att genomföra en laga syneförrättning och få ett tillståndsbeslut var att:

- Diket blev sannolikt byggt. Kanske hade de aldrig lyckats komma överens.
- Diket fick en ändamålsenlig utformning.
- Kostnaderna fördelades på objektiva grunder.
- Beslutet gav en stabilitet eftersom det gäller mot en ny ägare efter en fastighetsöverlåtelse. Utan ett tillstånd hade det krävts nya överenskommelser för det fortsatta underhållet av diket.
- Tillståndet har rättskraft vilket begränsar risken för att någon ska kunna ifrågasätta anläggningen eller begära skadestånd, så länge samfälligheten håller sig till tillståndet.

(Mer om tillstånd, överenskommelser och förändringar i kap 9)

Vad säger lagen?

Nu gällande regler finns i

Lag med särskilda bestämmelser om vattenverksamhet, LSV, 3:e kapitlet. (se kap 4.6)

LSV 3 kap 1 §

Ansöker någon om tillstånd enligt miljöbalken till en markavvattning ska verksamheten bedrivas så att den blir till nytta även för en annan fastighet, [...].

LSV 3 kap 2 §

För utförande och drift av verksamheten utgör deltagarna en samfällighet. Tillståndet till verksamheten samt anläggningar och rättigheter som hör till verksamheten är samfälliga för deltagarna.

4. Jenny Karlsson, arkivansvarig på Länsstyrelsen Östergötland (muntlig uppgift 9 dec 2013).

FOTO HERDER BY

3.5 Vem ansvarar för underhåll?

Underhåll av såväl öppna som rörlagda diken samt täckdikningssystem är viktigt för att behålla deras funktion. Den som äger en vattenanläggning är ansvarig för den om ingen annan överenskommelse eller beslut finns.

Underhåll av vattenanläggningar

Utlopp från täckdikning och rörlagda diken mynnar så småningom i öppna diken. I ett öppet dike växer vegetation snabbt upp på kanterna och sediment samlas på botten. Bli det mycket sediment eller för tät växtlighet i nedströms liggande vattendrag kan det orsaka dämning av utloppet och därmed hindra funktionen av täckdikningssystemet eller i huvudavvattningen. För att dränering av överskottsvatten ska fungera behövs underhållsåtgärder, t ex att klippa ner vegetation och ta upp sediment.

Rörlagda diken behöver inte underhållas lika mycket, men förr eller senare är rörens tekniska livslängd slut och då kan underhållskostnaderna bli mycket stora. Invallningar måste hållas fria från sly eftersom trädrötter kan äventyra vallens täthet. Pumpar slits och måste renoveras eller bytas ut när kapaciteten blir för låg.

Bristande underhåll kan få konsekvenser för dräneringen på den egna och andras fastigheter och det ligger i fastighetsägarens intresse att diken och andra markavvattningsanläggningar är underhållna så att de uppfyller sin funktion.

Med en klippskopa klipps växtligheten av vid botten, växtmaterialet lyfts upp och vattnet rinner av genom gallren. Sediment och botten rörs inte. Sediment ska tas upp med en tät skopa.

FOTO ANUSCHKA HEEB

På dikets vänstersida har vegetationen klippts ner.

Året efter klippningen är vegetationen tillbaka igen.

En eventuell skada kan även påverka andra. Ett igenväxt dike eller en igensatt trumma kan i flacka områden påverka vattennivån långt uppströms. I kombination med ett kraftigt skyfall kan konsekvenserna bli omfattande med skador på både mark, byggnader och infrastruktur. En invallning som brister kan i värsta fall orsaka fara för människoliv. Enligt miljöbalken är därför ägaren till en vattenanläggning skyldig att underhålla anläggningen så att varken allmänna eller enskilda intressen skadas. Om det uppstår skada och skadan visar sig vara orsakad av bristande underhåll kan anläggningens ägare bli ersättningskyldig.

Underhållsansvaret gäller alla vattenanläggningar

Såväl lagliga som olagliga anläggningar (se kap 5.3) omfattas av underhållsansvaret eftersom de som berörs av anläggningen kan ha inrättat sig efter de vattenförhållanden som anläggningen har medfört. Om det upptäcks att en anläggning är olaglig kan ägaren få föreläggande av länsstyrelsen som är tillsynsmyndighet (MB kap 26 §9 ff) att återställa anläggningen till de förhållanden som rådde innan den olagliga vattenanläggningen kom till. Eftersom det i sig kan leda till problem för den som har inrättat sig efter anläggningen, kan ägaren också uppmanas eller föreläggas att *söka tillstånd* till anläggningen. Ägaren kan då välja att söka tillstånd för *utrivning* av anläggningen för att slippa underhållsansvaret (se kap 9).

Vem har bevisbördan när någon har lidit skada?

Alla skador kan inte undvikas. Kapaciteten på jordbrukets avvattningssystem är en avvägning mellan kostnad och nytta. Det lönar sig inte att dimensionera för alla situationer. Kommer det tillräckligt mycket regn så svämmar anläggningen över även om den är väl underhållen. En förutsättning för att en skadelidande ska kunna kräva ersättningen är därför dels att ägaren brustit i sitt underhållsansvar, dels att det är det bristande underhållet som är orsak till skadan.

- Om anläggningen har tillstånd är det tillståndets dimensioner som gäller och den skadelidande måste visa att anläggningen avviker från tillståndet, att verksamheten har bedrivits på fel sätt, eller att underhållet av anläggningen har brustit och därmed orsakat skada.

FOTO CARL-JOHAN RANGSJÖ

Bristande underhåll kan i flacka områden påverka vattennivån långt uppströms.

- Om anläggningen saknar tillstånd är det anläggningens ägare som har bevisbördan och måste kunna bevisa att han inte har brustit i underhåll.

När underhållet genomförs har anläggningens ägare precis som alla andra verksamhetsutövare ansvar för att leva upp till de krav som ställs i miljöbalken, exempelvis de allmänna hänsynsreglerna i miljöbalken kapitel 2, regler för biotopskydd (MB 7 kap 11§) och reglerna om verksamhetsutövarens egenkontroll. Ibland kan kravet på underhåll komma i konflikt med andra krav i miljöbalken. Ett exempel är om musslor som skyddas av artskyddsdirektivet (artskyddsförordning 2007:845) hotas av ett underhållsarbete. En fördjupning i dessa frågor ligger utanför den här bokens avgränsning.

Den som är osäker kan alltid vända sig till länsstyrelsen som är tillsynsansvarig för vattenverksamhet och dessutom har stor kunskap om förhållandena i vattendragen, vilka känsliga arter som finns och vilka skyddsåtgärder som kan vara lämpliga. Man bör dock komma ihåg att länsstyrelsen har begränsade resurser och i första hand ansvarar för att bevaka allmänintresset. I de svåra avvägningarna mellan underhåll och miljöhänsyn kan det därför finnas anledning att ta hjälp av rådgivare med kunskap och erfarenhet inom området.

För att bli av med underhållsansvaret för sitt dike kan ägaren ansöka om utrivning. Ett skäl kan vara att det inte längre lönar sig att bedriva jordbruk på den aktuella marken (se kap 9.6.).

Diskutera

- Finns det vattenanläggningar på din fastighet som du äger tillsammans med andra?
- Har ni något samarbete grannarna emellan?
- Hur är det organiserat?

§ Vad säger lagen?

Om rensning och underhåll

MB 11 kap 15 §

Tillstånd enligt detta kapitel behövs inte för att utföra rensningar för att bibehålla vattnets djup eller läge eller för att omedelbart återställa ett vattendrag som har vikit från sitt förra läge eller som på något annat sätt har förändrat sitt lopp.

Om arbetena berör en fastighet som tillhör någon annan, ska fastighetsägaren alltid underrättas innan arbetena påbörjas.

Om fisket kan skadas, ska anmälan om de planerade arbetena göras till länsstyrelsen innan arbetena påbörjas.

MB 11 kap 17 §

Den som äger en vattenanläggning är skyldig att underhålla den så att det inte uppkommer skada för allmänna eller enskilda intressen genom ändringar i vattenförhållandena. Om vattenanläggningen med stöd av en särskild rättighet utförts på någon annans mark och äganderätten till anläggningen övergått till markägaren till följd av att rättigheten upphört, kvarstår underhållsskyldigheten för den som var rättighetshavare.

Den som enligt 28 kap 12 § har fått rätt att använda någon annans vattenanläggning är tillsammans med ägaren skyldig att underhålla anläggningen, om inte Mark- och miljödomstolen bestämt något annat.

I 20 och 21 §§ samt i 24 kap 4 § andra stycket finns bestämmelser om överflyttning av underhållsskyldigheten.

FOTO MARIA KÄLLMING

4.

Vattenlagstiftningens utveckling

ÄVEN IDAG KAN DET VARA VIKTIGT ATT HA EN INBLICK i äldre vattenlagstiftning. Hur samarbetet kring en vattenanläggning är organiserat beror nämligen på när anläggningen tillkom. Om ingen har ändrat organisationsformen kring den sedan den skapades, så gäller fortfarande de regler som gällde i den lagstiftning då anläggningen kom till.

Reglering av samarbetet mellan fastigheter har skett genom lagstiftning sedan åtminstone 1200-talet. Syftet med lagarna är att säkerställa långsiktigt bestående anläggningar, fördela kostnader, ansvar för underhåll och skadefrågor. Lagstiftningen behövs för att:

- stimulera och reglera samarbete så att åtgärder kan komma till stånd
- fördela kostnader mellan olika fastighetsägare
- reglera ansvaret för underhåll så att anläggningarna bibehålls långsiktigt
- skydda andra intressen mot skada.

Samtliga aspekter har funnits med i lagstiftningen, men under olika epoker har olika behov betonats mer eller mindre. Lagstiftningen var ett stöd, men det var inget som hindrade markägarna att samarbeta om dräneringen på frivillig väg. Det fanns (och finns) dock skäl att nyttja lagstiftningen, t ex för att:

- tvinga motsträviga att bli delaktiga i anläggningar
- få tillgång till annans mark för att anlägga exempelvis ett dike
- ett tillstånd var (eller är) ett villkor för bidrag
- man behöver hjälp av en sakkunnig
- ett tillstånd ger rättstrygghet.

Dikning av åker- och ängsmark har varit nödvändig för att försörja landets befolkning och dränering av åkermark har stimulerats av statsmakten sedan medeltiden fram till 1970-talet. Det har funnits tidsperioder när Konungen befallde att viss mängd dikning årligen skulle utföras. Syftet var att öka livsmedelsförsörjningen för att öka den ekonomiska tillväxten och undanröja risken för svält. Lagstiftningen kombinerades med ekonomiska stöd och rådgivning, vilket bidrog till jordbrukets tillväxt.

4.1 Dikning före dikningslagen 1879

Regler för dikning fanns redan i 1200-talets landskapslagar. De handlade om rätten att släppa fram vattnet över annans mark och ersättning för skada om så inte gjordes. Under Gustav Vasa (1550-talet) skulle fogdar och häradshövdingar ha tillsyn över åkerdikning och att ingen led skada av dem. I Karl IX:s (1590) och Karl XI:s (1681) husesynsordning fanns detaljerade föreskrifter om dikningsskyldighet som följdes upp vid husesyn vart tredje år. Under 1700-talet och senare föreskrevs i byordningarna att dikessyn skulle hållas åtminstone två gånger per år, en på våren då man ser var vattnet blir stående och en på hösten, då vidtagna åtgärder kan besiktigas. I 1734 års byggningsbalk finns bestämmelser om utnyttjande av vatten så länge man inte skadar andra intressen. Den enskilde

FOTO ANUSCHKA HEEB

Dikning av åker- och ängsmark har varit nödvändig för att försörja landets befolkning och har stimulerats av statsmakten sedan medeltiden fram till 1970-talet.

fick själv bedöma hur långt rättigheter och skyldigheter sträckte sig. Fiskelagstiftning och regler kring t ex flottningsleder satte dock vissa gränser. I och med att befolkningen ökade dikade man ut mer mark och sänkte flera större sjöar. Från tidigt 1800-tal stöddes dikningen genom regelbundna statliga anslag och lån.

De dikningsföretag som bildades före 1880 och som finns kvar idag är tillståndsgivna av häradsrätt. Ofta saknas i tillståndshandlingarna anvisningar om förvaltning.

4.2 1879 Dikningslagen (DL)

I 1879 års lag om dikning och annan avledning av vatten, kort *dikningslagen*, lades grunden för ett modernt regelverk om gemensamma åtgärder för att dränera åkermark. Reglerna återfinns idag i miljöbalken (MB) och lagen (1998:812) med särskilda bestämmelser om vattenverksamhet (LSV) i omarbetade former (kap 4.6). I dikningslagen finns regler kring avledning av vatten från den egna till nästa fastighet och regler kring samverkan i fall man inte var överens om nytta, utformning eller underhållsansvar.

Kunde fastighetsägarna komma överens om hur dikningen skulle utformas och bekostas så behövdes ingen syn (förrättning). Deltagarna var då oftast överens om att var och en dels skulle ta upp en viss dikessträcka och dels underhålla en viss dikessträcka (eventuellt inom den egna fastigheten).

Om fastighetsägarna inte kunde komma överens om hur dikningen skulle utföras skulle konungens befallningshavare, dvs länsstyrelsen, på ansökan förordna en *förrättningsman*, till exempel en lantbruksingenjör. Förrättningsmannen genomförde en så kallad *syneförrättning*. I den bestämde förrättningsmannen omfattning, teknisk utformning och vilka som skulle delta. Även om någon inte var intresserad kunde denne tvingas att delta i kostnader för anläggning och framtida underhåll, om man bedömde att den gemensamma nyttan översteg kostnaderna. Om inget hinder mötte syneförrättningen bildades ett gemensamt företag för deltagarna, en *samfällighet* (kap 3.4 och 6).

Ett stort antal dikningsföretag har tillkommit enligt dikningslagen.

Lagstiftningens utveckling

Lagstiftning som reglerat dikning har funnits i följande lagar:

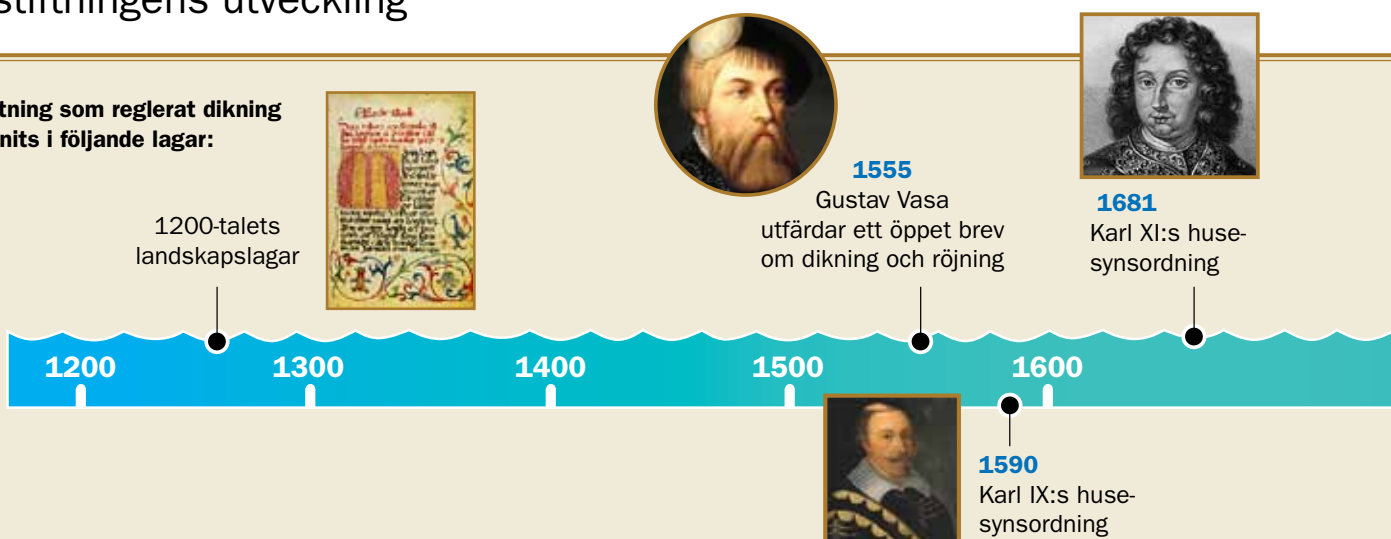

ILLUSTRATION LENA GRANELL

4.3 1918 års vattenlag, kallad äldre vattenlagen (ÄVL)

Utredningsarbetet inför vattenlagen (1918:523), även kallad äldre vattenlagen (ÄVL) bestod bland annat i att samordna 1879 års dikningslag (defensiv vattenrättskydd mot vatten) med 1880 års vattenkungörelse (lukrativ vattenrättnyttjande av vatten) i en ny lag. Dikningslagens bestämmelser omarbetades väsentligt och vattenkungörelsen anpassades framför allt till för att hantera utbyggnad av vattenkraft i de stora älvarna.

I 1918 års vattenlag infördes torrläggning av mark som innefattade dikning av kärr, mossar och annan vattendränkt mark, vattenavledning och invallning. Om flera fastigheter var beroende av åtgärderna, så kunde markägarna ansöka hos länsstyrelsen om förrättning. Länsstyrelsen förordnade en förrättningsman, en lantbruksingenjör, som genomförde förrättningen. Förrättningen avslutades med ett utlåtande, som innebar tillstånd till åtgärden, om inte hinder mot åtgärden förelåg. I utlåtandet beskrevs förutsättningarna för verksamheten och anläggningarnas utformning redovisades på ritningar och tillhörande handlingar. Till utlåtandet är knutet en kostnadsfördelningslängd, som upplyser om vilka fastigheter som deltar i verksamheten samt deras andelstal i verksamheten. (Mer om ritningar och handlingar i kap 5).

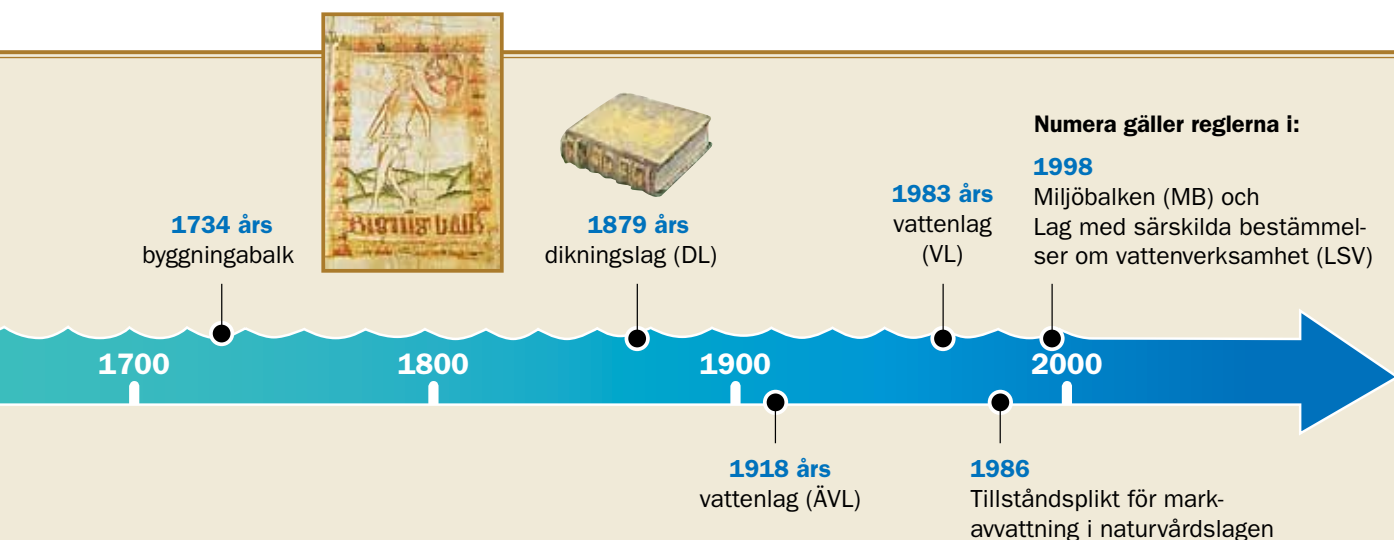
Ägarna till den mark som fick nytta (båtnad) av och skulle delta i dikningen, vattenavledningen eller invallningen utgör en samfällighet.

De allra flesta vattenanläggningarna i vårt jordbrukslandskap tillkom under första halvan av 1900-talet och fram till ca 1960-talet. Det beror dels på att det fanns statligt stöd, statliga lån och tillgång till rådgivning samtidigt som tekniken för dikning och annan vattenverksamhet utvecklades.

4.4 1983 års vattenlag, kallad vattenlagen (VL)

Vattenlagen (VL) är en omarbetning av äldre vattenlagen (ÄVL). I 1983 års vattenlag ersattes begreppet torrläggning av mark med *markavvattning*.

Om flera fastigheter var beroende av markavvattning, så kunde de ansöka om förrättning enligt VL hos länsstyrelsen, som förordnade en förrättningsman,

som genomförde en förrättning. Förrättningen avslutades med ett tillståndsbeslut, som innebar tillstånd till åtgärden, om inte hinder mot markavvattningsförelåg. I tillståndsbeslutet beskrevs förutsättningarna för verksamheten, anläggningarnas utformning redovisades på ritningar och tillhörande handlingar. Till tillståndsbeslutet är knutet en kostnadsfördelningslängd, som upplyser om vilka fastigheter som deltar i verksamheten samt deras andelstal i verksamheten. När det gäller kostnadsfördelning mellan deltagande fastigheter infördes begreppet vad som är *skäligt*.

Ägare till fastigheter för vilka markavvattningen medför nytta ska delta i företaget. För utförande och drift utgör deltagarna en samfällighet.

4.5 Naturvårdslagens §§ 18 C och 18 D

Den 1 juli 1986 införde man en ovillkorlig tillståndsplikt för markavvattningsförelåg i hela Sverige genom § 18 c i Naturvårdslagen och den 1 augusti 1991 infördes ett förbud mot markavvattningsförelåg i stora delar av Sverige, söder om Dalälven, § 18 d i Naturvårdslagen.

Syftet med förbudet är att bevara kvarvarande våtmarker. Tillstånd till markavvattningsförelåg krävs alltid. Inom områden med förbud mot markavvattningsförelåg måste den som vill utföra en markavvattningsförelåg först söka dispens från förbudet och få den beviljad innan hon kan söka tillstånd till markavvattningsförelåg. Bestämmelserna har tagits in i nu gällande lag, miljöbalken, (MB 11 kap 13 § tillstånd för markavvattningsförelåg, 14 § dispens från markavvattningsförbudet) (se faktaruta nedan).

5. I bilagan till 1998:1388 Förordning om vattenverksamhet m m finns en lista med de län, kommuner och andra områden inom vilka förbud mot markavvattningsförelåg gäller enligt MB 11 kap 14 §.

§ Vad säger lagen?

Markavvattningsförelåg, tillstånd och dispens

För markavvattningsförelåg krävs alltid tillstånd och i södra Sverige dessutom dispens. Orsaken till kravet på dispens är att bevara våtmarker.

MB 11 kap 13 §

Markavvattningsförelåg får inte utföras utan tillstånd. Vidare krävs tillstånd [...] för andra åtgärder som utförs för att avvattna mark i de fall åtgärden kan förväntas få en bestående negativ effekt på växt- och djurlivet.

För dränering av jordbruksmark genom täckdikning med dräneringsrör som har en största diameter av

300 millimeter krävs det dock tillstånd endast om det är sannolikt att allmänna eller enskilda intressen skadas genom verksamheten. [...]

MB 11 kap 14 §

Regeringen får förbjuda markavvattningsförelåg som skulle kräva tillstånd enligt detta kapitel i områden där det är särskilt angeläget att våtmarkerna bevaras. Länsstyrelsen får meddela dispens från ett förbud [...] om det finns särskilda skäl. Om dispens meddelas [...] fordras för utförandet av markavvattningsförelågen att tillstånd söks enligt 9 §. [...] (se kap 5.3.)

Bestämmelserna om vad en ansökan om tillstånd för markavvattningsförelåg ska innehålla finns i MB 22 kap 1 § och 2 §.

- Sökanden och rådighet
- Ritningar och teknisk beskrivning
- Uppgifter om samråd
- Miljökonsekvensbeskrivning (MKB)
- Vilka fastigheter som berörs av verksamheten
- Oförutsedd skada
- Arbetstid

Både dispens och tillstånd till markavvattningsförelåg ska sökas hos länsstyrelsen.

FOTO ANUSCHKA HEEB

4.6 1998: Miljöbalken (MB) och Lag (1998:812) med särskilda bestämmelser om vattenverksamhet (LSV)

Vid införandet av miljöbalken var målsättningen att 1983 års vattenlag skulle införlivas i balken. Bestämmelser i 1983 års vattenlag om rådighet, tvångsrätt, sakägarbegrepp, ersättningsbestämmelser, samfälligheter med flera var inte förenliga med andra bestämmelser om t ex miljöfarlig verksamhet. Regeringen valde då att ta in halva 1983 års vattenlag i miljöbalken och resterande del blev en särskild lag, lagen (1998:812) med särskilda bestämmelser om vattenverksamhet.

Prövning av markavvattning enligt förrättningsförfarandet togs bort och ersattes med *administrativ prövning* av länsstyrelsen. I övrigt fick lagtexten med något undantag endast redaktionella ändringar i förhållande till 1983 års version. Det nya prövningsförfarandet av markavvattning innebär att ansökan om ny markavvattning ska prövas av länsstyrelsen, men länsstyrelsen lämnar i vissa fall över ärendet till Mark- och miljödomstolen.

Ytterst få nya markavvattningssamfälligheter har tillkommit enligt miljöbalkens regler. Däremot förekommer omprövningar av äldre samfälligheter ganska ofta. Omprövning av äldre samfälligheter ska alltid ske vid Mark- och miljödomstolen (mer om omprövning i kap 9.3).

Diskutera

- Vilket år eller enligt vilken lagstiftning bildades vattenanläggningen på din fastighet?
- Har du ritningar och handlingar som hör till din anläggning?

§

LSV 7 kap 19 §

Länsstyrelsen skall överlämna ärenden enligt miljöbalken om tillstånd till markavvattning till Mark- och miljödomstolen, om det framställs yrkande om

1. att även någon annan än sökanden ska delta i markavvattningen,
2. särskild tvångsrätt enligt 28 kap 10 § miljöbalken, eller
3. ersättning enligt 31 kap 16 § miljöbalken eller inlösen enligt 31 kap 17 § miljöbalken.

Länsstyrelsen får överlämna ärenden enligt miljöbalken om andra fastigheter än sökandens kan komma att beröras.

Länsstyrelsen ska tillsammans med ärendet överlämna ett yttrande avseende den ansökta verksamhetens inverkan på allmänna intressen. I yttrandet ska särskild vikt läggas vid naturvårdsfrågorna.

KÄLLA: ARKIV LÄNSSTYRELSEN ÖSTERGÖTLAND

5.

Arkiv och verklighet

FÖR ATT UNDERSÖKA HUR AVVATTNINGEN FUNGERAR på din fastighet är det bra att gå ut i fält. Kartmaterial kan underlätta att bestämma var gränserna för avrinningsområdet går, t ex Lantmäteriets ekonomiska karta (år 1935-1978) som är mycket detaljerad eller en nyare topografisk karta som visar höjdkurvor. Om du vill sätta din fastighet i sammanhang med omgivande vattendrag kan det vara intressant att titta på Vattenmyndighetens ”vattenkarta”⁶ som ger information om de större vattendragens avrinningsområden.

När du har koll på var vattnet kommer ifrån och vart det tar vägen när det lämnar fastigheten, då har du förmodligen också vetskap om de synliga vattendragen och de större rörledningarna som finns på fastigheten, huvudavvattningen. Det är svårare att i fält lista ut hur kulvertar och enskilda täckdicknings-system hänger ihop. Om du inte har kartor på täckdiken och rörledningar hemma i det egna arkivet och inte hittar någon granne som har ritningar eller andra handlingar om eventuella samfälliga anläggningar, kan du börja leta på *Lantmäteriets karttjänst* och i *länsstyrelsernas vattenarkiv*. Lantmäteriets karttjänst finns tillgänglig via deras hemsida⁷. För handlingarna finns en speciell avtalstjänst, eller så kan du beställa dem. När det gäller länsstyrelsernas arkiv är det lite olika från län till län hur långt de har kommit med digitaliseringen. Vissa har information på hemsida och digitaliserade kartor, hos andra behöver du beställa papperskopior från arkiven.

För att undersöka hur avvattningen fungerar på din fastighet är det bra att gå ut i fält.

5.1 Information om vattenanläggningar finns i olika arkiv

De tillstånd till markavvattning som genom åren meddelats via förrättningar, domar, eller andra myndighetsbeslut finns sparade i olika arkiv beroende på när i tiden tillstånden meddelades. Markavvattningssamfälligheter som är bildade:

- » före 1879 års dikningslag finns arkiverade i Landsarkiven i Lund, Göteborg, Vadstena, Visby, Uppsala, Härnösand och Östersund. Handlingarna ligger sockenvis i kronologisk ordning tillsammans med andra domar för stöld, mord m m. Handlingarna är inte lätta att hitta om det inte finns någon ledtråd om socken och tidpunkt. Tillstånden kan även finnas i Riksarkivet, underavdelningen Väg och vatten.
- » enligt 1879 års dikningslag (DL), vilket i stort sett omfattar samfälligheter som bildades mellan 1880 och ca 1920, är arkiverade hos Lantmäteriet. Akterna finns tillgängliga på Lantmäteriets hemsida under historiska kartor. En del markavvattningssamfälligheter har felaktigt blivit registrerade som välgård eller annat.
- » enligt 1918 års vattenlag (ÅVL), vilket omfattar i stort sett samfälligheter som bildades mellan ca 1920 och 1985, är arkiverade hos länsstyrelserna. Flera länsstyrelser har digitaliserat och publicerat översiktskartor över markavvattningssamfälligheter på sina hemsidor.

6. www.vattenkartan.se eller via Vatten Informations System Sverige (VISS) www.VISS.lansstyrelsen.se

7. www.lantmateriet.se – Historiska kartor

- » enligt 1983 års vattenlag (VL) finns arkiverade hos länsstyrelserna på samma sätt som handlingar enligt 1918 års vattenlag.
- » enligt Miljöbalken (MB) efter 1998 och där prövningen skett vid någon Mark- och miljödomstol, finns arkiverade hos respektive Mark- och miljödomstol. Länsstyrelserna har ofta en kopia av domarna, men inte alltid själva ansökan med ritningar m m. Markavvattningar prövade av länsstyrelse finns arkiverade hos respektive länsstyrelse bland allmänna handlingar, vilket gör dem svåra att hitta.

Lantmäteriet och handläggare på länsstyrelsernas vattenarkiv kan ofta hjälpa till att ta fram information om det finns en markavvattningssamfällighet inom aktuellt område och då även tala om vilken akt som gäller. Det är dock stora skillnader mellan länen. Vissa länsstyrelser har uppgifter om både Lantmäteriets och egna akter, andra har bara information om sina egna.

Handlingar som gäller markavvattning i skog samlades tidigare i Skogsvårdsstyrelsernas arkiv, men när dessa lades ner, flyttades detta arkivmaterial till de olika landsarkiven. Dessa handlingar går alltså inte att ta del av över nätet. Att hitta i dem kräver att du inte bara känner till vilken socken det rör sig om, utan också att du sätter dig in i den distriktsindelning som den aktuella skogsvårdsstyrelsen tillämpade – socknarna var samlade i olika distrikt och handlingarna arkiverades på dessa.

Lantmäteriets arkiv (Historiska kartor)

Lantmäteriet har publicerat handlingar som tillkommit före 1927 där de är arkivmyndighet och handlingarna finns på Lantmäteriets hemsida under Historiska kartor. Det är inte alltid helt enkelt att hitta, men om man lyckas få en träff kan man se ritningar och handlingar direkt. Via Lantmäteriets avtalstjänst kan du få möjlighet att skriva ut handlingarna eller delar därav. Alternativt kan du beställa papperskopior av aktuella ritningar och sidor ur akten från Lantmäteriets kundtjänst, mot avgift.

Exempel på sökning i Lantmäteriets arkiv – Historiska kartor

Gå in på www.lantmateriet.se, kartor och geografisk information, Historiska kartor, välj län, kommun och ort och zooma in rätt nära på det område som du är intresserad av. Klicka på sök – om du lyckas får du en lista med träffar på alla Lantmäteriets akter för området och sökt tidsperiod. I exemplet här finns en "syneförrättning, år 1902". Klickar du på den får du fram ritningarna. Om du har tillgång till aktnumret kan du söka direkt med numret på akten:

Län → **05-KIM-116** ← Aktnr
 ↑
 Socken

05=E-län (andra exempel 11=L-län, 12=M-län)
 KIM = Kimstad (förkortning av sockennamnen kan ibland vara kryptiska, t ex VÄM=Västra Tommarp, YSS=Ystad). Aktnumret är löpande inom socknen, blandad med sedvanliga lantmåteriförrättningar.

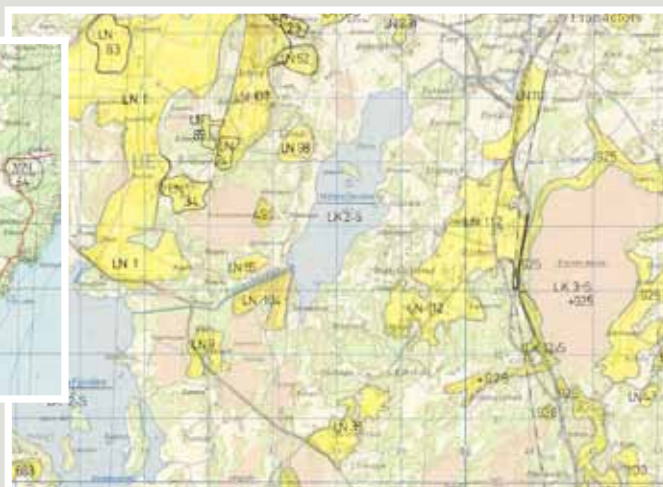
© LANTMÄTERIET DNR R50232836_140002

Lantmäterimyndighetens arkiv & träffar (1)		
05-KIM-117	Alfabetska register	
05-KIM-118	Alfabetska register	
05-KIM-3	Arealmätning	1898
05-KIM-82	Arealmätning, rådgångsgård	1894
05-KIM-116	Syneförrättning	1902
05-KIM-115	Expropriation	1910
05-KIM-114	Rådgångsgård	1918
05-KIM-111	Vägrättning	1925

Exempel på länsstyrelsens översiktskartor för markavvattningsamfälligheter

På kartorna syns ungefärligt läge för samfälligheten, ibland båtnadsområde samt aktnummer.

© LANTMÄTERIET DNR R50232836_140002 · ARKIV LÄNSSTYRELSEN VÄSTRA GÖTALANDS LÄN

Länsstyrelsernas vattenarkiv

Länsstyrelsen är arkivmyndighet för handlingar som upprättats vid förrättningar enligt 1918- och 1983-års vattenlag. Länsstyrelserna är således skyldiga att ha samtliga förrättningsakter tillgängliga. Oftast finns förrättningsakterna i ett särskilt arkiv – vattenarkivet. I vattenarkivet kan även finnas utredningsmaterial till förrättningar, hydrauliska utredningar för broar och trummor och täckdickningsplaner för enskilda fastigheter som upprättats av f d Lantbruksnämnderna. Det är dock stora skillnader mellan länen och all information är inte offentlig.

För att hitta handlingarna till en markavvattningsamfällighet och för att beställa papperskopior behöver du oftast känna till samfällighetens namn, årtal när den bildades eller aktnummer. På länsstyrelserna finns olika översiktskartor, sökkort och sökpärmar över markavvattningsamfälligheter. Översiktskartorna är oftast inte kompletta. Flera länsstyrelser har på senare tid digitaliserat en del av förrättningsakterna, som du kan hitta via hemsidorna. Via en (översikts-) karta söker du dig till den aktuella platsen och får fram aktnummer, ibland även namn och årtal. Om förrättningsakten inte finns digitalt så beställer du mot en avgift papperskopior av ritningar och handlingar från länsstyrelsens arkivansvarige med hjälp av aktnumret. Länsstyrelserna utvecklar för närvarande en gemensam digital söktjänst, men tills den är klar behöver du vända dig till din lokala länsstyrelse.

Observera att arkiven oftast inte är fullständiga, vilket innebär att även om du inte hittar din anläggning på någon karta, så betyder det inte att det inte finns en vattenanläggning. Du ska också tänka på att översiktskartor visserligen visar aktnummer på samfälligheter, men det syns inte på dem om anläggningarna kanske aldrig har utförts, eller om de har omprövats eller om de har upphört (se kap 9). Av naturliga skäl sträcker sig markavvattningsamfälligheter ibland över (flera) sockengränsar. Finns det översiktskartor innebär det inget problem. Men om det inte finns någon översiktskarta och du misstänker att det finns en gemensam anläggning kan du vara tvungen att leta i registren över grannsocknar som vattnet rinner vidare till eller kommer ifrån.

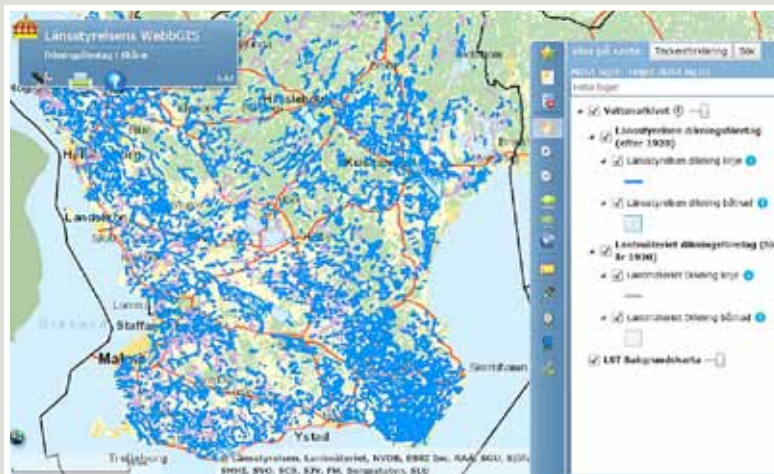
Digitaliserade söktjänster

Länsstyrelsen i Skåne län har numera publicerat alla förrättningsakterna på sin hemsida. Översiktskartan omfattar även företag som Lantmäteriet är arkivmyndighet för. Där kan du hitta markavvattnings-samfälligheter bildade efter 1920, men även företag enligt dikningslagen finns på hemsidans översiktskarta. För sökning i Lantmäteriets arkiv finns en manual *Manual Lantmäteriet – hur jag hittar vattenakter som är äldre än 1920*.

Karttjänsten visar var företagen ligger och vilken utbredning båtnadsområdena har. Det finns också en länk för varje företag, som leder till de handlingar som finns i länets arkiv.

Även på Länsstyrelsen Östergötlands söktjänst, Östgotakartan, kan du söka dig till det område du är intresserad av.

Exempel på olika länsstyrelser digitaliserade söktjänster

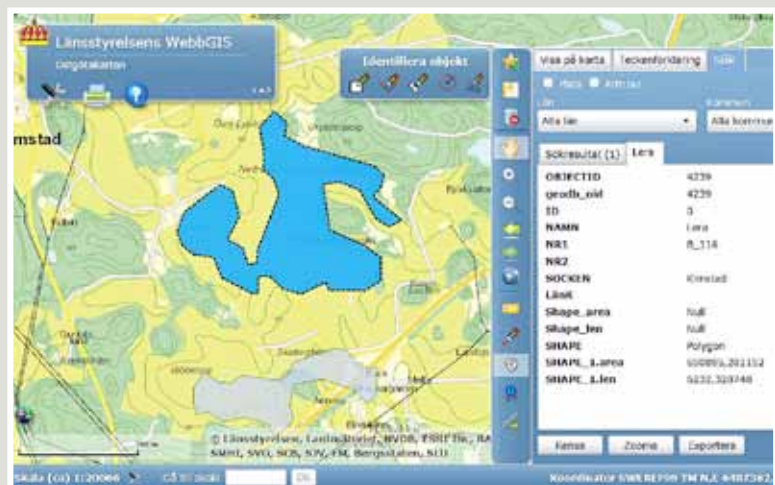

Länsstyrelsen Skånes digitala karta som visar länets alla markavvattnings-samfälligheter. Du når den via länken: www.lansstyrelsen.se/skane/SV/miljo-och-klimat/vatten-och-vatten-anvandning/vattenarkivet

Länsstyrelsen Östergötlands söktjänst Östgotakartan når du via länken: <http://ext-webbgis.lansstyrelsen.se/Ostragotaland/Ostgotakartan/>

Exempel på sökning:

Zooma in dig på det område som du är intresserad av. Bocka i Vatten – Diknings-företag i menyn till höger och använd info-knappen (i) för att få fram akt nummer på dikningsföretaget som syns på kartan. I exemplet får du fram akt numret B_116. 116 är samma akt nummer som du får fram när du söker via Lantmäteriets sökkarta (se ruta föregående sida). B står för "blå" och används hos Länsstyrelsen Östergötland för den aktserien som är arkiverad hos Lantmäteriet.

© LANTMÄTERIET DNR R50232836_140002, LÄNSSTYRELSEN SKÅNE, LÄNSSTYRELSEN ÖSTERGÖTLAND

5.2 Vad innehåller akterna?

I akten, även kallad *förrättningsakt* eller *handling*, finns alla anteckningar från när företaget bildades, allmänna förutsättningar, teknisk utformning av anläggningarna, *ritningar*, vilka fastigheter som var med då och hur stor kostnadsandel varje fastighet fick i företaget, den så kallade *kostnadsfördelningslängden*. Till grund för kostnadsfördelningslängden upprättades en *värderingslängd* och i äldre akter finns även en *hävdeförteckning*. Uppgifter om avrinningsområden för olika delsträckor och dimensioneringskriterier redovisas. Vidare kan det finnas uppgifter om hur samfälligheten ska förvaltas.

För att tränga in i handlingarna är det bäst om du läser *utlåtandet*, *tillståndsbeslutet* eller *domen* först, gärna med en planritning till hjälp för orientering av olika dikessträckor. Därefter kan du fördjupa dig i det tekniska utförandet med hjälp av de tillhörande ritningarna. Till sist kan du studera kostnadsfördelningslängden, ur vilken dåvarande deltagande fastigheter och dess ägare framgår. Till varje deltagande fastighet har ett andelstal i företaget knutits.

Utlåtande, tillståndsbeslut och dom

Utlåtande, tillståndsbeslut och dom är benämningar på samma juridiska handling och utgör själva tillståndet till vattenverksamheten. Tillståndet benämns utlåtande i förrättningar tillkomna enligt 1879 års dikningslag och 1918 års vattenlag och tillståndsbeslut i förrättningar enligt 1983 års vattenlag. Tillstånd till markavvattningar som prövats i domstol står i domstolens dom.

Utlåtanden m fl utgör således själva beslutet och tillståndet. Till utlåtandena finns ett antal bilagor. I akten kan framgå:

- ändamålet med företaget,
- var företaget är beläget,
- eventuella yrkanden t ex om företagets omfattning,
- höjdsystem, om rikets höjdsystem eller om ett lokalt höjdsystem använts, fixpunktsbeskrivning,
- företagets omfattning: vilka dikessträckor – öppna eller rörlagda – vallar, pumpanordningar m m som ingår i företaget, ritningsbilagor,
- hydrologisk utredning med avrinningsområde och dimensionerande flöden,
- hydraulisk dimensionering som resulterar i anläggningarnas dimensioner,
- vattenanläggningens tekniska utförande, ritningsbilagor,
- eventuella överenskommelser (oftast bilaga),
- plan och miljöfrågor,
- eventuella ersättningar som ska betalas (oftast bilaga), oftast jordensättning,
- kostnadsberäkning för anläggningen (oftast bilaga),
- värderingslängd som, inom båtnadsområdet, beskriver varje delområdes värde före och efter åtgärd. Varje delområdes värdeökning till följd av åtgärden summeras för varje fastighet och utgör grund för kostnadsfördelningen (oftast bilaga),
- kostnadsfördelningslängd (oftast bilaga),
- lönsamhetsberäkning (nyttan (båtnaden) ska vara större än kostnaden för företaget, annars blir det inte tillåtligt),
- hur utförandet ska ske med kvalitetsangivelser för bland annat betongrör,
- eventuella stadgar (ovanligt) och ibland uppgift om antal ledamöter i styrelse,

Fastighet	Andelstal	
	Före åtgärd	Efter åtgärd
1. Äng 10. 100 p. 100 p.	100	70
2. Åker, åker, åker, åker	100	100
3. Åker, åker, åker, åker	100	100
4. Äng, åker, åker, åker	100	100
5. Åker, åker, åker, åker	100	100
6. Åker, åker, åker, åker	100	100
7. Åker, åker, åker, åker	100	100
8. Åker, åker, åker, åker	100	100
9. Åker, åker, åker, åker	100	100
10. Åker, åker, åker, åker	100	100

Exempel på hävdeförteckning.

Utlåtande
af Sjövarnämnden vid Äng, upptecknade
uppbyggande af aflöpsdiken från vår
båtnadsområden mellan till Åker, Åker,
Åker och Åker i Åker socken,
Äng socken och Östergötlands
län år 1882.
Förutnämnda äger höllet a' h' h'
hävande plankarna och profil för
vår åker.
Vår "företagets" angående när
hen har upptecknat i förutnämnda
planhåll, därvid åker, åker, åker,
båtnadsområdet 10 meter öfver när
nämnda utredningsområdet det
dikes med tillägg för vridigt fall till
nämnda punkt i aflöpsdikes i
planen i dikes öfver höllet till
häll profilsystem med sekvenser.
Utgör så upptecknat, uppbyggande med
dubbla rörliga binnar och kabelskikt
med R-3-C-8-5
På grund af H. J. Andersson 8 4

Exempel på utlåtande.

- uppgift om aktförvarare (Förrättningsmannen förordnade en aktförvarare som hade till uppgift att hålla handlingarna tillgängliga för allmänheten på orten till dess förrättningen var klar och förrättningsbeslutet hade vunnit laga kraft. Efter miljöbalkens tillkomst förordnar domstolen aktförvarare.).

Värderingslängd

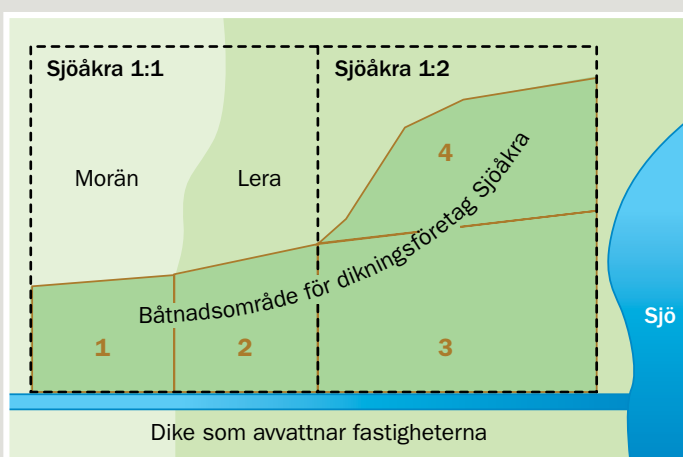
Båtnadsområdet, alltså det område som förbättrades genom utbyggnaden av diket, delades in i så kallade *ägofigurer*. I exemplet i figuren 5.2 a har Sjöåkra 1:1 delats i två figurer (1 och 2) eftersom det går en jordartsgräns genom fastigheten. Moränjorden har lägre avkastning och värderades därför lägre än lera. Sjöåkra 1:2 ligger helt på lera, men delades i två figurer (3 och 4) eftersom figurerna på grund av sitt höjdläge har olika dräneringsdjup.

Utgångspunkten för värderingen var figurens värde i fullgott dränerat skick. För åker motsvarar det vanligtvis ett dräneringsdjup på 1,2 meter. Figurens dräneringsdjup vid medelvattenstånd före och efter åtgärden beräknades. Med hjälp av en s.k. *graderingskurva* eller *båtnadskurva*, figur 5.2 b, som visar sambandet mellan relativt markvärde och dräneringsdjup, kunde markvärdet före och efter åtgärd räknas fram. Om åtgärden ledde till att översvämningsskadorna minskade så kunde även detta påverka ägofigurens värde. Ibland användes en särskild översvämningsskurva som angav hur markvärdet reducerades beroende på hur ofta marken drabbades av översvämning. Värdet på figuren kunde också justeras på grund av bättre arrondering, t ex om ett dike rörlades så att två skiften kunde slås ihop till ett. Nyttan av förbättrad dränering och minskad översvämningssrisk kallades för *alstringsbåtnad* och nyttan av bättre arrondering kallades *brukningsbåtnad*. Resultatet av värderingen redovisades i en värderingslängd som för varje ägofigur visar värdet av förbättringen, båtnaden, som markavvattningsanläggningen medförde.

KÄLLA: ARKIV LÄNSSTYRELSEN ÖSTERGÖTLAND

Exempel på värderingslängd.

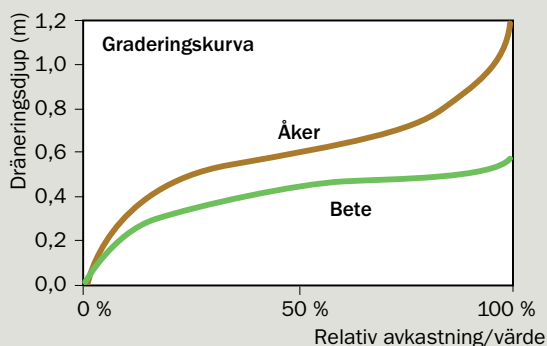
Figur 5.2a Sjöåkra 1:1 och 1:2

Båtnadsområdet på Sjöåkra 1:1 omfattar ägofigur 1 på moränjord och 2 på lerjord. Båtnadsområdet på Sjöåkra 1:2 omfattar ägofigur 3 på låglänt mark och 4 på mark som ligger högre upp. Varje ägofigur värderades utifrån sina specifika förutsättningar.

Figur 5.2b

Principkurvor för relativt markvärde som en funktion av dräneringsdjupet vid medelvattennivå för åker respektive betesmark. Kurvorna är inte allmängiltiga utan avspeglar ett område utifrån jordart och växtodlingsförhållanden.

ILLUSTRATIONER LENA GRANELL

Kostnadsfördelningslängd

Med resultatet från värderingen enligt värderingslängden upprättades en *kostnadsfördelningslängd*. Det har i de olika lagstiftningarna genom åren används olika tekniker för att nå någon form av rättvisa mellan deltagande fastigheter. I huvudsak fördelades kostnaderna för företagets första utförande och framtida underhåll proportionellt i förhållande till den båtnad (nytta) varje fastighet erhö. Om förhållandena varierade mellan olika delar i dikningsföretaget, t ex vid fallbrott, olika sidogrenar, kostsamt anläggningsarbete, kunde kostnadsfördelningslängden vara indelad i olika avdelningar. Kostnadsfördelningslängden kan uttryckas i repartitionstal, dvs ett fördelningstal enligt värderingslängden, som kan vara justerat med hänsyn till avdelningsbildning. Oftast är det omräknat till procenttal.

Tillhörande ritningar

Ritningarna ger en överblick över de aktuella dikessträckorna och rörledningarna som ingår i en markavvattningssamfällighet, vilka fastigheter som berörs och båtnadsområdet, dvs det markområde som fick nytta av markavvattningen när anläggningen skapades.

Planritningar

En *planritning* visar bland annat fastighetsgränser, dikessträckningar, läget av rörledningar och brunnar samt båtnadsområdet med indelning i ägofigurer. Inom båtnadsområdet finns uppgifter om marknivåer och ägofigurernas numrering. Till invallningsföretag finns vallarnas och pumpanläggningarnas lägen m m redovisade. Planritningarna är oftast upprättade i skala 1:4 000.

Profil-, sektions- och detaljritningar

Profilritningen anger bottennivån, bottenbredden och bottenlutningen och eventuellt släntlutningen för dikena. För rörledningar anges rörens och brunnarnas dimensioner.

Sektionsritningen visar sektioner genom det ursprungliga diket samt det föreslagna diket utformning med bottenbredd och släntlutning. Dikets djup under markytan framgår liksom hur mycket som behövde schaktas bort. Skulle diket rörläggas ritades rörledningen in på sektionerna. Vid invallningar visas vallarnas uppbyggnad, form och dimensioner.

Detaljritningar kan visa utformning av brunnar, rörutlopp, vägtrummor, broar, pumpstationer och annat som behöver förklaras på en ritning.

Värderingslängd
 Ejn oaktadhet för som kommar in på
 västen genom uppgiften af afloppsdiken
 och som tillhör kommunen Farsta Mark
 och Farsta, de löpa båten af Yllea
 och och Östergötlands län, upprättad på
 laga lagn år 1700

Fastighets nummer	Fastighets namn	Areal	Andelen i båtnaden	Andelen i kostnaden
1	Farsta Mark	100	100	100
2	Farsta Mark	100	100	100
3	Farsta Mark	100	100	100
4	Farsta Mark	100	100	100
5	Farsta Mark	100	100	100
6	Farsta Mark	100	100	100
7	Farsta Mark	100	100	100
8	Farsta Mark	100	100	100
9	Farsta Mark	100	100	100
10	Farsta Mark	100	100	100

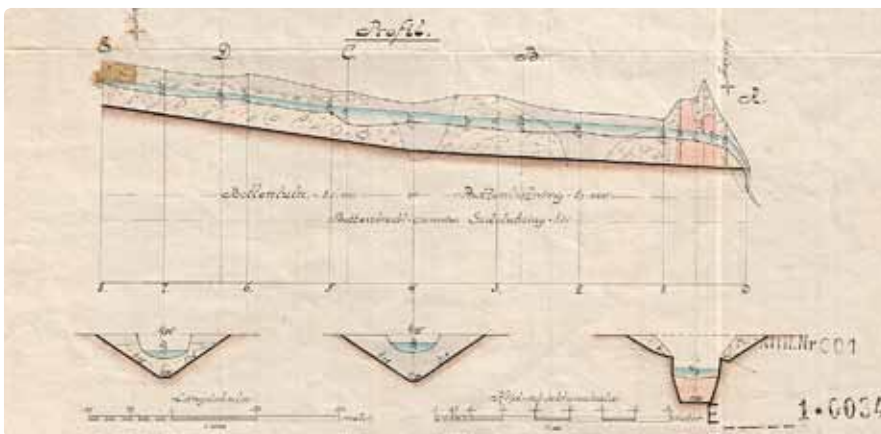
Farsta
 Båtnadsområdet
 Fastighetsnumren

1	Farsta	100	100	100
2	Farsta	100	100	100
3	Farsta	100	100	100
4	Farsta	100	100	100
5	Farsta	100	100	100
6	Farsta	100	100	100
7	Farsta	100	100	100
8	Farsta	100	100	100
9	Farsta	100	100	100
10	Farsta	100	100	100

Farsta
 Båtnadsområdet
 Fastighetsnumren

KÄLLA: ARKIV LÄNSSTYRELSEN ÖSTERGÖTLAND

Exempel på kostnadsfördelningslängd.

KÄLLA: ARKIV LÄNSSTYRELSEN ÖSTERGÖTLAND

Exempel på profil-, sektions- och detaljritning.

5.3 Hur väl stämmer verkligheten överens med akten?

När du nu tittar på de ritningar, tillstånd och kostnadsfördelningslängder som du hittar för dina vattenanläggningar och ser hur de var planerade och i bästa fall utförda, då är frågan hur väl verkligheten stämmer överens med de ursprungliga handlingarna. Ofta har markavvattningsanläggningar förändrats under åren i flera steg, ibland med och ibland utan att någon ny prövning har genomförts. Sådana förändringar kan vara både lagliga och olagliga.

Vattenanläggningar – lagliga på olika grund eller olagliga

Lagliga vattenanläggningar kan vara legaliserade eller lagliga på annan grund.

- » *Legaliserad*, eller *tillståndsgiven*, betyder att anläggningen har tillstånd som prövats vid förrättning, av domstol eller annan instans, enligt den lagstiftning som gällde när anläggningen kom till. (Se kap 4 lagstiftning, kap 6 förvaltning). I exemplet Kärråkra (kap 3.2.) var det ursprungliga diket som grävdes på 1920-talet legaliserat.
- » *Laglig på annan grund* (laglig, icke legaliserat) betyder att anläggningen inte är tillståndsprövad men utfördes vid en tidpunkt då tillstånd inte krävdes för den aktuella åtgärden. En förutsättning är att anläggningen blev utförd enligt de regler som gällde vid vattenanläggningens tillkomst. I exemplet Kärråkra var fördjupningen från 1950-talet och rörläggningen på 1960-talet lagliga men icke legaliserade åtgärder (kap 3.3). En förutsättning är att rören har tillräckligt stor dimension.
- » *Olagliga anläggningar* är sådana som inte uppfyllde de krav som fanns enligt den lagstiftning som gällde när anläggningen utfördes. Ett exempel är fördjupningar med syfte att förbättra dräneringen och som gjorts efter 1986 då

§ Vad säger lagen?

Tillstånd, anmälan och undantag⁸

I miljöbalken kapitel 11 regleras tillståndsplikt för vattenverksamhet.

MB 11 kap 9 §

För vattenverksamhet krävs det tillstånd enligt denna balk, om inte något annat följer av bestämmelserna i detta kapitel.

Den som vill bedriva vattenverksamhet får ansöka om tillstånd även om det inte krävs tillstånd för verksamheten.

Oavsett vad som följer av 11-15, 19 och 23 §§, kan det för en viss verksamhet eller åtgärd krävas tillstånd enligt 7 kap 28 a §. Lag (2005:571).⁹

MB 11 kap 9a §

Regeringen får meddela föreskrifter om att det för vissa vattenverksam-

heter i stället för tillstånd ska krävas att verksamheterna har anmälts innan de påbörjas.

Även om anmälningsplikt har föreskrivits får tillsynsmyndigheten, enligt föreskrifter som meddelas av regeringen, i det enskilda fallet förelägga en verksamhetsutövare att ansöka om tillstånd. Lag (2005:571).

MB 11 kap 9b §

Ansökan om tillstånd till vattenverksamhet prövas av Mark- och miljödomstolen. Ansökan om tillstånd till markavvattning prövas dock av länsstyrelsen, om den inte ska prövas av miljödomstolen enligt 7 kap 19 eller 20 § lagen (1998:812) med särskilda bestämmelser om vattenverksamhet.¹⁰

Anmälan om vattenverksamhet ska, enligt föreskrifter som meddelas av

regeringen, göras till generalläkaren, länsstyrelsen, eller kommunen.

En anmälningspliktig vattenverksamhet får påbörjas tidigast åtta veckor efter det att anmälan har gjorts, om inte tillsynsmyndigheten bestämmer något annat. Lag (2010:923).

MB 11 kap 12 §

Tillstånd enligt denna balk eller anmälan enligt 9a § behövs inte, om det är uppenbart att varken allmänna eller enskilda intressen skadas genom vattenverksamhetens inverkan på vattenförhållandena.

Av 13 §¹¹ följer att första stycket inte gäller markavvattning eller, i den utsträckning regeringen föreskriver det, andra åtgärder för avvattning av mark. Lag (2005:571).

kravet på tillstånd för markavvattning i Naturvårdslagens § 18 C började gälla (se kap 4.5). Även anläggningar som inte följer de bestämmelser, kriterier eller villkor som gällde då de utfördes är olagliga. I exemplet Kärråkra (kap 3.3) så skulle rörläggningen kunna vara olaglig om den utförts med för små dimensioner.

Om delar av anläggningen saknar tillstånd så kan det bli aktuellt med omprövning, lagligförklaring eller utrivning (se kap 9).

Tillstånd, anmälan eller undantag?

Resonemanget om legaliserade, lagliga och olagliga vattenanläggningar gäller alla typer av vattenanläggningar, inte bara de som har tillkommit genom markavvattning. Anlagda våtmarker och stenar som läggs ut i vattendrag för att förbättra livsmiljön för fisk är exempel på sådana anläggningar. Till skillnad från markavvattning så kräver sådana åtgärder inte tillstånd "om det är uppenbart att varken allmänna eller enskilda intressen skadas" (MB kap 11 § 12). Om det finns risk för att *allmänna intressen* skadas, exempelvis naturvårdsintresset, kan åtgärderna i vissa fall prövas genom en *anmälan* till länsstyrelsen. Om det finns risk för att *enskilda intressen* skadas, exempelvis att anläggningen påverkar dräneringen eller försvårar underhållet uppströms krävs alltid *tillstånd* i Mark- och miljödomstolen. Att en anläggning är anmäld enligt MB kap 11 § 9a innebär alltså inte att den är legaliserad och i värsta fall kan den vara olaglig.

8. MB 11 kap 12 § kallas ibland även för "undantagsparagrafen".

9. MB 7 kap handlar om "skydd av områden", §§ 27-28 Särskilda skyddade områden.

10. LSV 7 kap handlar om "prövning av viss vattenverksamhet", §§ 19-20 om markavvattning med flera deltagare, tvångsrätt, inlösen och fastighetsreglering.

11. MB 11 kap 13 § se även faktaruta kap 4.5 (om markavvattning tillstånd och dispens, MB 11 kap 13§): "Markavvattning får inte utföras utan tillstånd".

Diskutera

- Ta fram handlingar och ritningar för vattenanläggningarna på din fastighet.
- Vilka andra fastigheter berörs?
- Vem äger diken och andra anläggningar för huvudavvattning på din fastighet?
- Vad är det för vattenanläggningar, vilket år byggdes de, vilken förvaltningsform har de? (se kap 6)
- Gå igenom uppgifterna ovan och se om du hittar allt.
- Jämför med verkligheten.
- Leta reda på fixpunkterna – hittar du dem i terrängen där de borde finnas enligt handlingarna?

FOTO ANUSCHKA HEEB

6.

Förvaltning av en gemensam vattenanläggning

HUVUDREGELN ÄR ATT VARJE FASTIGHETSÄGARE äger och sköter de vattenanläggningar som finns på den egna marken. Funktionen av vattenanläggningen hos en fastighetsägare kan vara beroende av att vattenanläggningen hos grannen också sköts. Det kan även finnas samordningsvinster med en gemensam förvaltning. En sådan samverkan kan ske frivilligt, genom *överenskommelser* mellan grannarna.

Ibland räcker det inte med frivillighet och därför säkerställs funktionen av en gemensam vattenanläggning bäst genom en gemensamt förvaltat *samfällighet*. Detta kräver regler kring fördelning av kostnader, ansvar, befogenheter, röstning, etc.

Förvaltningen av en gemensam vattenanläggning sker enligt de bestämmelser som gällde vid företagets bildande (se kap 4):

- » Enligt 1879 års dikningslag ska, om deltagarna är sex eller fler, en syssloman utses som sköter företaget.
- » Enligt 1918 års vattenlag ska, om deltagarna är fler än två, en styrelse utses för att förvalta företaget.
- » Företag tillkomna enligt 1983 års vattenlag eller enligt miljöbalken eller företag som omprövats (kap 9.3) ska förvaltas enligt lagen om förvaltning av samfälligheter (SFL). *Delägarförvaltning* gäller tills något annat blir bestämt, dvs *föreningsförvaltning*.

Funktionen av en gemensam vattenläggning säkerställs bäst genom en samfällighet.

Skillnader mellan olika samfälligheter

Företag bildade enligt	Förvaltas enligt	Få deltagare	Fler deltagare	Om ingen syssloman/styrelse finns
1879-års DL	1879-års DL (och 1918-års ÄVL)	Färre än sex deltagare. För företag med högst fem deltagare finns inga bestämmelser om förvaltning.	Sex eller fler deltagare. Utser en syssloman som registreras hos länsstyrelsen.	Länsstyrelsen kan förordna en tillfällig syssloman.
1918-års ÄVL	1918-års ÄVL	En till två deltagare. Kräver enighet, dvs de måste komma överens.	Fler än två deltagare. Väljer en styrelse som registreras hos länsstyrelsen.	Länsstyrelsen kan förordna en tillfällig syssloman.
1983-års VL 1998-års MB och LSV, samt omprövade företag	SFL	Om inget annat är bestämt så förvaltas samfälligheten med delägarförvaltning. Det innebär att beslut kräver att alla deltagare är överens. På begäran av deltagare kan Lantmäteriet inrätta en samfällighetsförening. Samfälligheten övergår till föreningsförvaltning. Föreningen väljer en styrelse som registreras hos Lantmäteriet.		Länsstyrelsen kan vid föreningsförvaltning förordna en tillfällig syssloman.

FOTO ANUSCHKA HEEB

6.1 Förvaltning av företag tillkomna enligt 1879 års dikningslag

Dikningslagen år 1879 anger inte hur förvaltningen ska regleras så länge som det är färre än sex deltagare. Ibland bestämdes det vid syneförrättningen att ”en var står i ansvar för underhåll av viss sträckning”.

Finns sex eller fler deltagare i ett gemensamt företag¹² så ska deltagarna utse en *syssloman*. Sysslomannen väljs av deltagarna i företaget, med rösträtt efter var och ens andelstal. Valet av syssloman ska *anmälas till länsstyrelsen*. Sysslomannen ska sköta företaget. I de fall då sysslomannen har avgått eller av någon annan anledning inte blivit vald kan länsstyrelsen om någon deltagare önskar det utse en syssloman. Den sköter företagets angelägenheter på dess bekostnad tills deltagarna väljer en ny syssloman.

Företag tillkomna enligt 1879 års dikningslag är en juridisk person och kan uppträda i domstol. Deltagarna i ett gemensamt företag utgör en samfällighet. En praxis har utbildats, så att företagen förvaltas enligt reglerna i 1918 års vattenlag (se kap 6.2).

När ett företag omprövats (se kap 9.3) ska det förvaltas enligt lagen (1973:1150) om förvaltning av samfälligheter (SFL) (se kap 6.3).

12. Begreppet företag används i äldre lagstiftning för såväl anläggningen som samfälligheten (se kap. 3.4).

6.2 Förvaltning av samfälligheter enligt 1918 års vattenlag

Så länge som det i samfälligheter tillkomna enligt 1918 års vattenlag (ÄVL) bara är två deltagare så måste de komma överens om förvaltningen av samfälligheten. Här är SFL regler om delägarförvaltning tillämpliga (se kap 6.3.).

Är det fler än två deltagare ska de välja en *styrelse*. För att styrelsen ska bli behörig att sköta företagets angelägenheter måste den *registreras hos länsstyrelsen*. Samfälligheten är en juridisk person.

Tidigare Lantbruksstyrelsen tog fram ett PM ”angående ett dikningsföretags organisation och funktion” (bilaga 1). Det är ett utdrag ur 1918 års lagstiftning. Reglerna omfattade bland annat:

- Att rätten att ha hand om företagets angelägenheter utövas på sammanträde med deltagarna.
- Hur kallelse ska ske till ordinarie sammanträde eller extra sammanträde med deltagarna (ÄVL 7 kap 64 §).
- Att räkenskaperna för föregående räkenskapsperiod ska granskas vid ordinarie sammanträde med deltagarna.
- Rätten att rösta vid sammanträde med begränsningsregler. Vid sammanträde har varje deltagare rösträtt efter andelstal i samfälligheten som är bestämmande för hennes skyldighet att ta del i kostnaden för företaget (7 kap 64 §). Det finns dock en begränsning att en deltagares röstetal inte får överstiga mer än 1/5 av det sammanlagda röstetalet för samtliga närvarande deltagare (ÄVL 3 kap 22 §). Om samtliga närvarande deltagare är överens så kan de av praktiska skäl använda huvudtalsmetoden (ett huvud – en röst).
- Att det ska framgå av kallelsen om styrelsen har för avsikt att debitera deltagarna. På sammanträdet ska en debiteringslängd läggas fram för granskning, upprättad på grunderna i kostnadsfördelningslängden. Av debiteringslängden ska framgå vilket belopp som belastar varje fastighet, mervärdeskatten och när betalning ska ske.
- När protokoll från sammanträden ska hållas tillgängliga.
- Hur deltagarna ska välja styrelse.
- Styrelsens skyldigheter och befogenheter, som att företräda deltagarna inför domstol.
- Att styrelsen har att avgöra om underhåll behöver utföras och om så är fallet genomföra åtgärden och debitera deltagarna.
- Hur styrelsen kan fatta beslut med röstningsregler och protokollföring.

Observera att av punkterna ovan framgår att styrelsen enligt 1918-års lag har mandat att bestämma om underhåll, utföra underhåll och därefter debitera deltagarna för kostnaderna. Det skiljer sig från styrelsers mandat enligt lagen (1973:1150) om förvaltning av samfälligheter (SFL) (kap 6.3.).

I en samfällighet som förvaltas enligt 1918-års lag har styrelsen mandat att bestämma om underhåll, utföra underhåll och därefter debitera deltagarna för kostnaderna.

FOTO ANUSCHKA HEEB

Syssloman respektive styrelse som förvaltar samfälligheter enligt dikningslagen (DL) och äldre vattenlagen (ÄVL) ska registreras hos länsstyrelsen. Styrelse som förvaltar samfälligheter enligt lagen om förvaltning av samfälligheter (SFL) ska registreras hos Lantmäteriet.

Deltagarna kan anta stadgar med mer detaljerade bestämmelser än som framgår av lagen. Stadgarna får inte strida mot lagen och länsstyrelsen måste granska och fastställa dem för att de ska vara giltiga.

Länsstyrelsen kan utse en syssloman om ingen styrelse finns och om någon deltagare begär det. Det gäller också om en vald styrelseledamot har avgått eller om mandattiden utgått för någon ledamot och fyllnadsval inte ägt rum. Syssломannen ska sköta företagets angelägenheter på dess bekostnad, självständigt eller tillsammans med övriga valda styrelseledamöter. Syssloman enligt 1918-års lag ska ses som en tillfällig lösning tills deltagarna väljer en fungerande styrelse.

När ett företag omprövas (se kap 9.3) ska det förvaltas enligt lagen (1973:1150) om förvaltning av samfälligheter (SFL) (kap 6.3.).

Ny förvaltningsform av äldre samfälligheter, utan föregående omprövning av företaget

Deltagarna i befintliga samfälligheter kan när de önskar ändra förvaltningsform till förvaltning enligt lag om förvaltning av samfälligheter (SFL) (se kap 6.3), genom hänvisning till bestämmelserna i lag (1973:1151) om införande av anläggningslagen (1973:1149).

Samtliga deltagare i den befintliga samfälligheten kallas till (extra) stämma eller allmänt möte. Av kallelsen ska framgå att ny förvaltningsform enligt lagen om förvaltning av samfälligheter ska antas. Det ska även stå i kallelsen att ombildning till föreningsförvaltning kommer att föreslås och att stadgar kommer att antas och val av styrelse och övriga funktionärer kommer att ske.

Någon särskilt förordnad sammanträdesledare behövs inte. Vid sammanträdet (stämmen) antas stadgar. På Lantmäteriets hemsida finns förslag till standardstadgar som är tillräckliga. Observera att samfällighetens namn (firma) måste innehålla ordet "samfällighetsförening". Skriv ett särskilt protokoll för föreningsbildningen där det bland annat framgår vilka som kallats och vilka som var närvarande, eventuellt som bilaga. Skicka in förslaget till stadgar och protokollet till Lantmäteriet för registrering. När registrering skett erhålls ett organisationsnummer och föreningsförvaltning ska tillämpas.

Det är viktigt att den gamla samfälligheten avslutas på rätt sätt. Tillgångar och skulder bör överföras till den nya samfällighetsföreningen. Även andra åtaganden ska föras över till den nya föreningen när den registrerats. Görs inte detta kan det bli glapp i hanteringen. Det är viktigt att allt är klart exempelvis innan man genomför en större upphandling eller startar en omprövningsprocess.

Ny förvaltning av äldre samfälligheter efter omprövning

När domstolen prövar företag som innan omprövningen förvaltas enligt 1879 års dikningslag (DL) eller 1918 års vattenlag (ÄVL) bildas en ny samfällighet, som ska förvaltas enligt lagen om förvaltning av samfälligheter (SFL) (se kap 6.3). Det innebär förvaltning med delägarförvaltning tills något annat blir bestämt. En samfällighetsförening kan inte bildas inom ramen för domstolsprocessen utan kräver ett särskilt sammanträde som ordnas av Lantmäteriet. Det tar tid och kostar pengar.

Om förvaltningsformen för samfälligheten ändrats före omprövningen genom ett stämmobeslut på det sätt som beskrivs i föregående avsnitt så spar man tid och pengar.

FOTO ANUSCHKA HEEB

Styrelsen för en samfällighet enligt SFL måste först lägga fram en budget och få den godkänd innan de utför ett underhåll.

6.3 Förvaltning av samfälligheter bildade enligt 1983 års vattenlag, miljöbalken eller efter omprövning

Samfälligheter bildade enligt 1983 års vattenlag ska förvaltas enligt lag (1973:1150) om förvaltning av samfälligheter (SFL). Efter omprövning (kap 6.1, 6.2, 9.3) ska även äldre samfälligheter förvaltas enligt SFL.

Om inget annat är bestämt förvaltas samfälligheten genom *delägarförvaltning*. Om någon deltagare ansöker om *föreningsförvaltning* ordnar Lantmäteriet ett sammanträde och bildar en samfällighetsförening. Föreningen antar stadgar och väljer en styrelse som registreras hos Lantmäteriet. Samfälligheten är en juridisk person, men det är bara vid föreningsförvaltning som samfälligheten får ett organisationsnummer.

Lag (1973:1150) om förvaltning av samfälligheter gäller även för samfälliga vägar och andra gemensamhetsanläggningar. Den största skillnaden mot 1918-års lagstiftning är att styrelsen vid föreningsförvaltning enligt SFL *inte* har samma (starka) mandat att självständigt sköta samfälligheten. Styrelsen har t ex inte rätt att utföra underhållsåtgärder och därefter utdebitera kostnader, utan måste istället först lägga fram en budget och få den godkänd innan de utför åtgärden.

Delägarförvaltning

Bestäms inget annat när deltagarna bildar en samfällighet så kommer förvaltning att ske genom delägarförvaltning. Delägarförvaltning kräver enighet, dvs alla deltagarna måste komma överens, även de som inte kommer till sammanträde där beslut tas. Denna förvaltningsform kan vara lämplig i samfälligheter med få deltagare. Om deltagare inte kan enas kan en eller flera begära att Lantmäteriet ska hålla sammanträde (SFL 6-7 §§). Vid ett sådant sammanträde gäller att varje deltagare har en röst. I ekonomiska frågor har varje deltagare rösträtt efter andelstal i samfälligheten om någon deltagare begär det. En deltagares röstetal får dock inte överstiga 1/5 av det sammanlagda röstetalet för samtliga närvarande röstberättigade deltagare (SFL 12§). I längden blir det dyrt att ta in lantmätaren varje gång enighet inte kan uppnås. Då är det bättre att ombilda till föreningsförvaltning.

Syssloman kan *inte* förordnas vid delägarförvaltning.

Föreningsförvaltning

Om någon deltagare begär att förvaltningen ska ske via föreningsförvaltning ska en *samfällighetsförening* bildas. Föreningsbildning sker genom att någon skriver till Lantmäteriet och yrkar att en sammanträdesledare ska förordnas. Efter att förordnandet vunnit laga kraft kan sammanträdesledaren kalla alla deltagare till sammanträde där föreningens namn bestäms, stadgar antas och funktionärer väljs, styrelse, styrelseordförande, suppleanter, revisorer m fl. Av stadgarna ska bland annat framgå föreningens namn (firma) i vilket ordet "samfällighetsförening" måste finnas med, antal styrelseledamöter och mandattider.

Vid omröstningar på sammanträdet har varje närvarande deltagare en röst (SFL 22§). På Lantmäteriet finns standardstadgar att tillgå¹³. Efter sammanträdet ska sammanträdesledaren skicka in stadgar och protokollet där styrelsevalet

13. Stadgar för samfällighetsförening finns på Lantmäteriets hemsida: <http://www.lantmateriet.se/Global/Fastigheter/%C3%84ga%20tillsammans/Samf%C3%A4llighetsf%C3%B6reningar/stadgar.pdf>

FOTO ANUSCHKA HEEB

framgår till Lantmäteriet, samfällighetsregistret i Norrtälje för godkännande av stadgar och registrering av styrelsen. Lantmäteriet tar ut en registreringsavgift samt tilldelar föreningen ett organisationsnummer.

Styrelsen har hand om föreningens angelägenheter i överensstämmelse med lag (1973:1150) om förvaltning av samfälligheter (SFL), stadgar och beslut från föreningsstämman. Styrelsen är behörig att företräda föreningen i förhållande till tredje man.

Styrelsen ska inför stämman lägga fram förslag till budget med vidhängande förslag till utdebitering. Debiteringen kan vara i förskott så att underhållsåtgärder kan genomföras under kommande period. Likaså måste styrelsen ha stämmobeslut på att företräda föreningen inför domstolar och andra myndigheter. Vid omröstning har varje närvarande medlem en röst, men om frågan har ekonomisk betydelse ska omröstning ske efter andelstal, om någon delägare begär det. En deltagares röstetal får dock inte överstiga 1/5 av det sammanlagda röstetalet för samtliga närvarande röstberättigade deltagare (SFL 49§).

Har styrelseledamotuppdrag upphört eller är styrelseledamot förhindrad att utöva uppdraget så att styrelsen inte längre är beslutsför, kan länsstyrelsen förordna en syssloman i sådan ledamots ställe. Finns ingen styrelse får sysslomannen ensam ha hand om föreningens angelägenheter. Sysslomannen har rätt till arvode som bestäms av länsstyrelsen. Arvodet betalas av samfällighetsföreningen. Vem som helst som är beroende av att samfälligheten har en fungerande styrelse kan begära att en syssloman utses.

Vem som helst som är beroende av att samfälligheten har en fungerande styrelse kan begära att en syssloman utses.

Diskutera

- Vilken organisationsform finns eller borde finnas för förvaltning av din vattenanläggning?
- Fungerar den?
- Finns det en syssloman eller en styrelse?
- Var ska de vara registrerade? Hos länsstyrelsen eller Lantmäteriet?

FOTO ANUSCHKA HEEB

7.

Att aktivera en samfällighet

7.1 Anledningar till att aktivera organisationen för att förvalta en vattenanläggning

Det finns olika anledningar till varför det är viktigt att ha en fungerande förvaltning av gemensamma diken, rörledningar eller invallningar. Rent fysiskt finns ju vattenanläggningarna som kommit till genom en vattenverksamhet och det är ägarnas ansvar att se till att de fungerar.

Idag är det endast ett fåtal företag som har registrerade styrelser eller syssломän och orsaken kan vara att det ofta går lång tid mellan händelser eller åtgärder som utförs på en vattenanläggning. I öppna diken syns förändringar och händelser tydligt genom igenväxning, ras, hög- eller lågvatten. Ägarna blir påmind om sin vattenanläggning och eventuella behov av insatser.

Rörlagda sträckor är lättare att glömma bort. Nya fastighetsägare är ofta omedvetna om de rörlagda vattenanläggningarna som inte syns. Köpare glömer bort sin undersökningsplikt och säljare sin upplysningsskyldighet.

Under tiden som vattenanläggningen glöms bort hinner det hända mycket på andra håll. Fastighetsindelningen förändras, nya markägare tillkommer och andra försvinner. Vägbyggen, järnvägar, kraftledningar, exploatering av alla slag är ofta en väckarklocka som får igång organisationen kring markavvattningssamfälligheter. En annan vanlig orsak är ett uppdagat underhållsbehov. När det finns en risk att en hittills fungerande anläggning skadas eller påverkas på ett oönskat sätt, är det dags att aktivera organisationen kring den.

Deltagarnas, respektive styrelsens uppgift är att bevaka samfällighetens intressen och styrelsen ska finnas som kontaktperson. Det är viktigt att reagera på förslag till t ex dimensionering av vägtrummor, placering av kraftledningsstolpar och anslutning av avlopps- eller dagvatten vid exploatering. Även ändrad markanvändning som skog eller våtmark istället för åker kan påverka anläggning, t ex genom att underhåll försvåras. För att aktivera företagets organisation behöver ni uppdatera listan över deltagare och anpassa kostnadsfördelningslängden efter nya förhållanden. Ibland kan detta hanteras genom *överenskommelser* men ibland behövs en så kallad *omprövning* av tillståndet (se kap 9).

Skälen att aktivera en markavvattningssamfällighet kan vara flera:

- » Någon av deltagarna har problem med dräneringen och vill genomföra ett underhåll.
- » Intilliggande villor har drabbats av översvämning och villaägarna påstår att orsaken finns i samfällighetens anläggningar.
- » Kommunen håller på att ta fram en detaljplan för ett område uppströms anläggningen. Ägarna till vattenanläggningen är oroliga för att fler hårdgjorda ytor uppströms ska leda till att åkermarken översvämmas.
- » Någon av deltagarna vill anlägga en våtmark.

När det finns en risk att en hittills fungerande anläggning skadas eller påverkas på ett oönskat sätt, är det dags att aktivera organisationen kring den.

Styrelsens uppgift är att bevaka samfällighetens intressen. Det är viktigt att reagera på exploateringsförslag. Fler hårdgjorda ytor uppströms kan leda till att åkermarken översvämmas.

Eftersom förutsättningarna skiljer sig mellan olika samfälligheter är det svårt att ha en generell mall för hur en aktivering av en samfällighet ska gå till. Beskrivningen nedan utgår från en situation där det har skett en hel del förändringar sedan tillståndet kom till. Den utgår också från att flera deltagare är relativt dåligt insatta i frågeställningarna men att det finns en vilja att få ordning på anläggningen.

I en samfällighet där alla är väl insatta och någorlunda eniga kan det räcka med ett möte för att få igång en fungerande förvaltning. I en samfällighet med mycket oklarheter och stora motsättningar kan det krävas fler möten.

7.2 Förberedelse inför första mötet

Ta fram handlingarna och gå igenom tillståndet

Innan alla deltagare kallas till ett möte är det en fördel om ni har en så bra bild som möjligt om:

- hur anläggningen ser ut,
- vilka delar som omfattas av tillståndet,
- vilka villkor som gäller och
- vilka förändringar som har skett i anläggningen sedan tillståndet gavs.

Ta också reda på om det finns någon styrelse och eventuellt några stadgar registrerade för samfälligheten. I samfälligheter som förvaltas enligt äldre lagstiftning finns inte nödvändigtvis stadgar. Gällande lagstiftning har i normalfallet tillräckliga bestämmelser. I föreningsförvaltade samfälligheter bildade enligt SFL kan det dock vara lämpligt att anta stadgar som bestämmer antal styrelseledamöter och andra funktionärer samt tiden för deras mandatperiod.

För att det ska bli tydligt för deltagarna på mötet vilka anläggningar som ingår i samfälligheten är det lämpligt att skissa in anläggningen på en aktuell karta, exempelvis Lantmäteriets fastighetskarta.

Ta fram en aktuell deltagarförteckning och bestäm vilka som ska kallas till mötet

Ofta har det hunnit gå några decennier sedan samfälligheten bildades. Om det inte finns någon aktuell deltagarförteckning så är det lämpligt att rita in den mark som har nytta av anläggningen, båtnadsområdet, på en aktuell fastighetskarta och göra en förteckning över alla fastigheter som har någon del i båtnadsområdet. Dessutom kan det vara lämpligt att lägga till de fastigheter som finns med i den ursprungliga kostnadsfördelningslängden även de som inte längre har någon båtnadsmark kvar.

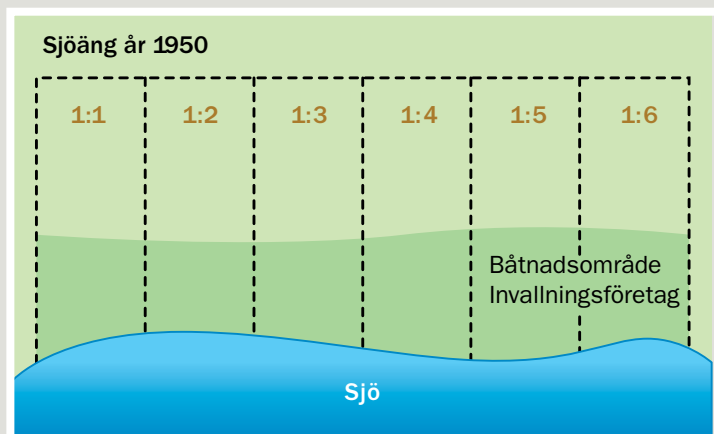
Exemplet "Sjöängs invallningsföretag" nedan illustrerar hur förändringar i fastighetsindelningen påverkar deltagarkretsen.

Exempel Sjöängs invallningsföretag

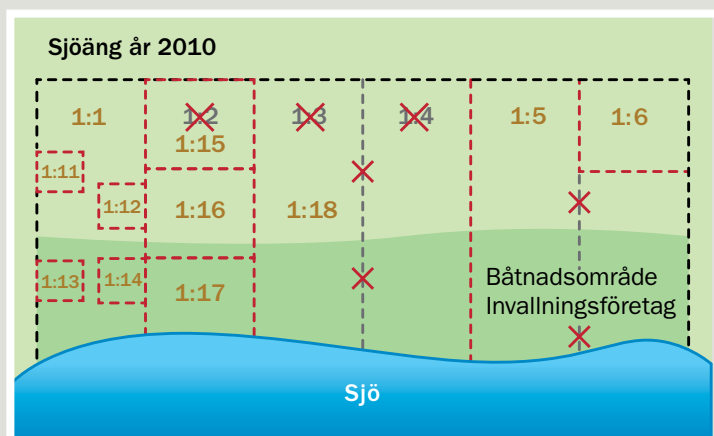
Sjöängs invallningsföretag bildades 1950 av sex fastighetsägare som byggde en gemensam invallning för att kunna bruka marken närmast sjön (figur 7.2a). Sextio år senare har tre av fastigheterna försvunnit och åtta nya har tillkommit (figur 7.2b).

Ägaren till fastigheten Sjöäng 1:1 har styckat av fyra tomter. Två av dem ligger på båtnadsområdet och har nytta av invallningen. När ägaren till Sjöäng 1:2 överlät fastigheten till sina tre barn bestämde de sig för att klyva fastigheten och fick på det viset varsin fastighet Sjöäng 1:15, 1:16 och 1:17. Sjöäng 1:2 har upphört att existera. Inte heller Sjöäng 1:3 och Sjöäng 1:4 finns kvar. De är sammanslagna till den nya fastigheten Sjöäng 1:18. Ägaren till Sjöäng 1:6 har slutat med jordbruk och hans åkermark har genom en fastighetsreglering förts över till Sjöäng 1:5.

Detta innebär att kostnadsfördelningsdelningslängden i beslutet från 1950 inte längre är aktuell. I det här exemplet ska alltså ägarna till fastigheterna 1:1, 1:13, 1:14, 1:16, 1:17, 1:18 och 1:5 kallas till ett möte eftersom de har båtnadsmark. Dessutom bör ägarna till 1:6 kallas eftersom fastigheten är med i den ursprungliga kostnadsfördelningslängden.

Figur 7.2a. Ursprunglig indelning 1950.

Figur 7.2b. Förändringar i fastighetsindelningen 60 år senare.

Hos Lantmäteriet eller någon av deras återförsäljare kan du få information om namn och adress till fastighetsägarna. Tänk på att alla delägare av respektive fastighet måste kallas. Utöver fastighetsägarna kan det finnas väghållare och huvudmän för avloppsanläggningar upptagna i kostnadsfördelningslängden som då också måste kallas.

Om det hade handlat om en samfälld väg eller en annan samfällighet som bildats med hjälp av anläggningslagen så hade lantmätaren kunnat räkna om och fastställa en ny kostnadsfördelningslängd vid varje fastighetsbildningsförrättning. När det gäller invallningsföretag och andra markavvattningssamfälligheter så måste en uppdaterad kostnadsfördelningslängd, för att bli formellt giltig, fastställas av Mark- och miljödomstolen (kap 9.2). Innan miljöbalken trädde i kraft krävdes beslut av en förrättningsman med behörighet som markavvattningssakkunnig.

Kallelse till första mötet

Kallelsen ska ske skriftligt till alla deltagare, enligt lagen (ÄVL 7 kap 64 §, SFL 47§) senast en vecka före mötet, men gärna tidigare, så ökar chansen att alla kan komma. Ett alternativ till brev, särskilt för stora samfälligheter, är annonsering i dagspressen. Annonsen måste publiceras senast två veckor före mötet. Kallelsen bör innehålla en tydlig dagordning med följande punkter:

- tid och plats för mötet
- information om mötets syfte: att aktivera samfälligheten
- information om att val av styrelse ska ske:
 - förklara gärna skälet för att en aktiv förvaltning behövs, t ex att bevaka samfällighetens intressen och anläggningens funktion,
 - ge eventuellt någon kort information om behovet att uppdatera kostnadsfördelningslängden
- upplysning om att alla delägare i fastigheten måste delta personligen eller via fullmakt för att fastigheten ska ha rätt att rösta på mötet.

Skälen att aktivera en markavvattningssamfällighet kan vara flera, t ex problem med dränering, behov av underhåll, exploatering med anslutning av dagvatten eller anläggning av en våtmark.

FOTO ANUSCHKA HEEB

7.3 Genomförande av första mötet

Inled mötet med en kort presentationsrunda. Förklara varför ni har kallat till mötet och vad som är syftet med mötet:

- » Utse en *ordförande* för mötet, någon som skriver *protokoll* och en eller två personer som kan *justera* protokollet. Protokoll ska föras vid alla sammanträden. Av protokollet ska framgå vad som beslutades.
- » Gå igenom vilka som kommit på mötet och pricka av mot en *deltagarlista*. Notera eventuella fullmakter.
- » Beskriv anläggningen som markavvattningssamfälligheten har ansvar för t ex med hjälp av en aktuell karta. Förklara hur en markavvattningssamfällighet fungerar, vilket ansvar och vilka befogenheter den har. Tänk på att anpassa redovisningen till deltagarna. Om det finns deltagare som saknar erfarenhet av jordbruk är det exempelvis lämpligt att ta upp något om anläggningens syfte och varför jordbruksmark behöver dräneras (se kap 2).

FOTO STINA LOUHI

Kallelse till stämman ska ske skriftligt till alla deltagare, senast en vecka före mötet, men gärna tidigare. Då ökar chansen att alla kan komma.

- » Diskutera om beskrivningen stämmer och notera eventuella synpunkter och invändningar.
- » Förklara hur deltagarförteckningen har tagits fram. Gå igenom vilka regler som gäller för kallelse till stämma. Beskriv hur kallelsen till mötet har gått till och fråga om mötet kan godkänna kallelsen. Om det skulle komma fram att det blivit en miss i kallelsen så att någon deltagare inte har blivit kallad så är stämman inte beslutsför. Egentligen ska ni då kalla till ett nytt möte. En annan möjlighet är att fullfölja mötet, välja styrelse och försöka få ett godkännande i efterhand av den deltagare som inte blivit korrekt kallad.
- » Bestäm hur många som ska ingå i styrelsen och hur lång mandattid styrelsemedlemmarna ska ha om detta inte framgår av stadgarna. Ett lämpligt antal kan vara tre personer eller, om det är en stor samfällighet, fem personer.
- » Be om förslag på styrelsemedlemmar och försök att enas om en styrelse.
- » Om det saknas en aktuell kostnadsfördelningslängd så kan stämman ge styrelsen i uppdrag att uppdatera kostnadsfördelningslängden. En förutsättning för att ett sådant beslut ska bli bindande är att ärendet är upptaget i kallelsen eller att alla deltagare är med på mötet och godkänner att frågan behandlas. Om styrelsen inte kräver ersättning för sitt arbete spelar det kanske inte så stor roll. Om arbetet medför kostnader, exempelvis om en konsult anlitas och om kostnadsfördelningen ska fastställas av domstolen, så är det viktigt att beslutet görs på rätt sätt. Om inte, så kan styrelsemedlemmarna tvingas betala själva. Då är det bättre att kalla till ny stämma. Ett alternativt är att några eller alla deltagarna på mötet kommer överens om att fördela kostnaderna mellan sig.
- » Diskutera vad som kan behöva göras i samfälligheten de närmaste åren.
- » Avsluta mötet.

Efter första mötet ska styrelsen

- Skicka ut det justerade protokollet till alla deltagare.
- Registrera styrelsen hos länsstyrelsen (samfälligheter enligt DL och ÄVL) respektive Lantmäteriet (samfälligheter enligt SFL) (se kap 6.1-6.2).
- Ta tag i styrelsens uppdrag, t ex uppdatera och fastställa kostnadsfördelningslängden (se nästa stycke samt kap 9)

Ta fram en uppdaterad kostnadsfördelningslängd

Kostnadsfördelningslängden som fastställts av förrättningsmannen vid en laga syneförrättning eller i ett domstolsbeslut gäller tills den ändras av ett nytt beslut. Eftersom kostnadsfördelningslängden i vissa fall ligger till grund för deltagarnas rösträtt så är det lämpligt att åtminstone titta på möjligheten att ta fram en aktuell kostnadsfördelningslängd.

Efterhand sker det förändringar i dikningsföretaget som gör att kostnadsfördelningslängden förlorar sin aktualitet. Tre typer av förändringar kan särskiljas:

- ändringar i fastighetsindelningen,
- ändringar av vattenanläggningen, exempelvis genom rörläggning av öppna diken,
- ändringar av markanvändningen, exempelvis att en väg byggs på det som tidigare var åkermark.

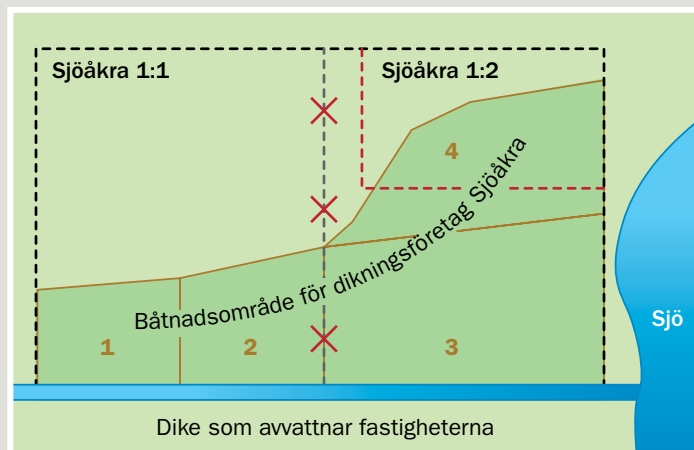
Det är därför snarare regel än undantag att den ursprungliga kostnadsfördelningen inte längre är aktuell. En enklare, regelbunden översyn av kostnadsfördelningslängden kan räcka för att fördela mindre utgifter mellan deltagarna. Den senast fastställda kostnadsfördelningslängden uppdaterad med eventuella nya fastighetsägare kan användas.

När det kommer till stora kostnader för t ex ett omfattande underhåll kan det vara värt att ta hjälp av en konsult och få en uppdaterad kostnadsfördelning fastställd i domstol (kap 9.2 och 9.3).

Figur 7.3 visar exemplet "Sjöåkra" som illustrerar hur kostnadsfördelningslängden påverkas av en förändrad fastighetsindelning. Dikningsföretaget Sjöåkra beskrevs i kapitel 5.2. (värderingslängd). I mera komplicerade samfälligheter

Exempel Sjöåkra dikningsföretag

Figur 7.3 Kostnadsfördelningslängden påverkas av en förändrad fastighetsindelning. I figuren syns dagens fastighetsindelning. Ägaren till Sjöåkra 1:2 har slutat med jordbruk och sålt åkermarken till sin granne. Utgångspunkten för en uppdatering av kostnadsfördelningen är att "båtnaden följer marken". Sjöåkra 1:1:s andel i samfälligheten ökar alltså med nyttan för figur 3 och en del av figur 4.

med flera avdelningar kan det vara svårare att genomsåda hur kostnadsfördelningslängden är beräknad och hur den påverkas av förändringar i fastighetsindelningen.

Det kan även ha skett andra förändringar sedan senaste kostnadsfördelningslängden togs fram. Några skiften är kanske så små att de inte längre lämpar sig för rationellt jordbruk. Skiften med torvjord kan ha sjunkit så att nyttan av dikningen har försvunnit. Ett annat skifte har kanske bebyggt med hus. Det är svårt att ge några generella råd om hur detta ska påverka kostnadsfördelningslängden. Utgångspunkten är att kostnaderna ska fördelas efter vad som är skäligt, främst med hänsyn till nyttan. Om inte deltagarna kommer överens så kan det vara lämpligt att ta hjälp av någon person som är kunnig på området. Det går också att låta domstolen avgöra frågan (se kap 9).

Så länge deltagarna är överens så fungerar det bra med frivilliga överenskommelser. Problemen uppstår när någon inte vill betala sin andel i de gemensamma kostnaderna. Då gäller det att överenskommelserna är aktuella och dokumenterade. Överenskommelser är civilrättsliga avtal och gäller bara mellan de personer som har undertecknat dem. Har det funnits en aktiv styrelse så kanske den har hållit reda på de förändringar som har skett och uppdaterat kostnadsfördelningslängden efterhand. När lantbruksnämnden fanns (fram till 1991) hjälpte de till med sådana omräkningar, som då fick en officiell prägel. I många fall har styrelsen tagit tag i kostnadsfördelningslängden först när det blivit fråga om att fördela kostnader för ett underhåll av anläggningen. Ofta har förändringar i kostnadsfördelningslängden inte fastställts. En fastställd kostnadsfördelningslängd gäller efter en fastighetsöverlåtelse även mot den nye ägaren (se kap 9.2).

Om ni inte lyckas

Om ni misslyckas med att komma överens och välja en styrelse:

- » Kalla till ett nytt möte. Analysera innan anledningen till att ni misslyckades – saknades t ex kandidater till en styrelse så kan det vara bra att försöka hitta några som är beredda att ställa upp före det nya mötet. Försök att hitta någon med erfarenhet av styrelsearbete från en vägförening, bostadsrättsförening eller liknande.
- » Det kan underlätta att anlita en extern sammanträdesledare gärna någon med erfarenhet från markavvattningsamfälligheter.
- » Ni kan även anlita en sakkunnig från Jordbruksverkets vattenenhet, en jurist från LRF Konsult, eller en lantmätare, men det kostar förmodligen mer.
- » Begär omprövning på egen hand (**Observera** om ni söker på egen hand finns risken att ni måste betala hela kostnaden själv)
- » Be länsstyrelsen att utse en syssloman.

FOTO ANUSCHKA HEEB

Det kan ha skett förändringar sedan senaste kostnadsfördelningen togs fram, så att nyttan av dikningen har försvunnit.

Diskutera

- Om det behövs i ditt fall, för din vattenanläggning hemmavid, gå genom detta kapitel steg för steg, anpassa för dina förhållanden och utför det i praktiken.

FOTO ANUSCHKA HEEB

8.

Löpande förvaltning i en markavvattningsamfällighet

STYRELSENS UPPGIFT ÄR ATT FÖRETRÄDA SAMFÄLLIGHETEN i olika sammanhang, ansvara för den löpande förvaltningen och verkställa föreningsstämmans beslut. Beroende på vilken lagstiftning som gäller för samfälligheten har styrelsen olika befogenheter. Flertalet samfälligheter förvaltas fortfarande enligt äldre vattenlagen eller dikningslagen. Den största skillnaden är att styrelsen respektive sysslomannen enligt den äldre lagstiftningen har större befogenheter att sköta det kontinuerliga underhållet och debitera ut kostnaden i efterhand. Utgångspunkten i detta kapitel är en samfällighet som förvaltas med föreningsförvaltning enligt lagen om förvaltning av samfälligheter (SFL, se kap 6.3). Delar av innehållet kan tillämpas på samfälligheter med delägarförvaltning. Samfälligheten har ett gällande tillstånd, en uppdaterad kostnadsfördelningslängd och en registrerad styrelse.

Företräda samfälligheten i olika sammanhang

Det finns olika orsaker till att någon vill ha kontakt med en markavvattningssamfällighet:

- » Någon vill göra åtgärder som påverkar anläggningen. T ex vill trafikverket bygga om en väg i området, ett energibolag vill korsa diket med en kabel eller en kommun vill släppa ut dagvatten till anläggningen.
- » Länsstyrelsen som har tillsyn över vattenverksamhet har synpunkter på anläggningens funktion eller på hur anläggningen sköts.
- » Närboende klagar på att bristande underhåll lett till skador på deras fastighet.
- » En fiskeförening vill göra åtgärder för att förbättra livsmiljön för fisk i vattendraget.

Eftersom markavvattningssamfälligheter inte redovisas på fastighetskartan eller i fastighetsregistret är det svårt för den som vill ha kontakt att veta vilka markavvattningsanläggningar som ingår i en markavvattningssamfällighet och vilka som tillhör enskilda fastighetsägare. Ofta hamnar därför den här typen av frågor först hos den enskilde markägaren eller hos arrendatorn. Då är det viktigt att dessa upplyser om den gemensamma anläggningen och hänvisar till samfällighetens styrelse. Många gånger berör frågan både samfälligheten och enskilda fastigheter.

Ett exempel är att vägghållaren vill bygga om en trumma. Då behöver styrelsen bevaka att den nya trumman får rätt dimension och läggs på rätt nivå. Fastighetsägaren behöver bevaka det intrång som sker på fastigheten i samband med anläggningsarbetena. I de fall där fastighetsägaren samtidigt är med i samfällighetens styrelse är det viktigt att hålla isär de olika rollerna och göra det tydligt för den som vill göra intrånget. På samma sätt måste styrelsen hålla isär vad som ingår i samfälligheten och vad som tillhör den enskilda fastighetsägaren och i förekommande fall hänvisa till markägaren.

När frågor om markavvattningsanläggningar hamnar hos den enskilde markägaren eller arrendatorn är det viktigt att dessa upplyser om den gemensamma anläggningen och hänvisar till samfällighetens styrelse.

När åkermark exploateras är det viktigt att bevaka möjligheten att underhålla vattenanläggningen. I det här fallet blir det svårt att komma åt diket och det finns inte plats att lägga upp rensmassor. Specialmaskiner och extra transport fördyrar underhållet.

Styrelsen har också ansvar för att ta egna initiativ till kontakt. Det kan handla om att bevaka nyheter i olika medier och läsa kungörelser om planärenden och liknande. En enskild deltagare i samfälligheten som upptäcker något som berör samfälligheten bör göra styrelsen uppmärksam på detta. Exempel på sådant som kan vara viktigt att bevaka:

- samråd och utställningar av kommunala planer, vägbyggen etc,
- samråd enligt miljöbalken inför åtgärder i avrinningsområdet, exempelvis våtmarker, restaurering av vattendrag, ombyggnad av dammar och förändrad vattenreglering,
- bygglov i anslutning till anläggningen,
- samråd för olika projekt och åtgärder i avrinningsområdet, exempelvis åtgärder för att minska risken för översvämning eller för att förbättra miljön,
- enskilda avlopp.

För att yttra sig i exempelvis ett planärende så måste styrelsen ha mandat från stämman om samfälligheten förvaltas enligt SFL. En styrelse för en samfällighet som förvaltas enligt ÄVL har rätt att företräda samfälligheten i sådana frågor utan stämmobeslut.

De frågor som styrelsen bör ställa i de här sammanhangen är:

- » Hur påverkar föreslagna åtgärder anläggningens funktion och förutsättningarna för att hålla berörda marker dränerade och skydda dem från översvämning?
- » Hur påverkas förutsättningarna och kostnaderna för att underhålla anläggningen?
- » Kan åtgärderna påverka tillståndet för anläggningen, deltagarkretsen och fördelningen av kostnader mellan deltagarna?

Om åtgärderna påverkar anläggningen så bör styrelsen se till att samfälligheten kompenseras för detta. Om tillståndet behöver omprövas (se kap 9), om nya deltagare kommer till och en ny kostnadsfördelningslängd behöver fastställas så bör styrelsen ställa krav på att den som vill genomföra åtgärden tar på sig kostnaden för detta.

Däremot finns naturligtvis ingen anledning för samfällighetens deltagare att motsätta sig biotopfrämjande åtgärder och andra miljöåtgärder om de inte påverkar anläggningens funktion eller möjligheten för underhåll.

Kalla till föreningsstämma en gång per år

För att inte samfälligheten ska falla i glömska är det lämpligt att styrelsen kallar till en stämma en gång om året. Kallelse och dagordning i tillämpliga delar görs på samma sätt som beskrevs ovan (kap 7).

För företag tillkomna före 1980, som följer 1918-års dikningslag, finns även ett PM till hjälp som Lantbruksstyrelsen sammanställde 1981. I den finns mycket av den praktiska hanteringen med (se bilaga 1 *PM angående ett dikningsföretags organisation och funktion*).

Vid ordinarie stämma kan utöver de stadgeenliga även frågor om t ex underhåll tas upp:

- Finns det ett underhållsbehov?
- På vilka sträckor ska underhåll utföras?
- När ska det ske och hur?
- Vem ska röja skog, buskar, flytta stängsel, markera täckdikningsögon?
- Hur ska massorna hanteras, på vilken sida ska de läggas, ska var och en jämna ut dem på sin mark eller ska de transporteras bort?
- Finns det risk för skador i växande grödor, skog m m?
- För rörlagda sträckor ska brunnar kontrolleras och eventuellt slamsugas?
- Ska rörlagda sträckor kompenseras?
- Besluta om budget innan entreprenör anlitas. Bestäm hur ska finansiering ska ordnas. Ska ni ta lån eller ska kostnaderna taxeras ut? Ska deltagarna betala inom 14 dagar efter utfört arbete så att pengarna kommer in innan entreprenörens faktura ska betalas eller ska alla betala in i förskott?
- Hur många anbud ska styrelsen begära in? (Helst minst tre stycken). Kan styrelsen besluta om anbuden eller behövs en extrastämma?
- Vem kontrollerar vad under arbetets gång?
- Vem ansvarar för avsyning?
- Vilka myndighetskontakter behöver styrelsen ta? (Se faktaruta om tillstånd anmälan i kap 5.3.)
- Övriga frågor?

Vid ordinarie stämma kan frågor om underhåll tas upp, t ex på vilka sträckor finns ett behov, när och hur ska det göras, vem markerar täckdikningsögon?

FOTO ANUSCHKA HEEB

Det finns ingen anledning att motsätta sig miljöåtgärder om de inte påverkar anläggningens funktion och möjlighet för underhåll.

FOTO TILLA LARSSON

§

■ **SFL 47§** Medlemmarnas rätt att delta i handhavandet av föreningens angelägenheter utövas på föreningsstämma.

Kallelse till föreningsstämma sker genom styrelsens försorg. I kallelsen anges vilka ärenden som skall behandlas på stämman.

Underlåter styrelsen att utfärda kallelse till ordinarie föreningsstämma i enlighet med stadgarnas föreskrifter, skall länsstyrelsen på anmälan av medlem utlysa föreningsstämma. Om minst en femtedel av samtliga röstberättigade medlemmar eller det mindre antal, som kan vara bestämt i stadgarna, hos styrelsen begär att extra föreningsstämma skall hållas och därvid anger de ärenden som skall behandlas, åligger det styrelsen att inom en vecka kalla till sådan stämma att hållas så snart det med iakttagande av föreskriven kallelsetid kan ske. Sker det ej, utlyser länsstyrelsen stämma på anmälan av medlem.

Om det är aktuellt så kan även följande frågor behöva tas upp. Dessa frågor kan även vara skäl för att kalla till en extra stämma:

- » Styrelsen behöver ta ställning till en detaljplan, ett vägprojekt eller liknande och vill ha en diskussion med deltagarna eller behöver mandat för att företräda samfälligheten.
- » Någon har framfört krav på samfälligheten, exempelvis i samband med en översvämning.

Styrelsen ska kalla till extrastämma om 1/5 av deltagarna begär det (SFL 47§). En styrelse enligt ÄVL och en syssloman enligt DL har större befogenheter att fatta beslut, t ex har de mandat att sköta det löpande underhållet och har rätt till att utdebitera kostnaderna på deltagarna. Behovet av att kalla till extrastämma är därmed mindre.

För att minska behovet av extrastämmor i samfälligheter enligt SFL så kan deltagarna överväga att ge styrelsen ett generellt mandat att företräda samfälligheten i exempelvis planfrågor.

Mellan stämmorna ska styrelsen svara för samfällighetens löpande förvaltning, verkställa stämmobeslut, distribuera protokoll från stämman, debitera deltagarna, sköta löpande bokföring m m. För praktiska råd om styrelsearbete och förvaltning av samfälligheter bildade enligt SFL finns bra handböcker¹⁴. Merparten av innehållet i dessa böcker kan även tillämpas på förvaltningen av samfälligheter bildade enligt ÄVL.

14. Se referenserna Österberg och Lundén.

Var särskilt noga med

Kallelsen

- Kalla alla kända fastighetsägare som är deltagare.
- Ange om styrelseval ska ske.
- Ange om debiteringslängd ska framläggas.

Sammanträdet

- För protokoll och ange vad som beslutats. Formulera i protokollet "Beslutades att ...", "... valdes till..."
- Justera protokollet.
- Omröstning (se kap 6.1- 6.3).
- Om samfälligheten förvaltas enligt SFL ska budget godkännas av stämman.
- Framlägg utdebiteringslängd och betalningsförfarande (SFL § 42).
- Om samfälligheten förvaltas enligt ÄVL eller DL har styrelsen respektive sysslomannen mandat att sköta det kontinuerliga underhållet och utdebitera kostnaderna till deltagarna direkt.

Styrelsen

- För protokoll, registrera styrelsen hos länsstyrelsen respektive Lantmäteriet.
- Uppdatera kostnadsfördelningslängden kontinuerligt.
- Utreda vad som behöver underhållas – titta över vattenanläggningen kontinuerligt.
- Bevaka samfällighetens intressen, för dess talan och håll i nödvändiga myndighetskontakter.

Löpande förvaltning innebär att kontinuerligt titta över vattenanläggningen och utreda vad som behöver underhållas.

FOTO ANUSCHKA HEEB

FOTO ANUSCHKA HEEB

9.

Ta hand om förändringar

9.1 Tillståndens giltighet

Tillstånden för markavvattningsanläggningar enligt miljöbalken, vattenlagen eller äldre lagstiftning gäller tills vidare. För att tillståndet för en vattenanläggning ska vara gällande för framtiden krävs det att anläggningen är utförd inom fastställd arbetstid (MB 24 kap 2§) till fastställda dimensioner och att den har utförts enligt handlingarna. Ett bevis om utförande är värdefullt om utförandet ifrågasätts. I förrättningsakterna till företag som beviljats statliga stöd eller lån finns ofta ett bevis om utförande (se kap 5).

När tillstånd och verklighet inte stämmer överens

Tillstånden för markavvattningsanläggningar stämmer inte alltid överens med hur anläggningarna ser ut idag. En del förändringar som har skett har kanske hanterats genom överenskommelser men för att överenskommelserna ska fortsätta att gälla när fastigheter byter ägare så behöver de fastställas i domstol. Om deltagarna inte kommer överens eller om anläggningen har förändrats eller behöver förändras så kan det behövas en *omprövning* av tillståndet. I samband med en omprövning kan delar av anläggningen som saknar tillstånd behöva *lagligförklaras*. I en del fall kan det kanske vara rationellt att *bilda en ny samfällighet* för att hantera en markavvattningsanläggning som idag förvaltas av de enskilda markägarna.

När markanvändningen ändras och någon planterar skog eller bebygger åkermarken kanske samfälligheten inte längre behövs och kan *avvecklas*. Om ägarna inte längre har behov av sina anläggningar och vill befrias från sitt underhållsansvar så kan de ansöka om att *anläggningen rivs ut*.

Om några fastighetsägare vill bygga en ny markavvattningsanläggning så behöver de eventuellt dispens, samt tillstånd för markavvattning (se faktaruta kap 4.5). Även annan vattenverksamhet (se faktaruta kap 5.3.) som kan påverka markavvattningsanläggningen, exempelvis rörläggning av ett dike och anläggning av våtmarker, kan behöva tillstånd.

Beskrivningarna nedan ger en inblick i på vilket sätt ni ska ta hand om förändringarna. När det gäller detaljer och lite mer komplicerade förändringar eller när det finns starka motsättningar mellan olika intressen, kan det vara värt att anlita en erfaren konsult inom området.

Prövning i domstol

Mark- och miljödomstolen hanterar prövningar som beskrivs nedan som *ansökningsmål*. För att alla som berörs av ansökan ska ha möjlighet att bevaka sin rätt så kungör domstolen ansökan, normalt genom annonsering i dagspressen. Beroende på vilka tidningar som finns i området kan en kungörelse bli relativt dyr. I värsta fall kan kungörelsekostnaden utgöra den största delen av kostnaden för hela processen.

Om domstolens beslut bara berör en begränsad krets av sakägare så kan domstolen pröva frågan enligt reglerna om *stämmningsmål*. Då behövs ingen kungörelse och prövningen blir billigare.

FOTO ANUSCHKA HEEB

Tillstånden för markavvattningsanläggningarna stämmer inte alltid överens med hur anläggningarna ser ut idag.

§

- **MB 21 kap 1 a §** [...] Mark- och miljödomstol får besluta att ett ansökningsmål som gäller uteslutande en viss eller vissa sakägare ska behandlas enligt det som gäller för stämmningsmål enligt 7 kap lagen med vissa bestämmelser om vattenverksamhet, om sökanden medger det och målet kan avgöras med bindande verkan endast mot dessa sakägare.

Exempel på prövningar som bör kunna hanteras enligt reglerna om stämningssmål är fastställelse av överenskommelse eller ansökan om omprövning som gäller ändrad deltagarkrets och uppdatering av kostnadsfördelningslängden i en markavvattningssamfällighet.

Kostnader för prövning i domstolen

Vid en ansökan om att domstolen ska fastställa en överenskommelse efter en prövning, eller ompröva ett markavvattningstillstånd är det den sökande som betalar de kostnader som prövningen för med sig.

Förutom den sökandes egna kostnader för att ta fram ansökan och driva målet så tar domstolen ut en avgift för prövningen. Till detta kan komma kostnader för kungörelse, ersättning till sakkunniga som förordnas av domstolen och andra utlägg. I en del fall kan sökanden även bli skyldig att betala motparternas rättegångskostnader.

Det är därför viktigt att vara tydlig med vem som står som sökande. Om samfälligheten är aktiv och har en registrerad styrelse, så kan den skaffa sig mandat att söka genom ett stämmobeslut. Då kan kostnaderna fördelas på deltagarna enligt den aktuella kostnadsfördelningslängden. Om några deltagare går samman om en ansökan är det viktigt att alla skriver under ansökan och är överens om hur de ska dela på kostnaderna.

Vid aktivering och uppdatering av kostnadsfördelningslängden i ett gammalt dikningsföretag där det skett ett flertal förändringar är det rimligt att fördela kostnaderna efter varje deltagares andel i samfälligheten. Det kan dock finnas anledningar att den som orsakar förändringen står för hela kostnaden, t ex om en kommun vill gå in som deltagare för att få släppa ut dagvatten i anläggningen.

När markanvändningen ändras, exempelvis om någon bebygger åkermarken, kanske samfälligheten inte längre behövs och kan avecklas.

FOTO ANUSCHKA HEEB

9.2 Att fastställa en överenskommelse

Det är möjligt för deltagarna i en markavvattningssamfällighet att träffa överenskommelser om delaktigheten, andelstalen eller samfällighetens upphörande. Överenskommelsen prövas av Mark- och miljödomstolen efter ansökan av en deltagare.

Innan domstolen fastställer överenskommelsen så ska den ta ställning till om överenskommelsen är förenlig med lagen. Om det gäller en kostnadsfördelning (kap 5.2) så ska andelstalen bestämmas "efter vad som är skäligt med hänsyn främst till den nytta var och en har av verksamheten" (LSV 3 kap 3 § 1 st). Praxis för hur noggrann den här prövningen är har varierat över tid och mellan olika domstolar.

För att underlätta domstolens bedömning bör sökanden bifoga en beskrivning av vad som ligger till grund för överenskommelsen. Om kostnadsfördelningslängden är komplicerad och domstolen är tveksam så har domstolen möjlighet att förordna en markavvattningssakkunnig för att hjälpa till med bedömningen. Sökanden står för den sakkunniges kostnader.

Om överenskommelsen avser att en samfällighet ska upphöra bör det framgå av ansökan vem som tar över underhållsansvaret för anläggningen, exempelvis att varje fastighetsägare ansvarar för underhållet på sin mark. Om avsikten är att anläggningen ska tillåtas förfalla och växa igen så bör samfälligheten ansöka om *utrivning* (se nedan kap 9.6).

Överenskommelser som avser ändrad deltagarkrets eller ändring i kostnadsfördelningslängden bör domstolen kunna hantera enligt reglerna om stämningssmål. Det är i regel billigare än ett ansökningsmål. De sökande bör yrka att domstolen behandlar ansökan enligt reglerna om stämningssmål för att undvika kostnader för kungörelse.

9.3 Omprövning av en markavvattningssamfällighet

Lyckas deltagarna inte att komma överens om en ny kostnadsfördelning kan någon eller några deltagare, eller den som vill bli deltagare, ansöka om omprövning. En sådan omprövning bör domstolen kunna hantera enligt reglerna om stämningssmål.

En omprövning kan även bli aktuell om markavvattningsanläggningen har förändrats i förhållande till tillståndet och det råder oenighet om samfällighetens underhållsansvar och anläggningens utformning.

Ytterligare ett skäl för en omprövning är att någon vill förändra anläggningen eller förutsättningarna för anläggningen exempelvis genom att bygga en väg genom området.

När deltagarna är oense om kostnadsfördelningen

När deltagarna inte är överens om kostnadsfördelningen kan någon eller några deltagare ansöka hos Mark- och miljödomstolen om att ta fram en uppdaterad kostnadsfördelningslängd. Ansökan behöver innehålla en uppgift om vilken samfällighet det gäller och något om skälen varför kostnadsfördelningslängden inte längre är aktuell. När domstolen får in en sådan ansökan så förordnar den en markavvattningssakkunnig som utreder och föreslår en uppdaterad kostnadsfördelning. Eftersom den sökanden betalar kostnaden för den sakkunnige är det en fördel om sökanden kan bidra med så mycket underlag som möjligt

§

- **7 kap 18 § LSV** En överenskommelse om att någon ska inträda i eller utträda ur en samfällighet enligt denna lag, att en deltagares andelstal ska ändras eller att samfälligheten ska upphöra har samma verkan som en tillståndsdom eller ett tillståndsbeslut, om överenskommelsen på ansökan av en deltagare godkänns av Mark- och miljödomstolen. Ett sådant godkännande får inte lämnas om det är uppenbart att överenskommelsen strider mot denna lag.

§

- **7 kap 17 § LSV** [...] Inträder [...] ändrade förhållanden som inte i ringa mån inverkar på frågan om [...] kretsen av deltagare eller kostnadsfördelningen mellan dem, får frågan på ansökan av en deltagare omprövas av Mark- och miljödomstolen. Även [...] om någon vill ansluta sig som deltagare [...]. Den som inträder som deltagare i en bestående samfällighet ska åläggas att i skälig utsträckning ersätta de övriga deltagarna deras kostnader som nedlagts i gemensamma anläggningar. [...]

FOTO ANUSCHKA HEEB

Det kan löna sig att lägga ner lite tid eller anlita en kunnig person för att ta fram en genomarbetad ansökan.

§

- **MP 17 §** Om en vattenanläggning har tillkommit utan tillstånd enligt vattenlagen (1983:291) eller motsvarande äldre lagstiftning eller om tillståndsfrågan beträffande en sådan anläggning är oklar, får den som äger anläggningen eller avser att utnyttja den för vattenverksamhet begära prövning av anläggningens laglighet hos Mark- och miljödomstolen.[...]
- **MP 18 §** Frågan om lagligheten av en vattenanläggning som har tillkommit före ikraftträdandet av miljöbalken utan tillstånd enligt vattenlagen (1983:291) eller motsvarande äldre bestämmelser bedöms enligt de bestämmelser som gällde vid anläggningens tillkomst.

som kan underlätta den sakkunniges arbete. Det kan därför löna sig att lägga ner lite tid eller anlita en kunnig person för att ta fram en genomarbetad ansökan. Man bör dock se upp så att den som gör arbetet vet hur en kostnadsfördelningsslag tas fram. Annars finns det risk för dubbelarbete och dubbla kostnader.

Tänk också på att det är den sökande själv som betalar, så det kan vara viktigt att få flera att skriva på ansökan. Ett bra sätt är att ge styrelsen mandat att söka åt samfälligheten, så att kostnaderna sedan kan fördelas efter den uppdaterade längden.

Förändringar av anläggningen

Det är inte ovanligt att markavvattningsanläggningar har förändrats under åren utan att någon ny prövning har genomförts. Sådana förändringar kan vara både lagliga och olagliga (kap 5.3). Om delar av anläggningen saknar tillstånd så kan en omprövning av samfälligheten kombineras med en ansökan om lagligförklaring.

Lagligförklaring

Samtidigt som det finns samfälliga vattenanläggningar från tiden då dikningslagen började gälla, som genomgått en syneförrättning och därmed är lagligt prövade, så finns det de som saknar tillstånd. Om det gällde dikning och markägarna var överens om hur de skulle fördela kostnaderna, så krävdes inget tillstånd. Deltagarna träffade en överenskommelse om utförandet och hur kostnaderna skulle fördelas. Det förekom att lantbruksnämnderna medverkade med att ta fram sådana överenskommelser. Dessa fick därmed en halvofficiell prägel. Överenskommelser, ofta med lantbruksnämndens medverkan, var också vanliga vid rörläggning av öppna diken i en tillståndsprövad anläggning. Markägarna kunde naturligtvis även komma överens på egen hand eller med hjälp av andra rådgivare. Har en fastighet fått ny ägare, så är en sådan överenskommelse inte bindande för den nye ägaren. Enligt äldre vattenlagen (ÄVL) fanns det möjlighet att få en överenskommelse fastställd av en förrättningsman. En sådan, så kallad *överenskommelseförrättning*, har samma verkan som en syneförrättning och gäller även mot nya fastighetsägare.

För att överenskommelser om vattenanläggningar som inte fastställts i en förrättning ska fortsätta att gälla i framtiden är det nödvändigt att de förnyas när nya fastighetsägare tillträder, dvs varje ny ägare åtar sig vad den förre ägaren avtalat. Om man missar att göra det så kan nya fastighetsägare hävda att de inte är med på kostnader för t ex underhåll av anläggningen som tidigare ägare har varit delaktig i. Fastighetsägarna måste då komma överens på nytt angående t ex underhållsåtgärder och kostnadsfördelning. För att undvika det kan ägaren ansöka om att anläggningen lagligförklaras enligt 17 § i lagen (1998:811) om införande av miljöbalken (MP).

Anläggningarna ska alltså prövas enligt de regler som gällde när anläggningen kom till. Det innebär att exempelvis öppna diken som tillkommit före 1986 då lagstiftningen skärptes (kap 4.5) bör kunna lagligförklaras utan problem. När det gäller rörläggning av ett dike så skulle domstolen kunna ifrågasätta om ledningen har tillräcklig kapacitet. Om domstolen kommer fram till att anläggningen inte kan lagligförklaras så kan anläggningens ägare föreläggas att riva ut rören. Anläggningen ska återställas till det skick den hade innan rörläggning.

Kostnadsfördelningen mellan deltagarna kan i sig ha grund i den gamla överenskommelsen, ny överenskommelse kan träffas eller så tas en ny kostnadsfördelningsslag fram och fastställs.

Deltagarna kommer att utgöra en samfällighet, som förvaltas enligt lagen (1973:1150) om förvaltning av samfälligheter (SFL) (se kap 6.3). Handlingarna från tidigare överenskommelser kan vara till nytta och ge värdefull information vid eventuella nya överenskommelser. Handlingarna kan finnas i länsstyrelsens arkiv (se kap 5).

9.4 Förändringar som påverkar vattenanläggningen

Exploatering av mark som leder till utsläpp av dagvatten, vägbyggen eller anläggning av en våtmark kan påverka samfällighetens anläggning. Den här typen av åtgärder kräver normalt tillstånd för vattenverksamhet och ibland även någon annan typ av prövning, exempelvis detaljplan. En omprövning av markavvattningssamfälligheten kan integreras med en ansökan om tillstånd till vattenverksamhet eller ske i en separat process. Om förändringen prövas i exempelvis en detaljplan eller vägplan så bör samfälligheten kräva att den som vill vidta åtgärden gör en ansökan om omprövning av markavvattningssamfälligheten (och därmed stå för kostnaderna).

Vägbygge

Nybyggnad och ombyggnad av vägar är en vanlig orsak till att en markavvattningssamfällighet behöver omprövas. Samfälligheten kan behöva lägga om diken, bygga eller förlänga vägtrummor, leda vägdagvatten till anläggningen eller sänka grundvattennivån för att vägen ska få tillräcklig bärighet. Vägen kanske går över båtnadsmark, dvs mark som har nytta av markavvattningsanläggningen.

Exploatering av mark som leder till utsläpp av dagvatten, vägbyggen eller anläggning av en våtmark kan påverka samfällighetens anläggning.

FOTO ANUSCHKA HEEB

En del förändringar kan kräva att väghållaren söker tillstånd för vattenverksamhet. Markavvattningssamfälligheter bör i alla händelser se till att väghållaren ansöker om, eller tar på sig kostnaden för en omprövning av markavvattningssamfälligheten.

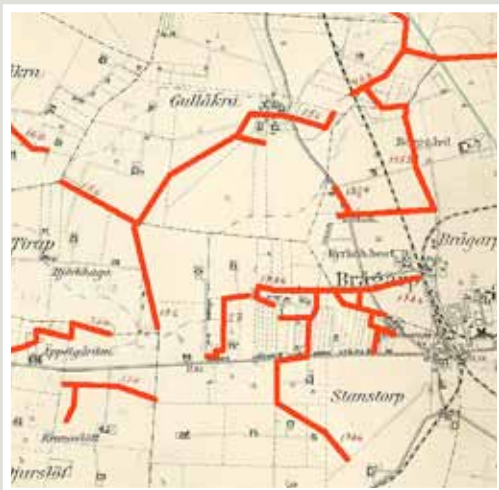
Vid omprövningen fastställs vilka anläggningsdelar som ska ingå i markavvattningssamfälligheten, anläggningens utformning, ersättning för eventuella skador, om väghållaren ska delta i samfälligheten och hur framtida underhållskostnader ska fördelas mellan deltagarna. Om samfälligheten gjort överenskommelser med väghållaren kan dessa fastställas av domstolen.

Exploatering

Exploatering av mark för att bygga industrier eller bostäder kan få stor påverkan på en markavvattningsanläggning. Om mark som har nytta av markavvattningsanläggningen ska bebyggas så påverkas samfälligheten direkt. Kostnadsfördelningen behöver ändras, diken läggs igen eller läggs om etc. Oavsett om exploateringen berör samfälligheten direkt eller ligger på högre mark så kan samfälligheten påverkas genom utsläpp av dagvatten.

Exploatering prövas normalt i en detaljplan. Det är viktigt att markavvattningssamfälligheten redan i planprocessen uppmärksammar exploitören på de här frågorna och ser till att denne ansöker om, eller tar på sig kostnaden för en omprövning av markavvattningssamfälligheten.

Exempel på förändrad markavvattning

© LANTMÄTERIET DNR RE0232836_140002 • FOTO TILLA LARSSON

Kartbilderna visar på förändring av markanvändning under knappt 100 år. År 1920 är jordbrukets vattenanläggningar dimensionerade för jordbruk (röda linjer). På 1950-talet började samhällena att expandera och dagvattnet kopplades in på det ledningssystem som fanns.

Idag har samhällena expanderat betydligt vilket har resulterat i att det inte längre finns något utrymme för dagvatten. Detta kan i sin tur orsaka översvämningar och att alla lägger skulden på varandra. Samtidigt har markägarna i området glömt att dikningsföretag är dimensionerade för att svämma över vid större regn.

Anslutning av dagvatten

Dagvatten, dvs regnvatten som avleds från tak, hårdgjorda ytor och andra täta markytor avleds ibland till en markavvattningsanläggning. Dräneringsvatten från bebyggelse brukar också räknas som dagvatten eftersom det oftast avleds i samma ledningar. Dagvatten från bebyggelse hanteras antingen som avloppsvatten eller som markavvattning. Vid exploatering av ett område med påkoppling till en befintlig markavvattningsanläggning krävs en omprövning av markavvattningssamfälligheten. Dels behöver frågan lösas vilka som ska vara nya deltagare. Dels behövs en ny fördelning av kostnaderna som uppstår t ex vid ökat underhåll eller om diket behöver större dimensioner vid högre flöden från hårdgjorda ytor.

Det enklaste sättet är om kommunen inrättar ett verksamhetsområde för dagvatten så att området blir en del av kommunens allmänna vatten- och avloppsanläggning (VA-anläggning). Dagvatten ses då som avloppsvatten (MB 9 kap 2 § 3:e punkt och LSV 3 kap 5-8 §§). Kostnaderna fördelas mellan huvudmannen för VA-anläggningen (kommunen) och ägarna till diket.

Samma gäller för en vägs påverkan på en markavvattningsanläggning. Väg-dagvatten kan jämföras med dagvatten och hanteras som avloppsvatten enligt LSV 3 kap 5§.

Om däremot kommunen inte inrättar ett verksamhetsområde, då behöver varje fastighet behandlas enskilt och påkoppling av dagvatten ses precis som annan markavvattning (då gäller MB 11 kap och LSV 3 kap 1-4§§). I så fall behöver man bestämma nyttan som varje fastighet har i den gemensamma markavvattningen.

Den anslutna fastigheten har nytta av anläggningen om den är beroende av att markavvattningsanläggningen underhålls för att kunna avvattna sin fastighet. Om det bara handlar om att fastigheten belastar samfällighetens anläggning med högre flöden kan det vara lämpligt att reglera detta genom att fastighetsägaren ersätter samfälligheten för att öka kapaciteten eller ersätter framtida skador. Alternativt kan fastighetsägaren anordna ett utjämningsmagasin.

Fördelning av kostnader mellan avloppsintresse och markavvattningsintresse

När kostnaderna för framtida underhåll ska fördelas mellan avloppsintresset och markavvattningsintresset kan det uttryckas så att först betalar avloppsintresset sin andel (exempelvis 20 procent) och resten (80 procent) fördelas enligt den gällande kostnadsfördelningslängden. Då kan avloppsintresset justeras utan att det påverkar fördelningen inom markavvattningsintresset. Resterande fördelas t ex:

• Fastighet 1:1	20 %
• Fastighet 2:2	30 %
• Fastighet 3:3	50 %
SUMMA	100 % för markavvattningsintresset

Avloppsintresset ska också lösa in sig i befintlig anläggning efter vad som kan anses skäligt.

§

- **LSV 3 kap 6 §** Kostnaderna för utförande och drift av en gemensam ledning fördelas mellan markavvattningsintresset och avloppsintresset med hänsyn till den mängd och det slag av vatten som tillförs ledningen samt till vad som kan anses skäligt med hänsyn till intressenternas nytta av ledningen. [...]

§

- **LSV 3 kap 1§** [...] Ägare av fastigheter för vilka markavvattningen medför nytta ska delta i verksamheten [...]

FOTO ANUSCHKA HEEB

Anläggning av våtmark

Anläggandet av en våtmark kan påverka en markavvattningssamfällighet på flera sätt:

- » Våtmarken kan ändra vattennivån i markavvattningsanläggningen så att dräneringsmöjligheterna försämras. I flacka områden kan en våtmark påverka vattenstånden långt uppströms i avrinningsområdet och därmed markavvattningsanläggningens funktion.
- » Om anläggningen ligger på båtnadsmark, dvs mark som har nytta av markavvattningsanläggningen eller om vattenstånden förändras så kan kostnadsfördelningen mellan deltagarna behöva ändras.
- » Våtmarken kan även göra att underhållet av markavvattningsanläggningen fördyras, exempelvis genom att tillgängligheten till anläggningen blir svårare.

Anläggandet av en våtmark är en vattenverksamhet som kräver tillstånd (MB 11:9) eller anmälan (MB 11:9 a) om det inte är uppenbart (MB 11:12) att varken *allmänna* eller *enskilda intressen* skadas genom vattenverksamhetens inverkan på vattenförhållandena (se faktaruta kap 5.3). Om anläggandet av våtmarken endast riskerar att påverka allmänna intressen så räcker det med en anmälan till länsstyrelsen så länge våtmarken är mindre än fem hektar (Förordning (1998:1388)

Anläggandet av en våtmark kan påverka en markavvattningssamfällighet på flera olika sätt. Till exempel kan våtmarken ändra vattennivån i markavvattningsanläggningen så att dräneringsmöjligheterna försämras.

FOTO ANUSCHKA HEEB

om vattenverksamhet (FOV) § 19 punkt 1). Är den större krävs tillstånd av Mark- och miljödomstolen (MMD). Exempel på allmänna intressen är påverkan på fisk och andra vattenorganismer och påverkan på en allmän väg.

I en anmälan hanteras bara allmänna intressen. Om våtmarken riskerar att påverka enskilda intressen, exempelvis påverkan på en markavvattningsanläggning så krävs ett tillstånd av Mark- och miljödomstolen oavsett anläggningens storlek.

Det är den som vill bygga våtmarksanläggningen som måste utreda om och hur anläggningen påverkar vattenförhållandena. Om en länsstyrelse får in en anmälan om en anläggning som riskerar att påverka enskilda intressen ska den uppmana sökanden att ansöka om tillstånd hos Mark- och miljödomstolen.

Om Mark- och miljödomstolen ger tillstånd till våtmarken bör samfälligheten yrka på att sökanden ersätter samfälligheten för eventuella skador och kostnader för omprövning av samfällighetens tillstånd och kostnadsfördelningslängd.

9.5 Ansökan om omprövning för att tillgodose allmänna intressen

Länsstyrelsen, Naturvårdsverket eller Kammarkollegiet kan ansöka om omprövning av ett tillstånd till förmån för allmänna intressen, exempelvis för att de vill restaurera ett vattendrag eller inrätta ett naturreservat.

Befintliga företag kan omprövas för att tillgodose allmänna intressen, t ex vid sjörestaureringar eller biotopvårdsåtgärder. Omprövningen får inte gå så långt att "verksamheten inte längre kan bedrivas eller avsevärt försvåras" (MB 24 kap 5 §). I samband med en omprövning till förmån för allmänna intressen kan en följdverkan vara att förutom utförande och omfattning måste ansvar och kostnadsfördelningslängd omprövas.

Återkalla tillstånd för övergivna anläggningar

En markavvattningsanläggning kan vara övergiven, men då krävs ett domstolsbeslut om övergivandet. Det som är avgörande är om markerna runt anläggningarna försumpats, är bevaxta med sly m m och att funktionen av anläggningen inte längre utnyttjas. Att vattenanläggningens underhåll är eftersatt är inte skäl för att det ska betraktas som övergivet.

Mark- och miljödomstolen får efter ansökan av Naturvårdsverket, Kammarkollegiet eller länsstyrelsen, helt eller delvis återkalla tillståndet om underhållet (kap 3.5.) allvarligt har försumpats, om tillståndet att inverka på vattenförhållandena inte har utnyttjats under en längre tid och det kan antas att tillståndet inte heller kommer att utnyttjas (MB 24 kap 3 § 8. Punkt se faktaruta till höger).

Men:

§

- **MB 24 kap 5 §** sista stycket [...] Tillståndsmyndigheten får inte med stöd av denna paragraf meddela så ingripande villkor eller andra bestämmelser att verksamheten inte längre kan bedrivas eller att den avsevärt försvåras. Lag (2010:882).

Det är den som vill anlägga en våtmark som måste utreda hur anläggningen påverkar vattenförhållandena.

§

- **MB 24 kap 3 §** Tillståndsmyndigheten får helt eller delvis återkalla tillstånd, dispens eller godkännande som meddelats enligt balken, eller enligt föreskrifter med stöd av balken, och förbjuda fortsatt verksamhet

1-7. [...],

8. om underhållet av en vattenanläggning allvarligt har försumpats, eller
9. om tillstånd att inverka på vattenförhållandena inte har utnyttjats under en längre tid och det kan antas att tillståndet inte heller kommer att utnyttjas.

Mark- och miljödomstolen får om tillståndet avser verksamhet vid en vattenanläggning eller i fall som avses i första stycket 8 eller 9 återkalla rätten att bibehålla en vattenanläggning.

Tillstånd till täkt får upphävas helt eller delvis när tio år förlutit från det att tillståndet vann laga kraft. Lag (2010:923).

§

■ **MB 11 kap 19 §** Tillstånd enligt denna balk skall alltid lämnas till utrivning av en vattenanläggning i ytvatten, om inte förordnande meddelas enligt 20 §.

■ **MB 11 kap 20 §** I stället för att lämna tillstånd att riva ut en vattenanläggning i ytvatten får Mark- och miljödomstolen på begäran av ägaren av en fastighet som skulle skadas av utrivningen förordna att skyldigheten att underhålla anläggningen och fullgöra övriga skyldigheter som ligger på anläggningens ägare skall övergå på fastighetsägaren till dess något annat bestäms.

Till skydd för allmänna intressen får efter åtagande ett sådant förordnande också meddelas för staten, en kommun eller ett vattenförbund.

Förordnande får inte meddelas, om det kan antas att fastighetsägaren inte kan fullgöra skyldigheterna eller om det med hänsyn till den sökande eller till allmänna intressen anses mera angeläget att anläggningen rivs ut.

Om ägaren av en vattenanläggning vållas skada av att anläggningen bibehålls, skall den som övertar ansvaret för anläggningen betala skälig ersättning för skadan.
Lag (2011:923).

■ **MB 11 kap 21 §** Om en fastighet övergår till en ny ägare och den tidigare ägaren är underhållsskyldig efter övertagande enligt 20 § första stycket, svarar den nya ägaren för de skyldigheter som följer av övertagandet.

Övertagandet enligt 20 § första stycket skall antecknas i fastighetsregistrets allmänna del. Lag (2000:228).

9.6 Ansökan om utrivning

Om ägaren till en vattenanläggning, exempelvis ett dike, inte längre har nytta av anläggningen, så har hon möjlighet att ansöka om utrivning hos Mark- och miljödomstolen (MB 11 kap 19§). Skulle utrivningen skada en fastighet så kan ägaren till den fastigheten begära hos domstolen att få ta över ansvaret för anläggningen (MB 11 kap 20§). Det kan exempelvis vara en fastighet uppströms som är beroende av diket för sin avvattning. Ett sådant ansvar följer fastigheten och skall antecknas i fastighetsregistret (MB 11 kap 21§). Vill ingen ta över ansvaret för anläggningen så ska domstolen lämna tillstånd för utrivning.

Det är viktigt att i ansökan ange hur själva utrivningen ska gå till. Gäller det ett dike är en möjlighet att lämna diket som det är och låta naturen ta hand om återställning. En annan möjlighet är att lägga igen diket. Är syftet att återställa grundvattennivån i området så kan det räcka att dämna diket i enstaka punkter. Eftersom syftet med utrivningen är att bli kvitt ansvaret för framtida underhåll är det viktigt att utrivningen genomförs så att det inte behövs något framtida underhåll.

9.7 Tillstånd för markavvattning

Om en fastighetsägare vill anlägga ett nytt dike för att avvattna mark eller bygga en vall för att skydda mot översvämning så behövs ett tillstånd för markavvattning. Tillstånd behövs också om man vill öka kapaciteten, dräneringsdjupet eller vallhöjden på en befintlig anläggning (se kap 4.5.) Om dikesdjupet bara ändras lokalt, exempelvis för att anlägga en slamfälla, så ökar inte avvattningen och något tillstånd för markavvattning behövs inte. Däremot kan åtgärden kräva tillstånd för vattenverksamhet.

Ansökan om tillstånd för markavvattning görs hos länsstyrelsen. I delar av södra Sverige finns ett förbud mot markavvattning för att skydda kvarvarande våtmarker. Där krävs det en dispens från markavvattningsförbudet från länsstyrelsen innan en ansökan görs. När markavvattningen bara berör en fastighet kan länsstyrelsen ge tillstånd. Markavvattning som berör flera fastigheter ska länsstyrelsen överlämna till Mark- och miljödomstolen.

En eventuell dispensansökan prövas dock alltid av länsstyrelsen. Nedan beskrivs de olika stegen för att få ett tillstånd för markavvattning, om en fastighetsägare är i behov av bättre avvattning (se kap 2 och 3.1).

- » Utred vad den nya markavvattningen kan komma att omfatta, geografiskt.
- » Prata med grannarna som eventuellt ska vara med.
- » Ansök om *dispens* hos länsstyrelsen om anläggningen ligger i ett område med markavvattningsförbud. I ansökan måste anläggningens påverkan på skyddsvärda våtmarker beskrivas.
- » När du har fått dispens kan du lämna in ansökan om tillstånd till länsstyrelsen. Enkla fall kan länsstyrelsen själv hantera, annars skickar de ansökan vidare till Mark- och miljödomstolen tillsammans med ett yttrande.

FOTO ANUSCHKA HEEB

- » Mark- och miljödomstolen kan förordna en markavvattningsakkunnig som utreder hur anläggningen ska utformas och som tar fram en miljökonsekvensbeskrivning (MKB), en teknisk beskrivning (TB) samt ett förslag till beslut i Mark- och miljödomstolen.
- » Mark- och miljödomstolen fattar beslut om verksamheten i en dom. Av domen framgår tekniskt utförande, kostnadsdelaktigheter och om eventuella ersättningar ska betalas ut.
- » Om flera fastigheter har nytta av anläggningen bildas en markavvattningssamfällighet som förvaltas enligt lagen om förvaltning av samfälligheter. Delägarförvaltning tillämpas tills något annat blir bestämt (se kap 6.3).
- » Önskar någon deltagare föreningsförvaltning så kan en begäran lämnas in till Lantmäteriet när domen vunnit laga kraft (se kap 6.3).

Mark- och miljödomstolen kan förordna en markavvattningssakkunnig som utreder hur anläggningen ska utformas och som tar fram en miljökonsekvensbeskrivning, en teknisk beskrivning samt ett förslag till beslut.

Diskutera

- Du har nu studerat vattenanläggningarna som finns på din fastighet och tagit fram handlingarna. Du vet vilka fastigheter som berörs utöver din egen. Vad behöver nu uppdateras för att få en aktiv förvaltning?
 - Vattenanläggningens utformning?
 - Delägarna, fastighetsägarna?
 - Kostnadsfördelningslängden?
- Behövs en omprövning eller räcker det med att fastställa en överenskommelse?

FOTO ANUSCHKA HEEB

10.

Lösning av typfall från kapitel 1

HÄR BESKRIVS LÖSNINGSFÖRSLAG FÖR DE INLEDANDE TYPFALLEN från kapitel 1.

Oftast finns det mer än en lösning, då det helt beror på om:

- anläggningen är laglig tillkommen,
- det finns ett tillstånd och om det finns en samfällighet,
- vilket års lagstiftning som gäller,
- det har gjorts förändringar som avviker från tillstånden,
- det finns överenskommelser,
- det finns en styrelse och en aktuell kostnadsfördelningslängd,
- ...

FOTO ANUSCHKA HEEB

Författarnas förhoppning är att lösningsförslagen hjälper dig att utreda de frågor som du har i just ditt specifika fall. Frågorna nedan försöker att vägleda dig till de kapitel där svaren finns. Där det passar tas de upp i lösningsförslagen.

Frågeställning	Kapitel	Sida	
Vad är problemet?			
Ligger problemet på fält- eller fastighetsnivå?	Kap 2	Dränering	14
... eller sträcker sig problemet över flera fastigheter?	Kap 3	Samarbete behöver regler	22
Är det ett tekniskt problem?	Kap 2.3	Dränering	19
Är det ett underhållsproblem?	Kap 3.5	Samarbete behöver regler	31
Vem är ansvarig för anläggningen?	Kap 3.5	Samarbete behöver regler	31
Är det fråga om samarbete mellan fastigheter?	Kap 3.2	Samarbete behöver regler	26
Vilka berörs?			
Förstår alla vad ni pratar om?	Kap 2	Dränering	14
Är det min egen eller en gemensam anläggning?	Kap 3	Samarbete behöver regler	22
Var finns informationen?	Kap 5	Arkiv och verklighet	40
Hur fungerar förvaltningen?	Kap 6	Förvaltning av vattenanläggning	50
Var finns information om anläggningen?			
Var finns information om anläggningen?	Kap 5	Arkiv och verklighet	40
Vilken lagstiftning gäller?	Kap 4	Vattenlagstiftningens utveckling	34
Vem är det som bestämmer?	Kap 6, 7	Förvaltning, aktivera	50, 58
Vilken förvaltningsform gäller?	Kap 6	Förvaltning av vattenanläggning	50
Vad ska du göra nu?			
Hur kan ni komma igång (igen)?	Kap 7	Aktivera en samfällighet	58
Hur går ni vidare?	Kap 8	Löpande förvaltning	66
Hur hanterar ni en förändring, nya förutsättningar?	Kap 9	Ta hand om förändringar	72

Lösning typfall I.

En markägare anser att ett dike behöver underhållas. Vem ansvarar för det och vem ska betala?

En fastighetsägare har ett dike på sin fastighet. De senaste åren har han upptäckt att markerna närmast diket blivit blötare och att de tar längre tid på sig att torka upp. Han konstaterar att diket har slammat och växt igen. Det finns även ett nedfallet träd som lagt sig över diket en bit in på grannens fastighet.

Han tar kontakt med grannen. Det visar sig att grannen tror att diket ingår i ett dikningsföretag och att det gjordes ett större underhåll för 20 år sedan. Grannen har sett gamla handlingar, men vet inte var de finns nu. En annan granne tycker inte att det gör något att det är blött, förstår inte vad ett dikningsföretag innebär och vill givetvis inte vara med och betala.

?

Vad är problemet?

- Marken torkar inte upp.
- Någon förstår inte vad det är frågan om, har ingen aning om sin delaktighet i samfälligheten.
- Någon anser att det är fel att underhålla, det kan väl inte vara bra för miljön?
- Det har skett avstyckningar av fastigheter och deltagarlistan stämmer inte.
- Nya förutsättningar, ändrad markanvändning, passiva ägare m m gör att kostnadsfördelningen ifrågasätts.

Utredande frågor

- Vad är orsaken till den blötare marken? Är det ett lokalt problem, t ex markpackning eller stopp i täckdikningen, eller hänger det ihop med huvudavvattningen och underhållsbehov i diket?
- Om ingen har tillgång till akten, begär ut en kopia från arkivmyndigheten (länsstyrelsen eller Lantmäteriet). Finns det några överenskommelser eller beslut som reglerar eventuella förändringar i vattenanläggningen?
- Finns det en styrelse? Finns det en kassa eller andra tillgångar?
- Deltagarna har både rättigheten och skyldigheten att underhålla enligt sitt tillstånd. Jämför befintliga förhållanden med den fastställda utformningen, för att se om det finns ett underhållsbehov.
- Den som säljer en fastighet ska informera om att de ingår i ett dikningsföretag och lämna uppgifter på nya ägare till

styrelsen så att de kan hålla en aktuell deltagarlista. Vid en avstyckning av en fastighet ska ägaren ombesörja omräkning av andelstal och lämna det till styrelsen. Givetvis ligger det även ett ansvar på en köpare att undersöka om fastigheten ingår i en markavvattnings-samfällighet.

- e. Den senast fastställda kostnadsfördelningslängden gäller, oftast den som finns i tillståndet. Det går inte att säga att man inte vill vara med. Då måste de ansöka om utträde hos Mark- och miljödomstolen.

Åtgärder (till punkterna a-e ovan)

- a. Undersök markpackningsproblem och gå över detalldräneringen. Kontrollera känsliga punkter: Intagsöppningar, stensilar, brunnar, rensa slamfickor, spola ledningarna om det behövs. Kolla om utloppen är hela och fria från sly.
- b – e. Om du konstaterar att problemet hänger ihop med en samfällid huvudavvattning, kalla till ett sammanträde. Ta reda på vilka som är eller bör vara deltagare och låt styrelsen ta fram en uppdaterad kostnadsfördelningslängd om det inte finns. Gå igenom underhållsbehov och underhållsansvar.

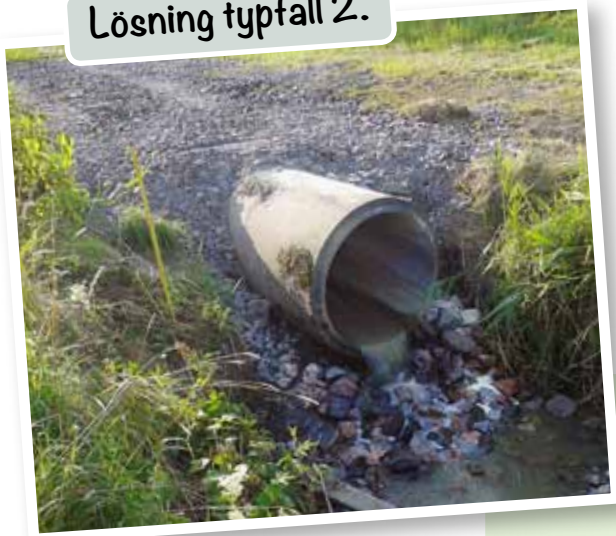
Tänk på att informera nya deltagare om anläggningen, samfälligheten, behovet av dränering och behovet av underhåll. Kunskapen upprätthålls lättast genom att ha en årlig stämma.

Om någon deltagare framför krav på att diket måste underhållas, så har styrelsen ansvar för att underhåll genomförs. Om det uppstår en skada på grund av uteblivet underhåll så kan den drabbade ställa krav på ersättning från samfälligheten. Om styrelsen avvisar deltagarens krav så kan styrelsemedlemmarna bli personligt ansvariga. Styrelsens ansvar och mandat beror på om samfälligheten förvaltas enligt SFL eller äldre lagstiftning.

FOTO ANUSCHKA HEEB

Lösning typfall 2.

Exploatering av mark

Ett nytt köpcenter ska byggas på åkermark. Det består av flera stora byggnader och ska dessutom ha en stor asfalterad parkeringsyta. I fastighetsgränsen mellan köpcentrets fastighet och lantbrukare Olssons fastighet finns en rörledning. Till denna rörledning avvattnas förutom fastigheten med köpcentret och lantbrukare Olssons fastighet även ytterligare jordbruksfastigheter.

Vad är problemet?

Förändrad markanvändning förväntas leda till ökad avrinning från hårdgjorda ytor. Rörledningen är gammal och förmodligen inte dimensionerad för det. Lantbrukare Olsson befarar översvämningsproblem.

Utredande frågor

- Vem äger rörledningen? Finns det handlingar för just rörledningen, eller finns det bara äldre handlingar för ett tidigare öppet dike? Ingår rörledningen i ett dikningsföretaget eller är det en enskild vattenanläggning som ägs av fastigheterna tillsammans?
- Hur gammal är ledningen?
- Finns det en detaljplan över området?
- Påverkas tillgängligheten (för underhåll) av exploateringen?
- Ska dagvatten från exploateringsområdet belasta samfällighetens rörledning?
- Hur mycket ska ska dagvattnet fördröjas? Vad tål ledningen?
- Påverkas kostnadsfördelningslängden för framtida underhåll?
- Blir det uppdämning så att täckdikningen i området påverkas?

Åtgärder (till punkterna a-h ovan)

- Om rörledningen ingår i ett dikningsföretag kallas styrelsen,

alternativt alla deltagare till ett sammanträde. Om rörledningen ägs av enskilda ska påverkan regleras i en överenskommelse med Olsson.

- Undersök ledningens kondition och byt den vid behov.
- Tag kontakt med kommunens plankontor och ta reda på hur dagvatten ska hanteras.
- Bevaka tillgängligheten för framtida underhåll och red ut var uppläggning av eventuella rensmassor (från öppet dike) ska ske, respektive borttransport av massor. Om köpcentrats ägare vill ha det på ett visst sätt ska hon stå för alla merkostnader.
- Dagvatten får släppas ut till en vattenanläggning som är gjord för markavvattning, men lämpligheten måste prövas. Finns det inte kapacitet måste dagvattnet

fördröjas och det kan kräva tillstånd.

- Fördröjning sker till den kapacitet som finns hos mottagande vattenanläggning, oftast det så kallade naturliga flödet.
- Exploatören ska betala en andel i det framtida underhållet. Kostnadsfördelning ska ske efter mängd, slag av vatten och vad som är skäligt.
- Eftersom ledningen ligger i gränsen påverkas förmodligen inte Olssons täckdikning. Däremot kan det ligga ett dräneringssystem där köpcentrat ska byggas som måste hanteras.

Tänk på att det är lämpligt att fastställa eventuella överenskommelser i domstol. Överväg om det finns behov av att ansöka om omprövning.

Lösning typfall 3.

En väg ska göras bredare och få nya avfarter

Trafikverket ska bredda en väg och samtidigt göra nya avfarter. Vägen ligger ute i jordbruksmark och genom det planerade vägområdet går ett öppet dike. Markägaren till det planerade vägområdet vet att diket ingår i ett dikningsföretag.

Vad är problemet?

Det öppna diket behöver kulverteras och läggas om för att få en bättre korsning med vägen. Kommer kulverten att dämna höga flöden i diket? Kommer dagvatten från vägen att påverka dikningsföretaget? Finns det en styrelse som kan fungera som kontaktperson och bevaka dikningsföretagets intressen?

Utredande frågor

- Hur kontaktas dikningsföretaget? Finns det en registrerad styrelse hos länsstyrelsen eller Lantmäteriet?
 - Hur hanteras kulverteringen och att diket behöver läggas om för att få en bättre korsning med vägen?
 - Påverkas täckdikningen på de berörda fälten?
 - Påverkas kostnadsfördelningslängden för framtida underhåll?
 - Finns det ett behov av underhåll?
 - Ska dagvatten från vägområdet belasta dikningsföretaget? Behövs fördröjning?
- ledningar) som görs inom vägområdet. Dimensionen ska anpassas efter om det blir en längre trumma och fler vinklar. Det är lämpligt att sätta brunnar i gränsen.
- Utred om täckdikningen på de berörda fälten påverkas – i så fall finns det behov av avskärande dränering. (se Jordbruksverkets råd och anvisningar för hantering av detta¹⁵)
 - Väghållaren tar över den vattenanläggning som ligger inom vägområdet och ansvarar för dess framtida underhåll. För den övriga sträckan fördelas underhållskostnaderna enligt dikningsföretagets kostnadsfördelningslängd. Om vägen tar båtnadsmark i anspråk så påverkas förutsättningarna för fördelning av kostnader för framtida underhåll. Detta kan antingen lösas genom en kostnadsreglering mellan Trafikverket och berörda fastighetsägare eller genom att Trafikverket går in som deltagare i samfälligheten.
 - Kontrollera befintlig situation (dikets nuvarande utformning) med fastställd (handlingarna). Det är viktigt att de vattenanläggningar som Trafikverket gör anpassas till rätt läge och inte orsakar en dämning.
 - Ställ krav på att dagvattnet ska fördröjas innan det avleds.
- Tänk på att** det är lämpligt att fastställa eventuella överenskommelser i domstol. Överväg om det finns behov av att ansöka om omprövning.
- Om inte de berörda fastighetsägarna vet vilka som är styrelse ska alla deltagare kallas till ett sammanträde.
 - Trafikverket ansvarar för de vattenanläggningar (diken och

15. Anvisningar för återställning av jordbruksdränering och Läggningsanvisningar för jordbruks- och vägdränering finns på Jordbruksverkets hemsida: <http://www.jordbruksverket.se/amnesomraden/odling/draneringochbevattning/markavattningochdagvatten.4.7a446fa211f3c824a0e8000171076.html>

Lösning typfall 4.

Anläggning av våtmark

Fastighetsägare Persson vill anlägga en våtmark på en åker som inte längre brukas. Nedströms finns sedan tidigare ett viltvatten. Uppströms finns grannen Nilsson som brukar sin mark som betesmark. Mellan fastigheterna går ett dike som ska bli inlopp till våtmarken. Persson söker och får miljöinvesteringsstöd för anläggning av våtmarken eftersom den är bra för den biologiska mångfalden. Hon anlägger våtmarken på sin egen fastighet.

När länsstyrelsen slutbesiktigar anläggningen inför utbetalning av miljöinvesteringsstödet visar det sig att betesmarken påverkas av våtmarkens vattennivå. Nilsson är inte intresserad av att ha det blötare utan vill kunna fortsätta att använda sin mark som betesmark.

■ **MB 11 kap 12 §** Tillstånd enligt denna balk eller anmälan enligt 9a § behövs inte, om det är uppenbart att varken allmänna eller enskilda intressen skadas genom vattenverksamhetens inverkan på vattenförhållandena.

Av 13 § följer att första stycket inte gäller markavvattning eller, i den utsträckning regeringen föreskriver det, andra åtgärder för avvattning av mark.
Lag (2005:517)

Vad är problemet?

Det vanligaste när det blir problem med anlagda våtmarker är när det dämmer i grannens täckdikning eller när man har lagt våtmarken i ett dikningsföretags vattenanläggning. Det har också funnits problem med miljöinvesteringsstöd för våtmarker, eftersom många markägare tror att de har fått någon form av tillstånd när de fått bidrag från länsstyrelsen.

Det framgår att Persson inte har sökt tillstånd för våtmarken (vilket krävs då det handlar om en vattenverksamhet), men istället bedömde (medvetet eller omedvetet) att det inte behövs i det här fallet, enligt miljöbalkens "undantagsparagraf" (se kap 5.3). Det framgår dock tydligt av typfallet att en enskilds intresse – Nilssons betesvall – påverkas.

Utredande frågor

- Är det rätt att ta vatten till våtmarken från den gemensamma ledningen?
- Vad är skillnaden om ledningen ingår i ett dikningsföretag?
- Vem är ansvarig för våtmarken?
- Har länsstyrelsen som beviljat stöd något ansvar?
- Kan problemet åtgärdas utan att våtmarken måste tas bort?

Åtgärder (till punkterna a-e ovan)

- Det bör inte vara något problem, om det inte är någon nedströms som är i behov av vattnet för att t ex vattna sina djur. Det kan även

vara krav på minimitappning för den biologiska mångfalden eller fria vandringsvägar för fisk.

- Förändringen (att ta bort diket eller ledningen på en viss sträcka och ersätta med en våtmark) ska göras i samråd med styrelsen.
- Det är den som gör våtmarken som är ansvarig för att ingen skada uppkommer, varken på allmänna eller enskilda intressen.
- Ja, om de inte påtalat risken. Det är lätt för fastighetsägare att tro att länsstyrelsen ger ett tillstånd när de hanterar det som ett anmälningsärende eller beviljar pengar. När det som i det här

fallet finns risk att enskilda intressen kan skadas så ska länsstyrelsen förelägga den som vill bygga våtmarken att ansöka om tillstånd.

- Eventuellt kan det fungera att ha våtmarken kvar genom att bygga en avskärande dränering.

Tänk på att det är lämpligt att fastställa eventuella överenskommelser i domstol. Överväg om det finns behov av att ansöka om omprövning. Tvärt emot vad många tror innebär varken ett stödbeslut eller en godkänd anmälan något skydd mot skadeståndsanspråk från berörda grannar.

Översvämning av marker

En golfklubb har problem då det ibland blir höga och kraftiga flöden i vattendraget. Vattnet riskerar att spola bort delar av golfbanan och det kommer mycket skräp som de behöver hantera. För vattendraget nedströms golfbanan är det inte heller positivt med höga halter sediment från den översvämmade marken. Golfklubben har gjort provtagningar av vattnet både innan och efter golfbanan och de kan konstatera att vattnet som kommer till golfbanan är mycket näringsrikt.

Det finns ett dikningsföretag för vattendraget som golfklubben är deltagare i. Golfklubben har haft uppe frågan med berörda lantbrukare uppströms och fått förståelse för problematiken. Ingen verkar dock känna ansvaret för vad som händer nere på golfbanan vid höga flöden.

Lösning typfall 5.

Vad är problemet?

Golfklubbens marker blir delvis översvämmade vid kraftiga flöden, vilket orsakar kostnader för golfbanans ägare. Vem har ansvaret för eventuella skador?

Utredande frågor

- Har dikningsföretaget något ansvar?
- Har vattenkvaliteten någon betydelse?
- Vad kan golfklubben göra för att förbättra situationen?

Åtgärder (till punkterna a-c ovan)

- Nej. Ett dikningsföretag är dimensionerat utifrån ett optimerat ekonomiskt odlingsperspektiv. Det är inget konstigt att golfbanan svämmar över vid höga flöden. Det är antagligen den låga båt-nadsmarken som blir blöt. De har byggt golfbanan på den marken på "egen risk". Dikningsföretaget har inget ansvar för översvämning förutsatt att de underhåller den fastställda sektionen.

Golfklubben kan inte ställa krav på att fastighetsägare uppströms ska fördröja det "naturliga" flödet från odlings- och naturmark, det får de acceptera. Man kan bara ställa krav på fördröjning vid exploatering, eftersom det då handlar om annan markanvändning eller t ex uppfyllnad. Den båt-nadsmark som ligger närmast ett dike fick ett lägre förbättringsvärde eftersom den marken svämmar över oftare och dessutom ska de markägare även ta emot rensmassor där. Det är också något att ta upp för t ex en golfklubb eller annan exploatering. Vill de inte ta emot rensmassor ska de betala merkostnaden för att köra bort dem.

- Nej, dikningsföretaget hanterar bara kvantitet.
- Golfklubben får acceptera översvämningarna, eller göra något åt det. De kan t ex söka tillstånd för markavvattning genom djupare eller bredare dike alternativt att göra en vall. Observera att detta är tillståndspliktigt och i stora delar av landet även förbjudet, det kräver alltså först en dispens från markavvattningsförbudet och sedan ett tillstånd för vattenverksamhet.

Tänk på att det är lämpligt att fastställa eventuella överenskommelser i domstol. Överväg om det finns behov av att ansöka om omprövning.

Lösning typfall 6.

Har du rätt att gå in på annans mark?

Fastighetsägare Pettersson avleder vatten från sin mark till ett dike som fortsätter in på fastigheten nedströms som ägs av Nilsson. Diket på Nilssons mark behöver underhållas för att vattnet från Petterssons mark ska kunna rinna vidare nedströms.

- Om Nilsson inte tycker att han behöver underhålla sitt dike, vad kan Pettersson göra?
- Vem betalar för underhåll och vem betalar för skador?

Vad är problemet?

Pettersson är beroende av Nilssons dike för att leda bort sitt vatten. De har ingen gemensam anläggning, utan var och en äger och ansvarar för sin del av diket.

§ Vad säger lagen?

Rådighet över vatten

Lag (1998:812) med särskilda bestämmelser om vattenverksamhet (LSV)

LSV 2 kap 5 § [...] Den som är beroende av att vattenförhållandena består har också sådan rådighet för att utföra rensningar för att bibehålla vattnets djup eller läge eller för att omedelbart återställa ett vattendrag som har vikit från sitt förra läge eller som på något annat sätt har förändrat sitt lopp.

LSV 2 kap 6 § Utförs rensningar eller andra åtgärder som avses i 5 § andra stycket, får rensningsmassorna läggas på närmaste strand, om det inte medför avsevärda olägenheter från allmän eller enskild synpunkt. Massorna får annars föras till ett lämpligt ställe i närheten.

Markens ägare ska underrättas innan rensningsmassorna läggs upp. [...]

Utredande frågor

- a. Vem har underhållsansvaret och vad innebär det?
- b. Vilken rätt har Pettersson att gå in på Nilssons mark?

Åtgärder (till punkterna a-b ovan)

- a. Pettersson uppströms åberopar Nilssons underhållsansvar enligt MB 11 kap 17§ (se kap 3.4). Om Nilsson struntar i det kan Pettersson gå vidare till länsstyrelsen som är tillsynsmyndighet för vattenverksamhet och begära att de gör tillsyn. Alternativet är att stämna Nilsson i Mark- och miljödomstolen. Nilsson ska stå för underhållskostnaderna. Nilsson kan svara med att ansöka om att bilda en markavvattningssamfällighet. Då har samfälligheten underhållsansvaret och

Pettersson får ta sin del av underhållskostnaden (se kap 7).

- b. Pettersson åberopar rätten som uttrycks i MB 11 kap 15§ (se kap 3.4) och LSV 2 kap 5-6§§ (se faktaruta) att gå in på Nilssons mark. Innan hon går in så måste hon underrätta Nilsson. Om Nilsson nekar henne tillträde kan Pettersson skaffa sig ett myndighetsbeslut genom en stämning. Om Nilsson fortfarande trilskas kan Pettersson begära handräkning av kronofogden.

Om Pettersson väljer det här alternativet så får hon räkna med att bekosta underhållet själv.

Sakregister

Förkortningar

- DL Lag om dikning och annan afledning af vatten (1879:29) även kallad dikningslagen
- FOV Förordning om vattenverksamhet (1998:1388)
- LSV Lag med särskilda bestämmelser om vattenverksamhet (1998:812) kallas ibland restvattenlagen
- MB Miljöbalken (1998:808)
- MMD Mark- och miljödomstol
- MP Lag om införande av miljöbalken (1998:811)
- NL Naturvårdslagen (1964:822)
- SFL Lag om förvaltning av samfälligheter (1973:1150)
- VL Vattenlagen (1983:291)
- ÄVL Vattenlagen (1918:523), kallas även för äldre vattenlagen

A

- akt 45
- aktnummer 43, 44
- allmänna intressen, se intressen
- anmälan 49, 70, 80, 81, 90
- ansökan 36, 38, 39, 42, 49, 73-77, 81, 82
- ansökningsmål 73, 75
- avrinningsområde 18, 21, 27, 41, 45, 68, 80
- avlopp, se dike

B

- bevisbönda, vid skada 32, 33
- bottenbredd 47
- brunn 20-21, 47, 69, 87, 89
- båtnadsområde 27, 29, 43-46, 61
- bärlighet, mark 19, 77

C

- civilrättsliga avtal 65

D

- debiteringslängd 53, 71, 98
- delägarförvaltning 51, 53, 56, 67, 83
- denitrifikation 16
- detaljdränering 17, 18, 87
- dike, halvtäckt 19
rörlagt 19
slutet, se rörlagda
öppet 10, 19, 20, 31, 88, 89
- dikningsföretag 3, 8, 10, 12, 28, 29, 30, 44, 64, 78, 86, 88-91, bilaga
- dikningslagen (DL) 27, 35, 36, 37, 44, 52, 67, 76
- dispens, för markavvattning 38, 73, 81, 82, 91
- dränering 14-19, 23, 24, 26, 28, 31, 35, 38, 46, 87
- dräneringssystem, se detaljdränering och huvudavvattning
- dämning 31, 88, 89

E

- enskilda intressen, se intressen

F

- fastighetsreglering 61
- fastställa, en överenskommelse 54, 62-64, 69, 73, 74, 75, 78, 83, 88, 89-91
- fixpunkt 45, 49
- flöde 12, 19, 21, 26, 45, 70, 89, 91
- förbud (markavvattning) 38, 91, 82
- föreningsförvaltning 51, 54, 55, 56, 67, 83
- företag, se dikningsföretag
- förordningen om vattenverksamhet (FOV) (1998:1388) 23, 81

H

- halvtäckt avlopp, se dike
- halvtäckt dike, se dike
- huvudavvattning 18, 19, 21, 23, 26, 27, 31, 41, 49, 86, 87
- hävdeförteckning 43

I

- intressen, allmänna 49, 80, 81, 82
- intressen, enskilda 24, 32, 33, 38, 49, 80, 81, 90
- invallning 6, 18, 21, 23-25, 28, 37, 48, 59
- invallningsföretag 28, 30, 32, 48, 61, 62

J

- juridisk person 52, 53, 56

K

- kostnadsfördelningslängd 31, 38, 45, 47, 48, 53, 59, 61-65, 67, 69, 74-76, 79, 81, 85, 87-89
- krön 20
- kulvertering 19, 89

L

Lagen med särskilda bestämmelser om vattenverksamhet (LSV) 23, 30, 36, 39, 51, 75, 79, 92, 93
laglig (vattenanläggning, dike m m) 48, 49
landsarkiv 41, 42
Lantmäteriet 41, 42, 44, 51, 54-57, 61, 62, 64, 71, 83, 86, 89,
legaliserad (vattenanläggning, dike m m) 48, 49
länsstyrelsen 11, 27, 32, 33, 36-39, 41-44, 49, 51-54, 57, 64, 65, 67, 70, 71, 77, 80-82, 86, 89, 90, 92, bilaga

M

markavvattning 3, 24, 25, 30, 37-38, 39, 41, 42, 45, 48, 49, 73, 78-79, 82, 88, 90, 91
markavvattningsförbud 38, 82, 91
markavvattningsakkunnig, se sakkunnig
markavvattningsamfällighet 30, 39, 41-44, 59, 62, 65, 67, 74, 75, 78, 80, 87, 92
markpackning 17, 19, 86, 87
Mark- och miljödomstolen (MMD) 33, 39, 42, 49, 62, 73, 75, 76, 81-83, 87, 92
miljöbalken (MB) 23-25, 30, 32, 33, 36, 38, 39, 42, 46, 49, 51, 56, 62, 68, 73, 76, 90
miljökonsekvensbeskrivning (MKB) 38, 83

O

olaglig vattenanläggning 32, 48, 49
omprövning 39, 49, 54-56, 59, 65, 73-74, 75, 76-81

P

plan, -karta, -ritning 42, 47
profilritning 47

R

rensning 24, 33, 92
restvattenlagen (LSV) 23, 39, 93
rörlagda diken – se dike

FOTO ANUSCHKA HEEB

S

samfällighet 26, 28, 30, 36-39, 41, 43, 45, 51-57, 58-63, 67-70, 71, 73-79, 81, 83, 85-89, 92, bilaga
samfällighetsförening 51, 54, 55, 56, 57
sakkunnig (markavvattningsakkunnig) 35, 62, 65, 83, 74-76
sektion 47, 91
sektionsritning 47
sjösänkingsföretag, se företag
skada, skadeansvar 11, 24, 26, 32, 33, 35, 38, 49, 59, 80, 82, 87, 90, bilaga
slutna diken, se dike, rörlagda
slänt 20, 47
stensil 20, 21, 87
styrelse 51, 53, 54, 56, 57, 59, 60, 62-65, 67-71, 74, 76, 85, 86-89, bilaga
stämmningsmål 73, 74, 75
syneförrättning 27, 30, 36, 42, 52, 64, 76
syssloman 51, 52, 54, 56, 57, 65, 67, 70, 71
tillfällig 51

T

tegdiken 17
tillåtlighet 28
tillstånd 23-25, 27, 29, 30, 32, 33, 35, 37, 38, 39, 41, 45, 48, 49, 59, 60, 67, 69, 73, 75-78, 80-82, 85, 88, 90, 91
markavvattning 24-25
rörläggning av dike 19, 29
tillsyn 35, 67
tillsynsmyndighet 32, 49, 92
torrläggingsföretag, se företag
täckdikning 17, 20, 21, 23, 31, 38, 88-90
täckdikningsöga 20, 21, 69

U

undantagsparagraf, för vattenverksamhet 49, 90
underhåll, av dike 33, 69, kap 8
utlopp 19, 20, 21, 31, 47, 87
utlåtande 37, 45, 37, bilaga
utrivning 24, 32, 33, 49, 75, 82

V

vattenanläggning 24
laglig, legaliserad 48, 49
olaglig 32, 48, 49
vattenavledningsföretag, se företag
Vattenlagen (VL) (1983) 23, 25, 37
äldre vattenlagen (ÄVL) (1918) 23, 24, 27, 37, 41, 53-55, 76
vattenregleringsföretag, se företag
vattenverksamhet 23, 24, 25, 30, 33, 36-37, 39, 45, 49, 59, 67, 73, 76-78, 80-82, 90-92
vattenområde 24, 30
värderingslängd 45, 46, 47, 64

Y

ytavrinning 19

Ä

ägofigur 46, 47
Äldre vattenlag (ÄVL), se Vattenlagen

Ö

öppna diken, se dike
överenskommelse 23, 30, 31, 45, 51, 59, 65, 73-74, 75-78, 83, 85, 86, 88-91
överenskommelseförrättning 76

Läs mer

- BalticSea 2020: *Åtgärder för att förbättra fosforretention i öppna diken i riskområden i jordbrukslandskapet runt Östersjön – en kunskapssammansättning*; Ahlgren, Joakim; Djodjic, Faruk; Löfgren, Stefan, 2011
- Djodjic, Faruk och Wallin, Mats: *Diken – den bortglömda länken mellan fält och vattendrag*, SLU Institutionen för vatten och miljö.
- Feuerbach, Peter: *Praktisk handbok för våtmarksbyggare*.
- Greppa Näringen: *Undvik markpackning*, Praktiska Råd nr. 14:1
- Hammarberg, Mia: *Markavvattning – historik, miljöpåverkan och tillsyn enligt miljöbalken*. Examensarbete i miljöskydd och hälsoskydd, Stockholms universitet, 2009.
- Hidås, Ulf: *Dikningsföretag?* Skånska Lantbruk nr. 4, 2012
- Irestål, Karin: *Markavvattningsföretag – lagstiftning och probleminventering*. Examensarbete, Institutionen för Teknik och samhälle, Avdelningen för Fastighetsvetenskap, Lunds Tekniska Högskola, 2010.
- Johannesson, Karin och Kynkäänniemi, Pia: *Fånga fosfor – Dammar, filter och tvåstegsdiken*. Hushållningssällskapet Östergötland, 2012, ([www.slu.se/PageFiles/49748/Fånga fosfor dammar filter och tvåstegsdiken.pdf](http://www.slu.se/PageFiles/49748/Fånga_fosfor_dammar_filter_och_tvastegsdiken.pdf))
- Jordbruksverket: *Dammar som samlar fosfor*, Jordbruksinformation 11-2010
- Jordbruksverket: *Jordbrukets markavvattningsanläggningar i ett nytt klimat*, Rapport 2013:14
- Jordbruksverket: *Tvästegsdiken – ett steg i rätt riktning?* Rapport 2013:15
- Jordbruksverket: *Jordbruket och vattenkvaliteten – Kunskapsunderlag om åtgärder*, Rapport 2012:22
- Jordbruksverket: *Konsekvenser för jordbrukets vattenanläggningar i ett förändrat klimat*, Rapport 2010:27
- Jordbruksverket: *Klimatförändringarna och dikningsföretaget* (www.jordbruksverket.se)
- Jordbruksverket: *Klimatförändringarna och invallningen* (www.jordbruksverket.se)
- Jordbruksverket: *Klimatförändringarna och täckdikningen* (www.jordbruksverket.se)
- Jordbruksverket: *Klimatförändringarna och bevattningen* (www.jordbruksverket.se)
- Jordbruksverket: *Klimatförändringarna och juridiken* (www.jordbruksverket.se)
- Jordbruksverket, LRF och Naturvårdsverket: *Praktisk handbok för skyddszonanläggare*
- Jordbruksverket och Vägverket: *Lägningsanvisningar för jordbruks- och vägdränering*, 1996. (<http://www.jordbruksverket.se/amnesomraden/odling/dranering-ochbevattning/markavvattningochdagvatten.4.7a446fa211f3c824a0e8000171076.html>)
- Land Lantbruk nr. 15, 8 april 2011 (sida 12-13): *De har bråkat om diket i 40 år*
- LRF, Jordbruksverket och Naturvårdsverket: *Miljöhänsyn vid dikesrensningar*, 2004 (www.lrf.se – Vi arbetar med – Vatten)
- LRF: *Vattenvård, och vatten som produktionsresurs*, 2008
- LRF och Studieförbundet Vuxenskolan: *Vattnets väg – Studiematerial för jord- och skogsbrukare som vill lära sig om EU:s ramdirektiv för vatten eller om vattenfrågor i allmänhet*. 2007
- Lundén, Björn: *Samfälligheter: praktisk handbok om skatt, ekonomi och juridik*. Björn Lundén Information, 2011
- Länsstyrelsen Hallands Län: *Översvämmningar i jordbrukslandskapet – orsak, verkan och lösningar. Exempel från Smedjeåns avrinningsområde*. 2011:7, Kling, Johan
- Naturhistoriska riksmuseet och Svenska Naturskyddsföreningen: *Handbok om Strömmande vatten*, 2002
- Naturvårdsverket: *Markavvattning och rensning – Handbok för tillämpningen av bestämmelserna i 11 kapitlet i miljöbalken*. Handbok 2009:5, utgåva 1, augusti 2009.
- Södra Skogsägarna, Mellanskog, Norrskog och Norra Skogsägarna: *Skogens vatten – om vattenhänsyn i skogsbruket*, 2010
- Wesström, Ingrid; Hargeby, Anders (SLU) och Tonderski, Karin (LiU): *Miljökonsekvenser av markavvattning och dikesrensning*, 2010
- Åmansboken – Vård, skötsel och restaurering av åar i jordbruksbygd*, Saxån-Braåns vattenvårdskommitté, Hagerberg, Anna; Krook, Johan; Reuterskiöld, David m fl, Ekologgruppen i Landskrona AB (www.saxan-braan.se/amans/default.htm)
- Österberg, Tommy: *Samfälligheter: Handbok för samfällighetsföreningar*, Norstedts juridik, 2013.

Bilaga

Dikningsföretagen i 1918 års vattenlag – sammanfattning av reglerna

Sammanställt av Lantbruksstyrelsen 1981

PM Angående ett dikningsföretags organisation och funktion	ÄVL	
<p>Enligt bestämmelserna i vattenlagen skall vid företag, där deltagarna är fler än två, företagets angelägenheter handhas av styrelse, bestående av en eller flera ledamöter, av vilka en skall vara ordförande och verkställande ledamot.</p> <p>Val av styrelse äger rum vid allmänt sammanträde med deltagare i företaget; i kallelsen till sammanträdet skall anges att sådant val skall äga rum.</p> <p>Enligt bestämmelserna i vattenlagen skall anmälan om styrelseval göras hos vederbörande länsstyrelse.</p>	7:61-65	Styrelse
<p>Det står ett företags deltagare fritt att antaga stadgar innehållande mera detaljerade bestämmelser rörande handhavandet av företagets angelägenheter. Stadgarna får icke innehålla bestämmelser, som strider mot vattenlagen eller annan lag. Dyligt stadgar är ej heller gällande med mindre desamma granskats och godkänts av vederbörande länsstyrelse.</p>	3:13	
<p>Styrelsen äger handla å deltagarnas vägnar och företräda dem inför domstolar och andra myndigheter.</p>	3:18	
<p>Styrelsen åligger:</p> <p>att ombesörja företagets utförande, om någon av sökandena påyrkar detta;</p> <p>att antingen själv leda eller ock med annan ingå avtal om utförande av arbete, som enligt fastställd plan skall verkställas;</p> <p>att till grund för avtal infordra anbud, varvid om möjligt anbud bör infordras från minst tre entreprenörer;</p> <p>att om annat förfaringsätt för ingående av avtal om utförandet skall tillämpas, dessförinnan inhämta deltagarnas medgivande härtill vid allmänt sammanträde;</p> <p>att kontrollera entreprenörens arbete – i den mån så finnes erforderligt med biträde av sakkunnig person;</p> <p>att tillse att i företaget ingående diken och rörledningar alltid hålles i funktionsdugligt skick samt ombesörja rensnings- och underhållsarbeten;</p>	3:20	
<p>att i mån av behov verkställa utdebitering på sätt närmare stadgas i vattenlagen;</p> <p>att över inkomster och utgifter föra fullständiga och med verifikationer försedda räkenskaper, vilka skall avslutas per kalenderår och därefter framläggas för delägarnas hörande och godkännande vid allmänt sammanträde;</p> <p>att för sistnämnda ändamål och då så eljest kan finnas nödigt kalla delägarna till sammanträde i den ordning, som föreskrives i vattenlagen;</p>	3:22	
<p>att vid alla sammanträden föra protokoll, vilket skall vara för delägarna tillgängligt senast 14 dagar efter sammanträdet;</p> <p>att i övrigt vidtaga alla de åtgärder, som kan finnas nödiga för företagets ändamålsenliga utförande och underhåll samt därvid beakta och följa de bestämmelser, som anges i vattenlagen.</p>		
<p>Anm. Denna PM avser dikningsföretag, som tillkommit i samband med laga syneförrättning och är även tillämplig beträffande invallnings- och vattenavledningsföretag. I kolumn med beteckning ÄVL har införts hänvisningar till motsvarande bestämmelser i vattenlagen. -0:0 motsv. kap: §.</p>		

Därest företaget ej blir fullbordat inom tid, som föreskrivits i synemännens utlåtande eller av vattendomstol, åligger det arbetsstyrelsen att i god tid före nämnda tids utgång hos vederbörande vattendomstol ansöka om anstånd med företagets utförande.	7:58	
Beträffande ändring av visst arbete, som i utlåtandet eller beslut rörande företaget föreskrivits, hänvisas till bestämmelserna i vattenlagen. Vederbörande förrättningsman bör rådfrågas om det lämpligaste förfaringsättet.	7:59	
Styrelsens befattning med företagets angelägenheter upphör ej med företagets utförande. Framförallt åvilar styrelsen tillse att företaget vidmakthålles och att härför erforderliga underhållsarbeten utföres.		
Yrkar någon av delägarna på rensning av i företaget ingående avlopp, bör styrelsen, om den anser åtgärden tveksam, genom t.ex. lantbruksnämnden låta undersöka det eventuella behovet därav.		
Beträffande påföljd av försummelse av underhållsskyldighet finns stadgat i vattenlagen.	13:16 13:17	
Styrelseledamöter, som genom att överskrida dem tillkommande befogenhet eller eljest uppsåtligen eller av vårdslöshet tillskyndar företagets deltagare skada, svarar för skadan en för alla och alla för en.		
Rätten att handha med företaget förenade angelägenheter utövas å sammanträde med deltagarna. Ordinarie sammanträde bör i regel hållas en gång årligen, varvid föregående års räkenskaper framlägges för granskning, val eller komplettering av styrelse för rättas etc.	7:64-65	Sammanträde med delägarna
Styrelsen äger, när den finner lämpligt, utlysa extra sammanträde. Sådant sammanträde är styrelsen skyldig utlysa om minst en femtedel av företagets deltagare så påfordrar.	3:24	
Sammanträde utlyses, om icke annat föreskrivits i särskilda stadgar för företaget, antingen genom skriftlig kallelse till samtliga deltagare minst en vecka före sammanträdet eller genom kungörelse, som minst 14 dagar före sammanträdet införes i minst en av ortens tidningar.		
Det åligger styrelsen att föra protokoll, som skall vara tillgängligt för deltagarna senast 14 dagar efter sammanträdet.	3:22	
Å sammanträdet äger envar deltagare – med härefter angivet undantag – rösträtt efter det andelstal (repartitionstal), som är bestämmande för hans skyldighet att taga del i kostnaderna för företagets utförande och underhåll. Rösträtt tillkommer ej deltagare, som häftar i skuld för förfallet bidrag till företaget.		
Beträffande rösträtten gäller i övrigt den begränsningen att icke någon deltagare får utöva rösträtt vid sammanträde för mera än en femtedel av deltagarnas sammanlagda, å sammanträdet företedda andelstal.	3:22	
För beslut vid sammanträde erfordras, om icke annat bestämts i särskilda stadgar, allenast enkel pluralitet i röstetal. Vid lika röstetal avgöres val genom lottning, medan i andra frågor den mening skall gälla som biträdes av de flesta röstande, eller, om jämväl antalet röstande är lika, av ordföranden vid sammanträdet.	3:22	
Deltagarna äger ej rätt att fatta beslut som innebär ändring av arbetsplanen eller av synemännens utlåtande eller av eljest i lag eller av myndigheter giva bestämmelser.		
Beslut, som fattas vid sammanträde med deltagarna, är styrelsen skyldig efterkomma, så framt det ej är stridande mot lag eller mot synemännens utlåtande. Beslut, som fattas av styrelsen eller deltagarna å allmänt sammanträde, kan överklagas genom stämning å styrelsen till allmän underrätt inom trettio dagar från beslutets dag. Av sådan klagan uppehålles dock ej verkställigheten av beslutet, så framt ej domstol annorledes förordnar.	3:23	

Vid företag, som omfattar flera av varandra oberoende samfälligheter och som handhas av gemensam styrelse, måste särskild bokföring ske för varje dylik samfällighet. Förrättningskostnader, omkostnader för styrelsen och andra för sådant företag gemensamma kostnader, föres på gemensamt konto och fördelas vid bokslutet på resp. samfälligheter.

För anskaffande av erforderliga medel för ett företags utförande eller underhåll äger styrelsen, som ovan nämnts, verkställa uttaxering.

Debiteringslängd, som för varje i företaget deltagande fastighet anger å fastigheten belöpande andel i uttaxerat belopp, skall framläggas till granskning vid i behörig ordning utlyst sammanträde med företagets deltagare. Den upprättade fördelningen skall vara verkställd i överensstämmelse med fastställd delningsgrund. Vid framläggande av debiteringslängd måste, om den verkställda debiteringen skall ha laga verkan, lagens föreskrifter noga iakttas. I kallelse (kungörelse) till sådant sammanträde bör därför särskilt anges att debiteringslängd kommer att framläggas.

Av debiteringslängd skall framgå huru och när uppbörd skall äga rum samt den räntesats, som kommer att tillämpas, då betalning icke erläggs inom föreskriven tid.

Av stor vikt är, att debiterade belopp indrivs utan dröjsmål så att ej vid ombyte av ägare till någon i företaget ingående fastighet möjligheten att erhålla betalning minskar. Ny ägare är nämligen icke skyldig svara för bidrag, som förfallit till betalning mer än ett år innan han blev ägare. Har han inropat fastighet å exekutiv auktion, svarar han ej för bidrag, som förfallit till betalning för försäljningsdagen.

Enligt bestämmelserna i vattenlagen må i vederbörlig ordning uttaxerat belopp utsökas av deltagare, som trots påminnelse underlåter att betala. Ansökan om utsökning, som i detta fall sker utan domstols dom, inges till vederbörande kronofogdeämbete.

Anser någon deltagare att den framlagda debiteringslängden är oriktig, äger han klandra densamma genom att instämma styrelsen till domstol inom trettio dagar efter sammanträdet. Längden är dock, trots klandertalen, bindande, där ej domstolen annorledes förordnar. De utdebiterade beloppen kan, som ovan nämnts, utan särskild dom utsökas hos deltagarna.

Försummar styrelsen att verkställa uttaxering eller att indriva debiterade belopp, kan styrelsens ledamöter ådraga sig personlig betalningsansvarighet för företagets skulder.

Har statligt stöd beviljats till företagets utförande är deltagarna bundna av därmed förenade villkor.

I beslut angående statligt stöd föreskrives som regel viss tid, inom vilken företaget skall vara fullbordat. Denna tid är i allmänhet något kortare än den av synemännen föreskrivna (jmf sid. 2 – VL 7:58). Fullbordas ej arbetet inom i beslutet angiven tid, åligger det styrelsen att hos lantbruksnämnden i god tid före nämnda tids utgång anhålla om anstånd med arbetets utförande.

Ändring i fastställd arbetsplan skall godkännas av lantbruksnämnden (se även sid. 2 – VL 7:59).

Arbetsstyrelsen åligger att noggrant förvara samtliga till företaget hörande handlingar, ritningar, räkenskaper o.dyl., samt att till efterträdare överlämna och redovisa innehavda handlingar m.m. rörande företaget.

Arkivakt – handlingar och ritningar i original – finnes beträffande företag, som tillkommit i samband med laga syneförrättning, i regel tillgängliga i statligt arkiv. Vederbörande lantbruksnämnd lämnar upplysning om var sådan akt förvaras. Vid förfrågan bör anges företagets namn och året för förrättningens handläggning.

7:60-63
3:20

Uttaxering av medel

3:20

3:20

3:21

Att iaktta vid
statligt stöd

Aktförvaring

Denna handbok är skriven för dig som äger ett dike eller en annan vattenanläggning i jordbrukslandskapet – oavsett om du har varit medveten om det länge eller om du nyligen har upptäckt det.

Diken och andra vattenanläggningar har kommit till för att lantbrukarna och staten ville vinna odlingsmark för att producera mat till en växande befolkning. Idag behöver vi bevara den åkermark vi har för mat-, foder- och energiproduktion. Det innebär att vi också behöver förvalta de anläggningar som man en gång skapade för att göra marken odlingsbar.

Du som äger en vattenanläggning, vet eller kommer att upptäcka att du ibland inte ensam råder över förvaltningen av den. Vattnet rör sig fritt över fastighetsgränserna, det kommer någonstans ifrån och rinner vidare nedströms. Det gör att du är beroende av att din granne också förvaltar sin del. Det kan vara fördelaktigt om ni gör det tillsammans, oavsett om grannen är en lantbrukare eller en expanderande kommun. Hur ska detta samarbete se ut? Hur får man igång det? Vilka rättigheter och skyldigheter finns?

Denna handbok är tänkt som en vägledning, en uppslagsbok eller ett underlag till en studiecirkel för dig som vill veta mer om jordbrukslandskapets vattenanläggningar. Den beskriver varför vattenhushållning i jordbrukslandskapet behövs, hur anläggningarna fungerar och vad som är viktigt att veta för att bevara dem.

Målet är att fler ägare till jordbrukets vattenanläggningar ska ha koll på sina anläggningar och – eventuellt en gemensam – förvaltning av dem. Handboken ska vara ett stöd för alla redan aktiva ägare till vattenanläggningar för att kunna möta förändringar och bibehålla anläggningarnas funktion.